

HARVARD LAW LIBRARY

3 2044 057 048 035

HD

HARVARD

UNIVERSITY

Digitized by

Google

Digitized by

B. VII 1 m
Q. 140

**HARVARD LAW SCHOOL
LIBRARY**

Hungary

K.

PRINTED IN HUNGARY

KÜTFŐTÖREDÉKEK

A

MAGYAROK TÖRTÉNELME

JÁSZ KORSZAKÁHOZ

(Kr. e. 112—378. Kr. u.)

A METANASTA JÁSZOK

MAGYAR NEMZETISÉGÉNEK

MEGÁLLAPÍTÁSÁVAL.

Írta

Dr. SZOMBATHY, IGNÁCZ.

(Az írói jog fenntartatik.)

PRINTED IN HUNGARY

GYŐR, 1875.

Nyomatott Czéh Sándornál.

HUN
905.01
520

For Dr

9

NAGYMÉLTÓSÁGU ÉS FŐTISZTELENDŐ
RANOLDER NEP. JÁNOS URNAK,

VESZPRÉMI JUBILÁLT MEGYÉS PÜSPÖK,
Ő CSÁSZÁRI ÉS APOSTOLI KIRÁLYI FELSÉGE
VALÓSÁGOS BELSŐ TITKOS TANÁCSOSA,
A FELSÉGES MAGYAR KIRÁLYNÉ KORLÁTNOKA,
PÁPAI TRÓNÁLLÓ PÜSPÖK,
A VASKORONA-REND ELSŐ OSZTÁLYU VITÉZE,
RÓMAI GRÓF,
A BUDAPESTI KIR. EGYETEMNÉL BEKEBELEZETT HITTUDOR
stb. stb. stb.
Ő KEGYELMESSÉGÉNEK

MINT EGYKORI EGYETEMI TANÁRÁNAK

mély tisztelete és hálája jeléül

ajánlja

a szerző.

NAGYMÉLTÓSÁGU S FŐTISZTELENDŐ PÜSPÖK,

KEGYELMES URAM!

Excellentiád szerénysége megtiltá dicő érdemeit és érdemeit e munkám felajánlásával hirdetnem, és én megnyugvással fogadám e tilalmat; mert Kegyelmes-ségednek ez évben ünnepelt püspöki jubileuma alkalmával mások elmondák azokat, miket csekélységem csak megközelítőleg lett volna képes méltányló szavakba foglalni.

Mégis Kegyelmességed bocsánatát remélem, ha ez alkalommal hálaérzetem egyik mozzanatát, különösen munkám olvasói iránti figyelemből is, legalább megérinteni bátorodom.

A görög nyelv ismeretébe Excellentiád kegyeskedett egyetemi tanár korában csekélységemet bevezetni, mi ha akkor meg nem történik, e munkám létre nem jött volna. Ezért bátorkodám jelen munkámat Kegyelmességed nagy nevével kapcsolatba hozni, és nagy örömemre szolgál annak tudata s kijelentése, hogy a bár

csekély mértékig terjedő görög nyelvi ismereteim alapját, és így jelen munkám eredetét is, Excellentiádnak, mint egykori tanáromnak köszönhetem.

Fogadja, Kegyelmes Uram, volt tanítványának ezen munkáját némi jeleül azon őszinte hálaérzet és mély tiszteletnek, melylyel maradok

Excellentiád

'APR 17 1933

alázatos szolgálja

Dr. Szombathy Ignác.

ELŐSZÓ.

A régi írók által „iazgyes metanastae“ néven említett „átköltözött jászok“ Magyarország közép téreit négyszáz évig lakták (Kr. u. 378-ig) és ezután a hun birodalomba olvadtak be. Minthogy a Krisztus előtti században a sarmaták annyira terjeszkedének, hogy lassanként a Kárpátok és (az első század közepén) a Visztula keleti részeit is elfoglalák, a római írók legkényelmesebbnek találták Európa északkeleti népeit az általános „sarmata“ névvel említeni, mint azelőtt a „scythae“ nevezetet használák. Így aztán annyira ment e tekintetben gondatlanságuk, hogy a jászok azon töredékét is, kik a sarmata iga alól menekülve a Tisza vidékén települtek le, és kiket a görög írók legalább a „metanastae“ jelzővel különböztettek meg, a rómaiak legkényelmesebbnek tarták szintén csak „sarmata“ néven nevezni. Mintha csak azon német írókat olvasná az ember, kik a Kárpátoktól Adriáig minden nemzetet egyszerűen „Österreicher“ néven szeretnek említeni, úgy hogy talán ezer év múlva a tudósok még az „österreichische Sprache“ felett is fognak vitázni, és a „magyar“ nyelv az „oszt-rák“ nyelv egyik szójárásává fog a germán írók előtt törpülni.

A régi (latin és görög) történetírók ily tévedéseit tapasztalván, azon gondolat támadt bennem, hogy miután a magyar vagy ugor nevezet az ókor századaiban nem található, de a magyar nép-

n e k akkor is élnie kellett, tehát más név alatt kell e nemzet hajdankorát keresnünk. Az általános scytha és sarmata nevezet alatt található népcsoportok külön neveit és szokásait kell szemügyre vennünk, ekkor rájöhetünk a magyar nép hajdankori töredékeire is. Hogy azonban a sok töredék nyomozásában el ne tévedjek és el ne lankadjak, kiválasztám magamnak azon néptöredéket, mely hajdan a Don folyónál, azután a Feketetengernél, végre a Tiszánál lakott. E néptöredék a j á s z o k (iazyges) nemzete.

Ezen nép magyarságának földerítése többféle előnnyel kecsegtetett a magyar nemzet javára, és így a fölkarolt terv kivitelében a többször beállott ellankadás és csüggedés újra és újra felvillanyoztatótt lelkemben, míg végre célhoz értem. Most ezen hosszás és fáradságos kutatásom eredményét kívánom a magyar nemzet asztalára letenni.

Az által, hogy a „metanastae iazyges“ néven ismeretes nemzet a magyar nemzet rokonságába bevétetik, a magyarok történelme kétezer évre terjedő chronológiát nyer, s így a világtörténelemben kitűnő helyet foglal el.

Ha a magyar tanuló nemzeti történelmét ily hosszán tartó időrendben kezdi ismerni, mindenesetre könnyebben fogja a világtörténelmet tanulni, midőn így a világtörténelmi nagy események idejét mindig nemzete ugyanazon idejével összehasonlíthatja, és mintegy szellemi tornajátékban kapaszkodhatik a magyar történelem magas fájának törzsén, ágról ágra tovább és tovább, végig a jelenkor gyöngé hajtásaihoz. Így tesznek más nemzetek is a történelem előadásánál. Azonban mi magyarok annyira megfeledkezünk nemzetünkről, hogy nem egy világtörténelmi tanköny-

vünk van, hol a római császárokról a részletességig el van mondva, mit tettek ők Germániában; de a tanuló hiában keresi azt, hogy az alatt mi történt Pannonia, Iazygia és Dacia térein. Még a hunok, avarok és pogány magyarok tettei is nagy részben mellőzvék, vagy minden kritika nélkül egyszerűen le vannak fordítva a bennünket lenéző és szándékosan becsmerlő latin, német és szláv írók mendemondái.

Ha nemzeti történelmünket 2000 évre kiterjesztjük, láthatjuk, hogy őseink Európának minden jelentékenyebb részeit bejárták a középkorban, sőt később diplomatiai uton is folyton érintkeztek a főbb államokkal. Így nemzetünk történelme némileg kis világtörténelemmé válik és jelentőségében tetemesen emelkedik. És mégis azt tapasztaljuk, hogy nem csak a jászok korszakát (mely még eddig kellőleg nem volt felderítve), de még a hunok és avarok korszakait is mellőzik iróink és tanáraink, valószínűleg azért, mert e korszakokat is csak a külföldi írókból ismerik és ott nem találnak dicséretre méltó dolgokat őseinkről. Pedig ha komolyan összehasonlítjuk a tényeket, láthatjuk, hogy pl. a kereszténynek magasztalt Nagy-Károly sok tekintetben eltörpül a pogány Atila előtt; csak ne az elfogultság, hanem a józan ítézet szemüvegén át nézzük az eseményeket, azok rugóit, körülményeit, változatait és az akkori korszellemet.

Ha a jászok korszaka is belevonatik a magyarok történelmébe, kitűnik, hogy nincs oly nemzetiség a Duna és Kárpátok térein, mely a magyarnál régebb volna. Még az oláh nép sem előzte meg a magyar fajt e nagy hazában, ha csak azzal nem akar kérkedni, hogy ő nem román, hanem geta nemzet, mely ősei nyelvét elfeledé és rómaivá alakult át.

Ott van az erdélyi Kárpátok közt egy magyar

nyelvű népcsoport, mely már akkor is magyarul beszélt, midőn a magyar nyelvet hun nyelvnek mondták; e székely nép ősi nyelvét és sajátságait is megtartá. Magyarország már (legalább kicsinyben) régóta fennállott, midőn Árpád népe bejött: az elpusztult Hunniából megmaradt a kis Siculia hun-magyar lakosságával. Mily anachronismus tehát Magyarország alapításáról beszélni Árpád korában, midőn Magyarország már ezer évvel előbb létezett Iazygia, Hunnia, Siculia és Avaria nevek alatt, és csak ezután következett a Hungaria nevezet!

Ha mi nem hagyjuk magunkat a külföld előtt folytonosan lenézetni; ha megmutatjuk, hogy önálló nagy történelemmel birunk; ha a reáltanodáinkból kikerülendő új nemzedék nem csak a német, hanem a francia nyelvben is jártassággal birand; ha magyar intelligenciánk nem csak német, hanem francia munkákat és hírlapokat is olvasand; ha majd nevezetesebb irodalmi termékeink francia fordításokban is olvastatnak Európa tudósai által: ekkor megfognak szünni azon téves nézetek, melyek most, a német munkákban lerakva és innen a francia irodalomba második kézből átvéve, nemzetünk történelmét ferde világításban tüntetik fel.

Teremtsünk tehát alapos kutatásokra fektetett magyar történelmet tanodáink és népünk számára; járjunk a magunk lábán, midőn egészségesek vagyunk, és éljünk saját szellemi étkeinkkel, midőn ezek izletesebbek a német és szláv irodalom főzténél. És ne csak magunk fogyaszszuk egészséges és izletes szellemi étkeinket, hanem kínáljuk vele a külföldet is francia étlap mellett, hogy a világ helyesen ítéljen rólunk és megbecsülje minden jóra fogékony és tehetséges nemzetünket.

Ily eszmék és nézetek vezéreltek engem kutatásaim alkalmával. Kerestem a magyar irodalom termékeit, melyekben a jászok korszakának földérítésére akadhatnak; találtam is két derék munkát a jászok és kunok vidékéről, de ezek a metanasta jászok magyarságának kérdését alig érintik meg, és a hun-jászokra vonatkozólag történelmi tekintetben sem megbízhatók. Figyelemmel olvasám Thierry Atiláját, és ime a külföldi író munkájában felcsillámlott egy reménysugár, mely a kérdés további nyomozására vezetett. Ő fölfedező Ptolemaeus törmeléke közt a kiragygó gyémántot: „A bastarnák és rhoxalánok közt vannak a h u n o k.” Mint varázsfény tűnt e sor szemembe; mindjárt bővebben tanulmányozám Ptolemaeust, melyben Chuni (Χοῦνοι) mellett Iazamatae, (Ἰάζαματα), Iazyges (Ἰάζυγες) és ismét Iazyges metanastae (Ἰάζυγες οἱ μετανάσται) nevű népeket is találtam. Ezután Ptolemaeus több kiadását hasonlítottam össze, és ime egy régi latin kiadásban olvasám, hogy Pessium város neve másképp Furtarca (Furtárka); de sokáig nem tudám ki vagy mi az a Furt. Csak legujabban Dionnál jöttem rá, hogy a jászoknak Furt nevű fejedelmük volt a második század közepe után, tehát épen Ptolemaeus idejében. Azután Amm. Marcellinusnál olvasám, hogy a jászok egy alkalommal „marha, marha!” magyar kiáltással támadták meg a hozzájuk beszélő római császárt. — Ennyi irodalmi adat már megerősített reményemben, hogy nem lesz sikertelen további kutatásom.

Most ezen buvárlataim eredményét kívánom jelen munkámban a magyar nemzetnek bemutatni, mely két részből áll:

Az első részben a jászok korszakára vonatkozó kutatótöredékek foglaltatnak a latin és görög

régi (egykoru) történetirókból kikeresve, összegyűjtve és magyarra fordítva.

A második részben a metanasta jászok magyar nemzetisége van történelmi, földrajzi, néprajzi és nyelvészeti adatokkal megállapítva.

Az első rész kutfőtöredékei öt évszázadon át nyomozzák a jászok történetét, kezdetben az Azow- és Feketetengernél, később a Tiszánál. (Kr. e. 112—378. Kr. u.)

A második rész a kutfőtöredékek történelmi adataiból vonja le és állapítja meg a metanasta jászok magyar nemzetiségét.

Ezen utóbbi részben foglalt értekezésem lehetőleg történelmi rendben adja elő nézeteimet; de a magyarság megállapításának adataiban első tényező a földrajz, második a történelem, harmadik a népisme és negyedik a nyelvészet. Ez utóbbinak azonban csak azon esetben adok helyet, ha a három első tényező által is együttesen vagy legalább egyenként támogatatik. Így az én nyelvészkedésem nem egyedül a hangzásból indul ki, és ez által különbözik az Otrokócsi, Horvát István, Jászay és a többi nyelvészkedő történetiróink eljárásától, kik nemzeti buzgalmukban túlmentek a kellő határon, és így a czélt eltéveszték.

A helyesírás tekintetében legczélszerűbbnek tartom a görög szavaknál is a rómaiak irdodorát követni, minthogy a gymnasiumban a latin, a reáltanodában a francia nyelv levén kötelező, ezen orthographia mindakét nyelvnél a megszokásosabb; a magyar szavaknál pedig meghagyom az összetett *cz*-t, mely a francia és latin szavak mellett a magyar kiejtés megkülönböztetésére könnyebbséget nyújt és nem kényszeríti az írókat a latin és francia szavak szokott orthogra-

phiájának megrontására az egyszerű *c* kedvéért. Azonban munkám első részében a görög kutfőtöredékek fordításánál a görögös irmodort követém, hogy kétes esetekben biztosabban haladhasson a kutató.

Kérem a t. olvasót, méltóztassék értekezésemet komoly figyelemre méltatni. Ha tévedek, szívesen elismerem hibámat; de amily komolyan és fáradságosan gyűjtém össze kutfőtöredékeimet, történelmi, földrajzi, népismeai és nyelvészeti adataimat, ép oly komolyságot óhajtanék t. olvasóim és bírálóim részéről is munkámnak mgnyerni.

Győrött, 1875. július 31.

Sz. I.

Első rész.

KUTFŐTÖREDÉKEK.

(Kr. e. 112—378. Kr. u.)

I. A Krisztus előtti század. 1—11. sz.

II. Első század. 12—39. sz.

III. Második század. 40—78. sz.

IV. Harmadik század. 79—88. sz.

V. Negyedik század. 89—135. sz.

A Krisztus előtti század.

Mithridates (112—63).

1. (Kr. e. 100 körül.) Mithridates háborút indított a scythák királyai Scilur fiai ellen Diophant és Neoptolém vezérei által. Chersonesos szabad város, nehogy a scythák kezeibe kerüljön, valamint a Bosporus zsarnoka Parisades, neheztelvén, hogy a scythák szokottnál nagyobb adót követeltek tőle, Mithridatesnek megadá magát, hasztalan tiltakozván Scilur fiai, kiket, számuk és atyja tanácsai szerint ismervén, Mithridates többszöri csaták által legyőzött. Posidonius 50, Apollonides 80 Scilur-fiuról tesz említést.¹⁾

Ezen sikerek által buzdíttatva Mithridates az egész világ uralmára vágyott, Ázsiát és a rómaiakat vetélytársakul kezdé tekinteni, lassanként meghódítván a tenger-melléki népeket.

2. (Kr. e. 90.) Mithridatesnek népes tartományai valának; amelyeket scythá nemzetek laktak, az emberek sokaságával nagyobb mennyiségben bővelkedének. Tehát ezekhez és a szomszéd sarmatákhoz követeket küldött, igérvén bő zsoldot, tisztességes hadviselést, gazdag birtokokat, biztos és nagy jutalmakat a rómaik ellen intézendő

¹⁾ A régi skytha nyelven a Don folyó Szil (határ-szél) nevet viselt. Scilur tehát (határ)szél-ur lehetett. A Don képezé a határt a skythák és ez időben idejött sauromaták közt. Egyszersmind Európa és Ázsia közös határául is tekintetett.

fáradtságaikért. A pártusok, médek és iberek a gallgörögökkel és bastarnákkal szintén a szövetségbe vonattak (89).

Freinsheimii Supplementa Livii

(a 112. és 90. éveknél.)

3. (Kr. e. 89.) Mithridates Tigranessel a rómaiak ellen szövetséget köt, melynek szerződési feltétele volt, hogy a cappadociai városok és vidékek Mithridates birtokába, a rajtok levő emberek és ingóságok Tigranes hatalma alá kerüljenek. Ezután Mithridates, minthogy az indított háboru nagyságát fölismerte, követeket küldött a kimmeriekhez, másokat a gallgörögökhöz, ismét másokat a sarmatákhoz és bastarnákhoz, mindnyájuktól segílyt kérvén. Mindezen népeket, a rómaiak elleni háborut tervezvén, már előbb különféle jótéteményekkel és kedveskedésekkel lekötözteté magának. A skytháktól is hadsereget rendelt, és az egész Keletet a rómaiak ellen fölfegyverzé. Így nem nagy fáradtsággal legyőzé Aquiliust és Maltinust, kik egy ázsiai (elpuhult) sereggel jöttek ellene, és midőn ezeket Nicomedessel együtt elűzte vala, a városok által rendkívüli hajlammal fogadtatott. Itt a régi királyok gyűjteményeiben sok aranyat és ezüstöt és sok hadi szert talált; ezeket lefoglalván, kiegyenliti a városok köz- és magán-adóságait és öt évre adómentességet enged. Ezután a harczosokat gyűlésbe híja össze, és lelkesítő beszéddel bátorítja őket a római vagyis ázsiai háborukra.

Justinus XXXVIII. 3.

4. Ide járul még, hogy a Tyra folyótól Maeot tóig ²⁾

²⁾ A maeoti (vagyis azowi) tó skytha neve Temerind, mi Vidian szerint „mater maris“ vagyis tenger szülője. Mostani kiejtés szerint lehet: Tenger-ind(itó). A régiek azt hitték, hogy a tenger is folyóvíz, és így az Azow-tengerből indul ki a víz a Fekete-, Márvány-, Földközitengeren át az atlanti oceanba. Most is foly a Don torkolatába Temernik nevű folyócska; az Azow-tenger délkeleti partján pedig áll Temerjuk nevű város a tenger és egy nagy tó között.

terjedő tartományok és az egész tengermellék, mely Kolchisnál végződik, Mithridates Eupator és vezérei által födöztettek föl.³⁾

Chersonesos városa kezdetben önálló volt és saját törvényei szerint kormányoztatott; de midőn a barbárok rohamainak nagyon kitéve volt, kénytelen lett Mithridates Eupator védelmébe adni magát, ki akkor egy nagy háboru előkészítéseül, melyet a rómaiak ellen szándékozott viselni, mindazon skythákat, kik a (kimmeri) földszorostól Borys-then folyóig laktak, legyőzte. Mithridates reményében megerősödvén, örömet küldött Chersonesosba hadsereget, és egyuttal hadat intézett a Skilur alatt álló skythák ellen, akit gyermekeivel együtt Palakonnál fogságba ejtett, mire a Bosporust is, melyet Parysades, ki akkor birta, önkényt átengedett, elfoglalá. Ezen idő óta Chersonesos városa mindig a bosporusi fejedelmek uralma alá tartozott.

Ezen kimmeriai tengerszoros a maeoti (azowi) tenger déli részén elválasztja Európát Ázsiától, mit északi részén a Tana eszközl, mely észak felől jöven, ezen tengerbe két ággal ömlik, melyek hatvan stadiumra esnek egymástól. Itt e folyónál hasonnevű (Tana, *Tanaïs*) város is fekszik, mely Pantikapeon után a barbár kereskedelmi városok közt legnagyobb. — — A tengerpart-vidék e város európai (nyugati) részén puszta és kietlen; az ázsiai (keleti) oldalon ellenben lakatik.⁴⁾ *Στραβων* 14., 309., 310.

³⁾ Mithridates ezen fölfedezése képezi a magyarok történelmének kiindulás-pontját. Tehát Kr. e. 112. évben nyílik meg e nemzet világosabb multja, és épen ezer év mulva látjuk Árpádot mostani hazánk földén. (Kr. e. 112 + 888. Kr. u. = 1000.)

⁴⁾ Már az eddig előadottakból is kitünik, hogy a magyarok elei (a skythák) a Don folyónál tarták központi tanyájukat Mithridates betörése és a sauromaták benyomulása előtt. *Tanaïs* város volt a fő t a n y a, és a fővároshoz folyó T a n a a Tanya vize. Még mostani D o n nevében is az o a magyar a hangnak felel meg (a görög és orosz a hangtól megkülönböztetve). Miután a sauromaták a Tana

5. (Kr. e. 65.) Pompeius, sergeit három részre osztván, ő a tanai vidéken (ἐν τῇ χώρῃ τῇ Ταναϊτίδι) s a Kyrnos folyó mellékén tartott téli szállást. Tigranestől sok mindenfélét kapott, sokkal nagyobb pénzüsszeget, mint amennyi kikötve volt. Leginkább ezen okból őt sokáig barátai és bajtársai közé számítá, és az ő fiát (ifjabb Tigranest) őrizet mellett Rómába kísérteté. *Λων Κασσιος XXXVI.*

6. (Kr. e. 44—1. k.) Germaniának legészakibb népei az okeánnál laknak; közölük a Rajna torkolatától az Elbe (Albis) folyóig legismertebbek a sikamberek (σούγαμβροι) és a kimberek (κίμβροι). Ami azokat illeti, kik az Elbén tul az okeánig laknak, előttünk teljesen ismeretlenek; mert sem elődeink közöl senki sem hajózott az okeánon kelet felé a Káspitengerig, sem az Elbét a római hadseregek soha át nem lépték. Miután még egy magán-utazó sem mert ezen folyón átutazni: ezen vidékekről, melyek tovább kelet felé terülnek, semmi biztosat nem mondhatunk, és

vagy Szil és az Atil (ital) vagy Volga (a görögöknél Rha) folyók közé benyomulának, az addig egységes skytha nép két részre szakadt: az európai és ázsiai skythák tömegére. Még Nagy Sándor is annyira egységes népnek tartá a skythákat, hogy a Jaxartes folyót Tana-isnak képzelé; szerinte ő a Tana folyó baloldalán járt, melynek jobb oldalát Dárius már látta. A nyugati tömeg a Tanától kissé visszahuzódott; ezek közt valának a jászok (ιάσυες), kik azelőtt épen a Tanya városát és környékét lakták: a folyó keleti részén levő jászok a sauromatáknak meghódolának. Később a sauromaták észak és nyugat felé terjeszkedvén, áttörtek a Tanya folyón is, és lassanként meghódíták az európai skythákat, köztök a jászokat is, kik közül aztán sokan a Tiszánál keresének uj hazát. A jászok ekép három csoportot képezének: a Tana folyó keleti mellékén maradtak jász-maták (ιάσματα), a Feketetenger partján letelepültek jász-sarmaták (ιάσυες σαρματα), a Tiszához vonulók jász-költözők (ιάσυες μετανασται) nevek alatt lettek ismeretesekké. A rómaiak a győző és hódító sarmaták nevérol a jászokat is általában sarmatáknak nevezék, vagy átvették a görög elnevezéseket: iazamatae, iazyges sarmatae, iazyges metanastae.

minden, mit róluk állithatunk, csak valószínű gyanítás, melyet az égaljak és egyenközü vonalak tanából vonhatunk le. Tehát nem könnyű megmondani, mily sajátságokkal birnak a Germania mögött fekvő országok; nem tudjuk, hogy mint legtöbbször állítják, a bastarnok mindjárt a germánokkal határosak-e, vagy hogy közepettük még mások laknak-e, és ezek jászok (*ιάζυγες*), elszakadt alánok (*ῥωξολανοι*), vagy más szekereken-élő (*ἀμάξοβιοι* vagy *ἀμάξοικοι*) népek-e. — Szintezen bizonytalanságban vagyunk a többi északi népek iránt is; mert ami a bastarnokat, sarmatákat (*σαυρομάται*) és minden más a Pontuson túl lakó népeket illeti, nem tudjuk róluk, mennyire esnek az atlanti tengertől, vagy hogy vele érintkeznek-e. Germania délkeleti része, mely az Elbén túl terül, először a svévek (*σοήβοι*) által lakatik, kik után a geták (*γέται*) földje következik. — — A görögök általános véleménye szerint a geták thrák származásuak. Kezdetben a mysiakkal együtt, kik szintén thrákok, az Ister (Alduna) mindkét partján laktak. Azon mysiak, kik a lydiak, phrygiak és trójabeliek közt laknak, ezen európai mysiaktól (moesiaktól) származának.

Azok, kik Bireviszt (*Βουρεβίστης*) megöletése után a kormányra jutottak, az országot több részre oszták, úgy, hogy midőn multkor Augustus császár egy hadsereget küldött ellenök, itt egy negyvenezer, ott egy másik ötvenezer emberből álló csapat saját fejedelemmel birt. De ezen vidékek nem állandók, hanem időnként változnak; egy másik már régi idők óta fennálló beosztás is van náluk, egy részök dákok, másik getáknak neveztetnek. — — A geták és dákok ugyanazon nyelven beszélnek. De a görögök előtt a geták sokkal ismeretesebbek mint a dákok, mert azok többször vándoroltak az Ister mindkét oldalán, és mert a thrákokkal és mysiekkal vegyest laknak. Szint ily vándorlásoknak vannak kitéve a triballok, egy thrák népség. Már mondtam, hogy a népek vándorlásokra kényszerülnek, ha

őket hatalmasabb szomszédok nyomják. Így az Isteren túl lakó skythák, bastarnák és sarmaták (jászok) gyöngébb szomszédaik földeit gyakran elfoglalták és onnan azokat kiűzték, úgy, hogy némelyek aztán a szomszéd szigetekre, mások Thrákiába menekültek. Így az Ister baloldálán lakó népek a bastarnák és sarmaták által nyomattak, midőn a jobboldalon lakók különösen az illyrek által szorítottak. — — Ami pedig a Borysthenes és Ister közti egész vidéket illeti, ennek első része a geták sivatagja (ἡ τῶν γερῶν ἐρημία), ezután következnek a Tyra-melléki geták (Τυραγέται), ezekre a jász-sarmaták (ιάζυγες σαρμάται) és végre azon skythák, kik királyiaknak (βασιλῆιοι) és azok, kik urgoknak (οὐργοι) neveztetnek.

Στραβων 294., 295., 304., 305., 306.

7. (Kr. e. 35. 34.) (Oktávián még mint triumvir) se-regét Pannonia lakói ellen vezette, sem általuk soha meg nem bántatva, sem valamely bünt rájuk nem bizonyítva, csupán katonái gyakorlása és mások vagyonával tartása végett, mindazt jogosnak tartván, mit a hatalmasabb a gyöngébb ellen végez. A pannoniabeliek az Ister (Duna) folyónál laknak Norikumtól az európai Mysiáig (Moesia), a dalmaták szomszédai; az emberek közt legridegebb életet viselnek, minthogy sem földjük, sem levegőjük nem kedvező; náluk sem olaj, sem bor, vagy csak igen kevés terem, ezeket nem is termesztik, mert nagy részt kemény télben élnek; de árpát és kölest esznek, és azokból italt is készítenek. Egyébiránt azon emberek közt, kiket ismerünk, legerősebbek; minthogy azonban becsületes életmódra semmijök sincs, a haragra és öldöklésre nagyon hajlandók. Ezt én nem csak hallásból vagy olvasásból, de minthogy azon nemzet előjárója valék, a valóságból ismerve irom. Mert az afrikai főnökség után Dalmatia (melyet egykor atyám is egy ideig kormányzott) és felső Pannonia főnöke valék; ezért amit irok, tapasztaltam. — — A caesar Pannoniába

érkeztén, kezdetben a zsákmányolástól tartózkodott, ámbár a mezősegi lakosok falvaikat elhagyván, az ellenők intézendő erőszakot kikerülték; de midőn Siskia (Sziszek) felé közeledve általuk megsértetett, haragra lobbánván, vetéseiket fölégette és amennyire csak lehetett nagy zsákmányolókat tétetett. Midőn a városhoz érkezett, a lakosok nagyai tanácsára mindjárt megadták magukat és túszoikat adának. Azután pedig, midőn a kapuk bezárattak, ostromzár alá estek, mert erős falaikban és két hajózható folyójukban bizának; minthogy a Kulpa (Κόλοπς, Colapis) folyó a falakat mosva a Szávába (Σαυος, Sauus) ömlik, mely nem messze a várostól folyt (Kr. e. 35.) és most (230) az egész várost körül folyja, miután Tiberius által nagy árokkal oda vezetettve ismét régi medrébe bocsáttatott; azon időben pedig, midőn a Kulpa a falakat mosta és a Száva távolabb folyt, üres tér maradt, mely árkokkal és czövekkel erősített meg. A caesar tehát azon hajókkal, melyeket a közeli szövetségesek készítének, a Dunán és Száván a Kulpába hatolt, és a várost szárazról és vízről megtámadá, hol aztán több vízi csatát rendezett. A barbárok készített csajkákkal a csatára kijövének és a folyón a többi közt Menát, Sextus Pompejus szabadosát, is megölték, a szárazon pedig a caesárt vitézül visszaverték; míg végre hallván, hogy többen társaik közül csalárdul bekerítettve elvesztek, bátorságukat vesztvén, megadák magukat. Így ezek a caesar hatalmába kerülvén, Pannonia többi része is elfogadá a béke föltételeit. A caesar seregének egy részét Fufius Geminus vezérlete alatt hagyván, Rómába visszatért, hol a neki szánt diadalmenetet elhalasztva, Oktavia és Livia számára szobrokat állított, és hogy gyám nélkül saját akaratjukkal élhessenek, határozá, hogy személyök szent és sérthetetlen legyen és oly jogokkal birjanak mint a néptribunok. Midőn aztán atyja példájára Britanniába is sereget vezetni törekedett és e végből már Galliáig haladott,

azon tél után, midőn a consulságot Antonius újra és Lucius Libo viselék (Kr. e. 34.), kitört a pannoniabeliek s velők a dalmaták lázadása. A pannoniabelieket ugyan Geminus, ámbár Sziszekből általuk kivettetett, mégis néhány csatában legyőzvé, visszafoglalá; a salassokat pedig és kik az ő lázadásuk részesei valának, Valerius Messala meghódította. A dalmaták ellen előbb Agrippa, azután a caesar maga vezetett sereget, ezek aztán őket több és nagy bajok közt (mert a caesar is megsebesült, némely katonáknak kihágásaik büntetéseül buza helyett árpa adatott, azok pedig kik soraikat elhagyák, megtizedeltettek) meghódították; a többiek ellen Statilius Taurus viselt háborut.

Ανω Κασσιος XLIX.

8. (Kr. e. 35—10?) A d á k o k hegyek közt laknak, honnan Kotizo királyuk uralkodása alatt, valahányszor a befagyott Duna partjait összeköté, lefutni szoktak a szomszédok zsákmányolására. Tetszett Augustus császárnak a megközelíthetlen nemzetet kiszorítani. Ellenők küldvén Lentulust, a tulsó partra verte vissza; az innensőn őrtanyákat állított. Így most Dacia nem győzetett le; de kiszorított és eltoltatott.

A s a r m a t á k (jászok) a sik mezőkön nyargalásznak. Ezeket is ugyanazon Lentulus által a Dunától eltávolítani elég volt. Nincs egyebük havas és deres sikságai-
gaikon erdejüknél; oly barbárság, hogy nem is tudják mi a béke.

Florus II. 28. 29. (IV. 12.)

9. (Kr. e. 25.) Caesar Octavianus — a világ többi részét vezérei által fékezte meg. Neki a pártusok azon hadjelvényeket, melyeket Crassustól vettek el, önkényt visszaadták; a hinduk, skythák, sarmaták (jászok), dákok, kiket meg nem hódított, ajándékokat küldének. Jánus templomát, mely előtte kétszer volt bezárva, sajátkezüleg zárta be.

Aurel. Victor V. I. 79.

10. (Kr. e. 15.) (L. Domitius és P. Scipio consulok

idejében) sok más mozgalom is támadt. A pannoniak a norikumiakkal Istriába betöréseket tevének; de Silius és vezérei által üldöztetvén, ismét békét nyertek, a norikumiaknak szolgaságot is okoztak. — — Thrákiában Marcellus Lollius Rhymetalk nagybátyjának és Kotys árvái gyámjának segítséget hozván, a beszeket meghódította; utána Gaius Lucius ugyanazon okból a sarmaták (jászok) ellen hadat viselvén, ezeket megverte és a Dunán átszorította. Egyébiránt ezen időben a legnagyobb háboru, mely Augustust is a városból (Rómából) kivonta, a germánok ellen viseltetett. *Acton LIV.*

11. (Kr. e. 10.) Tiberius a lázadó dalmaták ellen indult, azután a pannoniabeliekhez, kik az ő és serege nagyobb részének távollétében új dolgokat forraltak, mindakettőt egyszerre megtámadván, és majd ide, majd oda nyomulván, hatalma alá hódította, mely tetteiért oly tiszteletet nyert mint Drusus. Azután Dalmatia, mely mindig és Pannonia közelsége miatt is fegyveres erőt igényelt, Augustus örökösére alá helyeztetett. *Acton LV.*

AZ ELSŐ SZÁZAD.

Augustus végévei (1—14).

12. (Kr. u. 1—10.) Az Ádriatenger és az Ister folyó közti vidék egy részét a dákok, a bojok és tauriskok ellen viselt háboruikban, teljesen elpusztították. Ez utóbbiak kelta (galliai) népségek, kik Kritasiros alatt e vidéket meghódították, mely a dákok földétől a Parisos (Tisza) folyó által választatott el. — — Ezen népek (a bojok, tauriskok és skordiskok) az illyr és thrák népekkel vegyest laknak e vidéken. — — Ami még hátra van, azt a pannonok lakják. *Strabon 313.*

13. Pannonia nevezetesebb népei a breukok, andizek, ditiónok, pirustok, mazaiak, dézitiatok (Bató vezérökkel) és más kisebb népségek, kik egész Dalmatiáig terülnek.

Στραβων 314.

14. A skordiskok népsége az Isternél lakik és két ágra szakad: a nagyobb és a kisebb skordiskokra. E két nemzet közül a nagyobbik a Dunába ömlő két folyó közt lakott. A kisebb skordiskok lakhelye az Istren túl a mysiek és triballok közelében volt.

Στραβων 318.

15. (1—50.) Azon vidéket, mely a kimmeriai bosporustól (a krími félsziget tengerszorosától) a Tana folyóig terül, a meótiak lakják: toréták, arrékok, phikorok, a folyó torkolata közelében ixamaták vagy i x - m a t á k (ἰάξ-μάται vagy jobban ἰάξ-μάται = jász-maták). Ezeknél ugyanazon mesterségeket gyakorolják a nők mint a férfiak, annyira, hogy a katonáskodástól sem menttek. A férfiak gyalog szolgálnak és nyilakkal harcolnak; a nők lovas harcot vivnak, de nem vassal viaskodnak, hanem akiket hurkokkal megfogtak, huzkodva megfojtlák. Férjhez is mennek; de hogy férjhezmenőknek tekintessenek, nem a kortól függ; hacsak ellenséget nem ölnek, szűzek maradnak. — A Tana partjait és vidékeit sarmaták (σαρμαται) birják: egy nemzet, néhány nép és néhány név.

Pomponius Mela I. 19.⁵⁾

16. (Kr. u. 7, 8.) Hogy a germánoknak újra békét kellett adni, ámbár hitőket megszegték, a Dalmatiában és Pannoniában kitört nagyobb, gyors elintézészt igénylő mozgalmak okozák. A dalmaták az adók behajtását kedvetle-

⁵⁾ Strabon Kr. e. 20 és Kr. u. 20 közt írta nagy földrajzát; P. Mela Kr. u. 44 és 54 közt írt, de spanyol hazájából a keleti országokat nem utazván be, ezek adatait régebbi munkákból szedette, és úgy látszik, az itt előadottak még a Strabon korát is megelőző időre vonatkoznak.

nül fogadták; ámbár előbbi időkben csöndesen viselték magukat, most miután Tiberius Germaniában második hadjáratát végzé és vele a sereg nagy része elvitetett, sőt a dalmatáktól a császári sereggel Valerius Messallinus, Dalmatia és Pannonia helytartója szintén elment: ők összegyülének és virágzó fiatalságuk felett szemlét tartának. Kezdetben kevesen aggodalom nélkül föllázadtak dézidiat Bato vezérlete alatt, ki őket leginkább buzdítá. Az ellenők induló rómaiakat szétvervén, a többi dalmaták is elpártolának. Erre a breukok, pannoniai népség, egy másik Bato vezérlete alatt Sirmium (most Mitrovicz Szerémségben) ellen indultak, mely római őrség alatt állt. Hogy a bevétel meg ne történjék, Caecina Severus, a szomszéd Mysia (Moesia) helytartója a lázadás megtudása után azonnal a Dráva folyóhoz sietett, hol a lázadókat csatában legyőzte. De minthogy ezen csatában sok római is elesett, a barbárok szenvedett kárukat könnyen kipótolhatni remélvén, társaik segélyére is számítván, akiket lehetett magukhoz csatoltak. E közben a dalmát Bato Salona városához vezetvén seregét, egy szikla esése által súlyosan megsértetett; a harczot másokra bízta, kik a tengerpartot pusztítva Apolloniáig nyomultak, hol a rómaiakkal összeütköztvén, előbb legyőzve, új csatában azokat megverték. Ezekről értesülvén Tiberius és félvén, nehogy Itáliába is berontsanak, Germaniából visszatért, Messalint előre bocsátván, őt a nagyobb csapatokkal követte. Bato ezek közeledtét megtudván, ámbár sebéből még nem gyógyult ki, ellene ment Messalinnak, vele összeütköztvén, győzött; de csalárdságok által környeztetvén, meggyőzetett és a breuk Batohoz futott, kivel csatlakozván, egyesült erővel elfoglalák Alma hegyet. Itt a thrák Rhymetalk által, ki ellenők Severtől küldetett, kis csatában legyőzték és magának Severnek erejét is érezték. Ez innét Moesiába, melyet a dákok és sarmaták (jászok) hábor-

gattak, visszatérvén, Tiberius és Messalin pedig Sziszekben időzván, ők a rómaiak szövetségeseinek földjeit pusztiták és többeket vontak a lázadásba; Tiberiussal, ki már feléjük közeledett, összeütközni vonakodván, másfelé kóboroltak és sok pusztitást vittek végbe, minthogy a vidék ismerése és könnyű fegyverzetük mellett mindenfelé menekülhettek, kivált a tél beköszöntésével.

Amazok (a jászok), kik már Makedoniába is betörttek, Rhymetalk és öcsce Raskupol által megverettek, a többiek társaiktól elszakadván, a természet által megerősített helyeikbe menekültek, honnan alkalmas időkben lefutásokat tettek. Ezek krétai Qu. Caecilius Metellus és A. Licinnius Nerva Silanus consulok idejében történtek. Ezekről értesülvén Augustus, Tiberiusra gyanakodott, hogy ámbár az ellenséget rövid idő alatt legyőzhetné, a háborut szándékosan huzza, hogy e végből tovább maradhasson fegyverben, ezért Germanicust küldé a táborba, ki ekkor quaestori méltóságot viselt, adván neki még több katonát mind a szabadok, mind a szabadosok közül, kiket férfiak és nőktől váltott ki és szabadított föl. — — Midőn Germanicus Pannoniába érkezett és a seregek mindenfelől összehuzódtak: a két Bato kiválasztván azon időt, míg Sever Moesiából közeledik, váratlanul megrohanták a volkai mocsároknál felállított tábor; azokat, kik a sánczokon kívül valának, azok közé beüzték, de a bent levők beszorított társaikkal kitörvén, a pannonokat megverték. Most a rómaiak több felé oszolva az ellenség földet pusztiták; más nevezetes dolog nem történt. Germanicus a dalmát mazeokat csatában megvervén, nekik nagy károkat okozott. Ezek ugyanazon évben történtek.

Azután M. Furius Camillus és Sextus Nonius Quintilianus consulok idejében (Kr. u. 8.) Pannonia és Dalmatia megbékéltetését előidézte előbb az éhség, azután a betegség, mely a különféle füvek és gyökök evéséből száрма-

zott; de a hozzájuk küldött legatusoknak még ekkor is ellenálltak, minthogy a rómaiktól semmi üdvöst nem reméltek. Midőn Germanicus, Drusus fia, ellenök hadat vezetett és erős városukat ostromlá, de be nem vehető, Pulius német lovag egy szikla-darabbal úgy megdobta a falat, hogy az a hozzá támaszkodott férfival együtt összeesett; ez annyira megijeszté a benlevőket, hogy előbb a várba vonultak vissza, azután ezt és magukat megadták. Erre Bato, ki a dalmatákat lázadásra izgatta és a rómaiaknak sok bajt okozott, Tiberius által a béke föltételeinek szerkesztése végett értekezésre hivatott; másnap megjelenvén, Tiberius kérdezé őt, miért pártoltak el és miért lázongtak oly sokáig. Bato felelé: Ez a ti hibátok, mert nyájaitok őrzésére nem kutyákat és pásztorokat, hanem farkasokat küldöttök. Ekkép Dalmatia részint háborúval, részint békéltetéssel a rómaiakhoz került.

Ugyanazon időben a breuk Bato, ki Pinne átadásáért jutalmul a breukok földét visszanyeré, a másik (dézidiát) Bato által elfogatott és kivégeztetett. — Erre a pannoniak ujra fellázadván, Silvanus sereggel ment ellenök, a breukokat legyőzte, némelyeket csata nélkül meghódította. — Végre a többi pannonok is elfogadák a béke föltételeit, és meghódolának.

Actum LV.

Tiberius (14—37).

17. (14.) Pannoniában is katonai lázadás támadt. Ezek Augustus császár halálát megtudván, egy városkába gyűltek össze, s azt megerősítvén sok lázongást vittek végbe; a többi közt Junius Blaesus helytartót megölni, szolgálit keresztre feszíteni határozzák, és követelék, hogy a 16 évig szolgált katonák elbocsáttassanak, a zsold pedig egy denárral napjára fölemeltessék, fenyegetőzván, hogy

ha kérelmük megtagadtatnék, a tartományt fellázítva Róma ellen indulnak. Alig birhatta rá őket Blaesus, hogy követeket Tiberiushoz küldjék. — Innen Drusus a testőrségi katonákkal hozzájuk menvén, minthogy kivánságukat nem teljesíté, ismét zendülést támasztván, a kíséretből többeket megsebesítének, és éjjel Drusust fegyveresekkel vették körül, hogy el ne szökjék. Azonban a holdfogyatkozástól megijedvén, az erőszakoskodással felhagytak és más követeket küldének Tiberius császárhoz. Közben iszonyu zivatar támadván, mindenki saját sátrába vonult vissza, hol a legdühösebbek Drusus kísérői által egyenként megölettek; a többiek annyira lecsillapodának, hogy a lázadás szerzői közül némelyeket a kivégezésre is átadának. Ez lett vége a pannoniai lázadásnak. *Διωv LVII.*

18. (17.) Drusus Illyricumba küldetett, hogy szokják a katonáskodáshoz és hadi tanulmányokat szerezzen; egyzersmind azt vélte Tiberius, hogy az ifjunak a városi fényűzés puhaságától távol jobb a táborban tartózkodnia, és magát biztosabbnak is érzé, ha mindakét fia (Drusus és Germanicus) legiokat kap. De a svévek segílyt kértek a cheruskok ellen, minthogy a rómaiak eltávoztával, érezvén a külső félelem hiányát, részint szokásból, részint a dicsőség iránti vetélkedésből a nemzet ereje és a vezérek vitézsége egyaránt fegyvert fogott egymás ellen; de Marbód király neve gyűlölt a nép előtt és a szabadságért harczoló Armin kedves neki. Ezért nem csak a cheruskok és társai, Armin régi katonái, indítottak háborut; de Marbód országából is a svév nemzetek, semnonok és langobardok átpártoltak hozzá, kikkel együtt (Armin) tulnyomó lett, ha Inguiomer védenczei seregével Marbódhoz át nem tért volna, nem más okból, mint hogy fivére fiatal fia alatt szolgálni az öreg nagybátya szégyenlett. — Ujra csatát remélettek, ha Marbód táborát a dombok közé nem vonja. Ez félelem jeleül vétetvén, a szökevények

által lassanként megfogyva, a markomannokhoz szállt és követeket küldött Tiberiushoz segílyt kérni. Azon választ nyerte, hogy jogtalanul kéri a cheruskok ellen a rómaiak segílyét, ki a rómaiakat ugyanazon ellenség elleni harczban semmivel sem segíté. Elküldetett mégis Drusus a békekötés megerősítőjeül.

19. (19.) Midőn ezen év nyarát Germanicus (Egyiptomban) több tartományban tölté, nem csekély dicsőséget szerze Drusus, a germánokat viszályba kevervén, mely a már megtört Marbódot végveszélybe sodrá. Volt a gotonok közt Katualda nevű nemes ifju, ki egykor Marbód erejétől elfutott és most ismeretlen okokból boszuállást merénylött ellene. Ő erős sereggel a markomannok határába tör és társaiul nyervén az előkelőket, beront a székvárosba és a mellette levő erődbe, ott találja a svévek régi zsákmányait és a mi tartományainkból való főzőket és kereskedőket, kiket a kalmárjog, a pénzszerzés vágya és a haza elfeledése az ő lakhelyeikből az ellenség táborába vezetett. Marbód mindenfelől elhagyatva, nem talált más segílyt, mint a császár könyörületét. Átlépven a Dunát, hol ez Noricum tartományt érinti, irt Tiberiusnak, nem mint szökevény vagy esedező, hanem előbbi szerencsájének emlékéből, hogy azon nemzeteknél, melyek az egykor jeles királyt meghíták, Róma barátságát többre becsüli. — És Marbód Ravennába jutott, honnan, ha egykor a svévek elbiznák magukat, országába visszatérni ígérkezett. De Italiából nem ment ki huszonkét évig, és megöregedett nagyon megfogyott hirességében az élethez ragaszkodásaért. Katualdának sem lett más menekvése; nem sokára a hermundurok segílyével Vibil vezér által elűzetvén és (a rómaiak által) befogadtatván, Forum Juliiba, narboni Gallia gyarmatába küldetett. Mindakettőnek barbár kísérei, nehogy a békés tartományokat közjök keverve megzavarják, a Dunán túl a Marus (March) és Cusus

(Ipoly?) folyók közé telepítették, királyul adatván nekik Vannius a quadok királya. *Tacitus An. II.*

20. (33?) Midőn (Tiberius) iszonyu dühösséggel rokon és idegen gyűlöltjeit bünteté, a katonai fegyelem meglazulván, Armenia a partusok, Moesia a dákok, Pannonia a sarmaták, Gallia a szomszéd népek által fosztogatott.

Aur. Victor Ep. 7.

21. (35.) A keleti királyok közül az iberiai Mithridates Phrasmant elűzi, ravaszsággal és erővel kívánván övéit segíteni, és találkozáskor megvesztegetők, Artaces minisztereit sok arannyal a gonoszságra kényszerítik; egyuttal az iberek⁶⁾ nagy sereggel Armeniába rontanak, és Artaxata városát elfoglalják. Mit Artabán (partus király) megtudván, fiát Orodot boszura készíti, ad partus seregeket és küld zsoldosokat. Ellenben Phrasmán emberei magukhoz csatolák az albánokat, megnyerték a sarmatákat, kiknek törzsfőik mindenfelől ajándékokat nyervén, nemzeti szokásuk szerint különféleképp fegyverkeztek. De az iberek a helyeket ismervén, a kaspi uton a sarmatákkal Armeniát gyorsan előzönlük, és kik a partusokkal jöttek, könnyen vissza is nyomatának, minthogy a többi nyílások elzárattak, az egyetlen pedig a tenger és az albáni hegyek

⁶⁾ Sajátságos, hogy Ázsiában oly népcsoportokkal találkozhatunk, milyenek Európában is léteztek a történelem folyamában. Spanyolország, Franciaország déli része és a földközi tenger nyugati szigeteinek őslakói iberek valának: a kaspi tengernél új Iberia keletkezett. Gallia őslakói valának a kelták, ezekből Pannonia is kapott telepeket, de Kisázsziába is eljutott egy részök, hol Galatiát alkoták, a kelták itt Gallia nevére galaták vagy gallgörögöknek neveztetvén. A Duna déli mellékén laktak a mysiak, és ime Kisázsziában is keletkezett Mysia. A rómaiak így különböztették meg e tartományokat: Celtiberia (később Hispania) és Iberia, Gallia és Galatia, Moesia és Mysia. Róma őstörténelmében előjönnek az albánok: a kaspi tengernél is volt Albánia; most így nevezik Törökország nyugati részét. Ezekből kiteszik, hogy népvándorlások az őskorban is valának.

végei közt a hőségtől járhatlanná lett. — Végre a pártusok a kellemetlenségeket nem tűrhethván, körülveszik a királyt és csatát kérnek, de ezeknek csak lovasságukban áll erejük, Pharasman pedig gyalogsággal is rendelkezett; az iberek és albánok sziklás helyeken lakván, a bajokat és türelmet jobban megszokták. — — A sarmatáknál nem egy parancsoló vezér van; ők egymást bátorítják, hogy ne nyilakkal kezdjék a csatát, hanem az ütközetet közletről fogadják. Különféle a harczmodor; a pártus utánnymulni vagy elfutni egyaránt szokott, szétbontja a csapatokat, ütéseivel réseket keres; a sarmaták félretéve az íjat, melylyel kevésbbé ügyesek, csáklyákkal és kardokkal rohannak; lovas csata szerint pedig homlokot és hátat fordítva, néha testeikkel összetartó csapatban a megszalasztottakat üzik vagy általuk üzetnek. — — Artabán csatát vesztvén, Armeniából a szomszéd Scythiába futott.

Tacitus An. VI.

Claudius (41—54).

22. (49.) Vannius, a svéveknek Drusus caesar által adott király, elűzetik országából. Uralkodása kezdetén jeles és népének kedves volt; de később kevélységre hajolván, mind népének gyűlölsége, mind házi viszályai által körülvéttetett. A lázadás szerzői valának: Jubillius, hermondurok királya, és Vannius nővérének fiai Vangio és Sido. Claudius császár, ámbár többször kéretett, a barbárok küzdelmeit fegyverrel nem gátolá, Vanniusnak biztos menedéket igérvén, ha elűzetnék; irt P. Atellius Histrusnak, ki Pannoniát kormányzá, hogy a legiőt és a tartományból szedett segélyhadat a dunai partokhoz vezesse a legyőzöttek segélyére és a győzők ijesztésére, nehogy a szerencsétől elkapatva a mi békénket is megzavarják. Mert a ligiak és más nemzetek nagy ereje közelgett a gazdag ország

hírére, melyet Vannius 30 éven át (19—49) zsákmányolások és adóztatások által növelt. Neki saját gyalogsága volt, lovassága a sarmat jászokból állt, mely az ellenség sokaságával nem mérkőzhetett; tehát várak által kívánta a háborút viselni. De a jászok az ostromot nem tűrhették és a közeli mezőkön barangolván, a csata kényszerűségét előidézték, minthogy a ligiak és hermundurok őket megrohanák. Így kilépven Vannius erődeiből, csata által szétveretik, ámbár e balsorsban dicsérhető, hogy kezeivel a csatát víta, midőn más oldalról sebeket kapott. Végre a Dunán működő hajóhadhoz futott; csakhamar követték őt a védenczek (rómaiak cliensei), kik Pannoniában földeket kapván, megtelepítették. Az országot Vangio és Sido egymás közt feloszták; Róma iránt nem es hűséggel, alattvalók iránt, önkényt-e vagy kénytelenségből, midőn az uralmat megnyerék, sok szeretettel, de később nagyobb gyűlölettel viseltettek.

Tacitus An. XII.

Otho és Vitellius (69).

23. (69). A polgári háborúra irányulván a kedélyek, a külügyekre semmi gond sem fordított. Annál bátrabban a sarmat nép roxalán nemzete, miután a mult télen két csapatot felkonczolt, nagy reménnyel Moesiába kilenczezer lovassal tört be, kegyetlen sikerrel és a zsákmánylásra inkább mint a csatázásra törekedve. A barangoló gondatlanokat a harmadik legió a segélycsapatokkal egyesülve hirtelen megtámadja. A rómaiaknál minden a csatározásra alkalmas; a sarmaták szétszóródva a zsákmány vágya által, már ezek terhei alatt és az utak sikamlóssága miatt elveszven lovaik gyorsasága, mintha megkötözöttek volnának, megöletének. Mert, csudálatos, mintha a sarmaták vitézsége kívülök állana. Senki sem oly gyáva a gyalog csatában; midőn csapatonként jövének, alig álltak ki

egyetlen ütközetet; hanem a nedves időben és feloldott fagyon sem lándzsáikat, sem kardjaikat, melyek igen hosszúak és mindakét kezükkel emeltetnek, nem használván, elestek lovaikkal és vértjeik sulya alatt. A vezérek és nemesek vértézete vaslemezekkel vagy vastag bőrrel van összeállítva, mely amint az ütések ellen áthatlan, úgy a rohanó ellenség támadásai alatt a fölkelésre alkalmatlan. Egyszersmind a hó magassága és puhasága által is süllyedtek. A római katona könnyű vérttel és hajító dárdával vagy lándzsával előtöre, ahol kívántatik, könnyű karddal a fegyvertelen sarmatát (mert nem szokása pajzsával védeni magát) közelről döfé át, míg kevesen, kik a csatából megmaradtak, a mocsárokba rejtezőnek, hol a tél kegyetlensége és a sebek fájdalma által vesztek el. Midőn ez Rómában tudva lőn, M. Aponius, ki Moesiát nyerte, diadal-szoborral, Fulvius Aurelius, Julianus Titus és Numisius Lupus, a legiók vezérei, consuli diszletekkel jutalmaztattak, örülvén Otho és a dicsőséget magának tulajdonítván, mintha szerencsés harczolás mellett, az ő vezérei és seregei által, a köztársaságot nagyította volna.⁷⁾

Tacitus Hist. I.

Vespasianus (69—78).

24. (70.) Iratott Aponius Saturninusnak, hogy a moesiai sereggel siessen. De, nehogy a fegyvertelen tartományok a barbár népeknek kitétessenek, a sarmat jászok törzsfőnökei, kiknél az állam kormányja van, az egyútt-harczolásba vonattak. A népet és lovasság erejét, melylyel egyedül használhatók,⁸⁾ szintén felajánlák; de elengedettett

⁷⁾ A 21. és 23. töredék nem a jászok, hanem a valódi sarmaták harczmodorát mutatja.

⁸⁾ A 22. és 24. töredékből kitűnik, hogy a jászok harczmodora nem a sarmatákéhoz, hanem a hunokéhoz hasonlított.

ama kötelesség, nehogy a viszályok közt ellenkezésekre vetemedjenek, vagy más oldalról ajánlandó nagyobb zsoldért a jog- és igazságból kivetkőzzenek. A pártba vonatnak Sido és Italicus svév királyok is, kiknél a régi hódolat Róma iránt, és a hűségükre bizott nemzet türelmesebb.

25. (70.) (Cremona ostrománál.) Ez volt a sasok és jelvények rende: a katonák a sötétségben a véletlen szerint vegyest, a testőrség zászlaja a harmadévesek közelében, a segélyhadak csapatai a végeknél, az oldalak és hátaik lovassággal körülvéve; Sido és Italicus, a svévek, a nép választottaival a (jász) törzsfőnökök az éleken valának.

Tacitus H. III. 5. 21.

26. (77 k.)⁹⁾ A kárnok és japydok mögött, amerre a nagy Ister foly, a rhaetokhoz csatlakoznak a n ó r i a k. Ezek városai: Virunum (Volkmark a Drávánál), Celeia (Cilley), Teurnia (Villach), Aguntum, Viani-omina (Bécs), Claudia (Klagenfurth), Flavium Solvense (Solfeld). Noricumhoz számíttatnak: Pelso (Fertő) tava, Bójok sivataga, már Claudius császár gyarmata (colonia divi Claudii) Sabaria (Szombathely) és Scarabantia Julia (Sopron) város (oppidum) által benépesítve.

27. Ezek után a makktermő P a n n o n i a, merre az álpok szelidebb gerinczei Illyricum középebe északról délfelé irányulva jobbról és balról gyöngye elágazásokkal huzódnak. Amely rész az Adriatenger felé néz, Dalmatia és az említett Illyricum; észak felé Pannonia terül s a Dunával végződik. Ebben gyarmatok (coloniae): Aemona (Laibach), Siscia (Sziszek). Jeles és hajózható folyói a

⁹⁾ Idősb Plinius röviden összefoglalván a Vezuv vulkán kitörése előtti idő földrajzi viszonyait, sok tekintetben kiegészíti és kijavítja Strabon és P. Mela földrajzi adatait; miért czélszerűnek látszik, itt az ő adatait a Duna és Feketetenger vidékére vonatkozólag részletesebben bemutatni.

Dunába ömlenek: Dravus a nóri hegyekből szilajabban, Savus a kárni alpokból lassabban 120 ezer lépésnyi távolságban. A Dráva a serretek és serrapillók, jász-telep (iasi, *ἱάσιοι*) és andizetek közt; a Száva a Kulpa-mellékiek (Colapiani) és breukok közt foly. Ezek a főnépek; ezeken kívül az arivatok, azálok (Felső-Pannoniában), amántenek (Alsó-Pannoniában), belgitek, kurtárok (Alsó-Pannonia Kurta városánál), kornakátok (Alsó-Pannonia Kornakon városánál), eraviskok (*ῥαβάσχοι* Alsó-Pannoniában), herkuniátok (az amantenek alatt), latovikok, azeriátok, varkiak. Claudius hegye, mely előtt (délre) a skordiskok, mögötte a tauriskok. A Szávában Metubarris (Zágráb) szigete a folyamiak közt legnagyobb. Ezeken kívül a következő folyók említendők: Kulpa (Colapis), mely Sziszeknél a Szávába foly, hol kettős medrével szigetet alakít, mely Segestica nevet visel, egy másikat Bisacuntius patak képez, mely Sirmium (Szerém) városánál foly a Szávába, hol a szerémiek és amantinok községe (civitas). Innen 45 ezer lépésnyire Taurunum (Zimony), hol a Dunával vegyül a Száva. Főlebb folynak: Valdasus (Valpó), Urpanus (Sárvíz), szintén nem csekélyek.

28. Pannoniához csatlakozik azon tartomány, mely Moesia (a görögöknél európai Mysia) nevet visel, és a Duna mellett a Feketetengerig terül. Kezdődik az említett összefolyásnál. Ebben a dardánok, celegerek, triballok, timachok, moesők, thrákok, a Feketetenger közelében a scythák. Jelesebb folyók: a dardáni hegyekből Margis (Morawa) a Pingus és Timachus patakokkal (Margus városnál a Dunába); Rhodopeből Oescus (Ischa Bulgáriában Oescum városnál foly a Dunába); a Haemusból Utus, Eskám,¹⁰⁾ Jeter.

Id. *Plinius* III. 27. 28. 29.

¹⁰⁾ Etelének is volt Eskám nevü országnagya, kinek leányát 449-ben elvette. Ugy látszik, a hun családnevek közt római eredetűek is voltak,

29. Egy nagy folyó Germania Abnoba hegyéből, mely mögött Rauricus (hegy és Rauriaca colonia) Galliában; az alpoktól ezer népség és esés közt Duna (Danubius) névvel, iszonyu víztömeggel növekedve, midőn Illyricumot kezdi érinteni, Ister nevet nyer, hatszáz folyót fölvéve, melyek fele hajózható, a Pontusba (Feketetengerbe) hat erős ággal behömpölyög. Első torkolata Peuce, ennél Peuce sziget, melytől a legközelebbi ág 19 ezer lépésnyi nagy mocsárba vész. Ezen mederből Istropolis közelében 63 ezer lépés területű tó képződik, Halmiris (sóstó) nevű. A második torkolat Naracustoma nevet visel: a harmadik Kalonstoma a Sarmat-sziget mellett; a negyedik Pseudostomon és Konopon diabasis (Szunyog-járás), ez után Boreostoma (északi) és Spireonstoma (vékony) torkolat.

30. Innen kezdve mindenféle scytha népek laknak és a tengerpart különböző vidékeit birják: a geták, a rómaiaktól dákoknak neveztetve, azután a sarmaták, a görögöknél sauromaták, köztök a hamaxobiek (szekérenélők) vagy aorsok; ismét az elfajult scythák és szolgáktól eredtek vagy troglodyták (barlanglakók), mellettük az alánok és rhox-alánok (elszakadt-alánok).¹¹⁾ Főnebb pedig a Duna és hercyni (tulajdonkép Karpát) hegység közt a pannon carnurtumi (Hainburg) telelő (katonai város) tájaig a germánok szomszédságában a mezőket és síkságokat lakják a jász-sarmaták (iazgyes sarmatae), a hegyeket és erdőket az általuk elűzött dákok a Pathissus (Tisza) folyóig. A hegység tulsó oldalát a bastarnák tartják, innen tul pedig a többi germánok. Agrippa mindazon területet, mely az Istertől az (északi) oceánig 12 százezer lépésnyi hosszúságban és 4 százezer szélességben a sarmát sivatagtól a Vistula folyóig terjed, fölfedezte. A scythák neve

¹¹⁾ Pliniusnál nem roxolani, hanem rhoxalani áll; a görögben ῥωξ szakadást jelent: tehát nem Ross vagy Rusz, miből a német és szláv írók orosz vagy ruthént származtattak.

mindenfelől átmegy a sarmaták és germánokhoz.¹²⁾ Nem is maradt fön ezen ősi elnevezés másoknál, mint a legszélsőbb nemzeteknél, kik ezt nem tudva tanyáznak a többi halandók mellett. *Plinius* IV. 24. 25.

31. A Tana folyót, mely két ágban foly a maeoti tóba, érintik a sarmaták, mint mondják a médek ivadéki, kik szintén több törzsre oszolnak; először a nőuraló sarmaták (gynaecocratumeni), innen az amazonok házassága; azután az evazák, coriták, cicimenek, messeniek, costobókok, choatrák, zigák, dandarok, tussageták, turkák (turcae, később így neveztettek a törökök is) egész az erdős, völgyes, rideg sivatagig; ezeken tul az arimphaeok, kik a riphaei hegyekhez tartoznak. A Tanát magát a scythák Szil-nek nevezik, a Maeotist Temerind-nek, mi annyit jelent, mint tenger szülője.¹³⁾ A Tana torkolatánál hasonnevű város is volt. *Plinius* VI. 7.

Domitianus (81—96).

32. (82—92.) Domitianus a hadjáratokat részint önkényt viselte, részint szükségből; önkényt a kattok, szükségből egyet a sarmaták ellen, kik a legiot a legatussal együtt leölték; a dákok ellen kettőt, melyek közül az első Oppius Sabinus consulviselt által nyomatott el, a második Cornelius Fuscus testőrségi főkapitány által, kire a hadviselést bizta. A kattok és dákok felett többféle csaták után kétszeres diadalt ült; a sarmatákról csak babérkoszort vitt a capitoliumi Jupiternek. *Suetonius* Domit. 6.

¹²⁾ Beolvadtak tehát a jászok is a lándzsás-médek (sauromaták) közé, kik szintén scythák valának; de nem veszték el, sőt magyar nyelvüket megőrizték a sarmat elnevezés alatt is.

¹³⁾ Az eredetiben így áll: „Tanain ipsum scythae Silin vocant Maeotin Temerinda, quod significat matrem maris.” Itt az in és a ragok accusativust jelölnek. Tehát a Temer = tenger, mint tányér = tángyér. Tengerind(itó),

33. (83.) A lygiak némely svévek által Moesiában haddal támadtatván meg, követeket küldének Domitianushoz segílyt kérni; ezt megnyerék, mely nem annyira mennyiség, mint tekintély szerint volt erős. Csak száz lovag adatott nekik. De a svévek, ez okból megharagudván, a jász népet maguk pártjára vonva felkészülének, hogy velük az Ister folyón átmenjenek.

34. (88.) Ez időben a rómaiknak legnagyobb háborúk volt a dákokkal, kiknél Decebal nyerte el a királyságot. Ez a hadügy ismeretében belátó, a működésben buzgó, gyors a berohanásra és visszatérésre, ha az ügy kívánta. Jól értett cseleket vetni, csatát kezdeni, a győzelemmel legczélszerűbben élni és a vereséget türelemmel viselni. Miért is ő igen sokáig volt a római nép ellensége. Azon népet dákoknak nevezem, mert ők maguk is így nevezik magukat és ugyanezen névvel neveztetnek a rómaiak által; ámbár tudom, hogy ők némely görögök által getáknak mondatnak. Hogy ez jól van-e, nem tudom; de azt tudom, hogy a geták a Haemuson túl a Dunánál laknak. Domitianus ellenük hadat indítván, ámbár ő maga a háborút egy oldalról sem érinté, . . . mégis, vezéreket küldvén a had viselésére és katonasága nagy részét is csuful elvesztvén, mint győző küldött Romába levelet.

Acton LXVII.

35. Domitianus a quadokon és markomannokon bocsut állni akarván, minthogy ezek a dákok ellen neki semmi segílyt sem küldének, Pannoniába jött, hogy ellenük hadat indítson; azoknak békekötés végett másodszor hozzá küldött követeit megöleté.

Azonban Domitianus a markomannok által meggyőzöttvén és megszalasztatván, gyorsan követeket küldött Decebal dák királyhoz, hogy őt a béke megkötésére fölkerjék, mit azelőtt többszöri kérésre sem adott meg. Decebal, mint-hogy nagy bajokkal küzködött, elfogadá ugyan az ajánlott

alkalmat a békekötésre, de maga Domitiánnal beszélgetésre menni nem akart, hanem Diegist kísérettel küldé, hogy a fegyvereket néhány fogolylyal együtt, amennyiben csak ennyit birni állított, adja át. Ez midőn megtörtént, Domitián Diegisnek koronát adott át, mintha valóban győzött volna és hatalma lenne a dákoknak királyt adni. Azután katonáinak czimeket és ezüstöt adott, és Rómába mint győztes a többi közt követeket és levelet is küldött Decebaltól mint ő mondá; de mások ezt Domitiántól költötnék állítják. A diadalt sok jelvénynyel is ékesíté, de nem az ellenségtől elszedettekkel, hanem inkább ő készíttette azokat. Azonban a béke megszerzésére sajátjából is tett költségeket, midőn csakhamar nagy pénzösszeget és különféle mesterembereket adott Decebalnak, és még több adót is ígért a császári szer- és kincstárból. Ilyeneket használt mindig az ellenségtől elszedettek gyanánt, mintha magát az országot is meghódította volna.

36. Egyébiránt a dáciai háboruban a következő nevezetességek történtek. Julianus, kire a had viselése a császár által bízott, többi dolgait jól intézvén, megparancsolá a katonáknak, hogy saját és századosuk neveit pajzsaikra írják, hogy ekkép azok, kik kitűnő vagy csuf dolgot végeznek, könnyebben felismertessenek; azután összeütköztvén az ellenséggel a Tapa hegyszorosban (*εν ταῖς Τάπαις*), azok nagy számát megverte; közölük Vezinas, ki az ővéinél Decebal után a második személy volt, minthogy élve el nem futhatott, szándékosan holtképen elesett, azután éjjel elszökött. Decebal félvén, hogy a rómaiak királyi városába rohannak, az annak közelében levő fákat kivágatá és a törzsekre fegyvereket tétetett, hogy az ellenségek azt gondolják, hogy katonák állnak ott, és visszatérjenek; ami meg is történt.

Λων LXVII.

37. (Domitianus) négy hadjáratot vezetett; egyiket a sarmaták (jászok) ellen, a másikat a kattok és kettőt

a dákok ellen. A dákok és kattok felett két diadalt tartott, a sarmatákról csak babért használt. Sok bajt szenvedett ezen háborukban. A sarmatáknál az ő legiója a vezérrel együtt elveszett; a dákok által Oppius Sabinus consulviselt és Cornelius Fuscus testőrfőnök nagy sereggel megöletének.

Eutropius VII, 23.

Nerva (96—98).

38. (97. körül.) A hermundurok mellett (az Elbe mellékén) a nariskok, azután a marcomannok és quadok laknak. A marcomannok fő dicsősége és ereje, valamint lakhelye is, elűzvé, hajdan a bójokat, vitézséggel szereztetett. A nariskok és quadok sem korcsosodnak. Ezek képezik Germania homlokát, amennyire a Duna által szegélyeztetik. A marcomannok és quadok napjainkig (Tacitusig) királyaikat saját nemzetükből nyerték, Marbód és Tudér nemes törzséből; már idegeneket is eltűrnek. De a királyok ereje és hatalma a római tekintélytől. Ritkán segítettnek fegyvereinkkel, hanem gyakrabban pénzzel. Nem kevésbbé erősek hátrább a marsignok, gothinok, osok és buriak; a marcomannok és quadok hátát zárják be. Közölük a marsignok és buriak nyelvük- és szokásaikkal a svévekhez tartoznak; a gothinokat a gall, az osokat a pannoni nyelv feddi, hogy nem germánok és hogy adózásokat tűrnek. Az adók egy részét a sarmaták, más részét a quadok mint idegenekre róják ki; a gothinok, hogy nagyobb legyen a szűgyen, vasat is bányásznak. Mindezen népek kis részben a mezőséget, a többiek az erdőket és hegyek ormait és hátait lakják. Elválasztja és elmettzi Sveviát a hegyek összefüggő láncza, melyen tul többféle népek laknak, kik közül legterjedtebb a lygiek neve több községbe szóródva.

39. A peucinek, venedek és fenniek (finnek) nemzeteit a germánokhoz vagy a sarmatákhoz számítsam-e, nem

tudom; ámbár a peucinek, kiket némelyek bastarnáknak neveznek, beszédük, szokásaik, földjük és lakhelyeik által germanokul mutatkoznak. Mindnyájuk tisztátlansága, az előkelők restsége, vegyes házzasságaik által némileg a sarmaták szokásait követik. A venedek sokat vesztenek szokásaikból; minthogy ami érdőség és hegység a peucinek és fennek közt van, rablásaikkal bekóborolják. Ezek mégis inkább a germánokhoz számíthatók, mert házakat is állítanak, pajzsokat is hordoznak, lábaik gyorsaságának is örvendenek; mi a szekereken és lovakon élő sarmatáknál másképp van. A fenneknél csudálatos vadság, piszkos szegénység; nincsenek fegyvereik, lovaik és házi isteneik, eledelük fű, ruházatuk bőr, szobájuk a föld. Csupán nyilaikban reményük, melyeket vas hiányában csontokkal hegyesítenek. A vadászat együtt táplálja a férfiakat, nőket; együtt járnak és a zsákmány részét követelik. A kisedeknek sincs a vadak és záporok ellen más menékük, mint hogy ágakból készített fődél által védetnek. Ide bujnak az ifjak, ez a vének menedéke. De ezt boldogabbnak tartják, mint szántani a földet, dolgozni a házakban, az ő és mások vagyonát remény és félelem közt őrizni. Biztosak az emberek ellen, biztosak az istenek irányában, azon legnehezebb dolgot elérték, hogy még fogadalomra (vallásra) sincs szükségük.

Tacitus Germ. 42. 43. 46.

Második század.

Traianus (98—117).

40. (101.) Traján midőn egy ideig Rómában tartózkodott vala, seregével a dákok ellen indult, miután azok felett, mik náluk történtek, gondolkodott; azon pénzt is

sajnálta, melyet azok évenként kaptak; végre tapasztalá, hogy seregeiket naponként szaporitják és folyvást kevésbébbek lesznek. Megtudván az ő elindulását Decebal, megijedt; mert tudta, hogy azelőtt nem a római népet, hanem csak Domitianust győzte le, most azonban a római néppel és Traján császárral lesz háboruja, ki igazságosságával, vitézségével, jóságával sokkal kitünőbb és testi erejével is (ő ugyanis 42 éves korában kezdett uralkodni), és oly kedélylyel bír, hogy sem az ifjúság vakmerővé, sem a vénység lassuvá nem teszi. — Miután Traján a dákok ellen meghozta a sereget és nem messze volt a tápai hegyszorostól, hová a barbárok táborukat helyezék, egy nagy gomba hozzatott eléje, melyen latin betűkkel írva volt, hogy a barbárok és minden szövetségesek (a jászok is) kéri Trajánt, hogy békét kötven, térne haza. De mindamellett Traján összeütközött; mely csatában, ámbár az ellenség közül igen sok megöletett, mégis övéi között is igen sok sebesültet látott. Midőn már elfogytak a katonák sebeinek bekötözésére való tárgyak, saját ruháját sem kimélte és azt adá a sebekre. Azután a hegyek tágasabb helyeire nyomult, és más-más hegytetőre jutván, nem csekély veszélyek közt a dákok királyi székhelyéhez ért. Lusius a másik oldalról előtörvén, a dákok közül igen sokat levágott és elfogott. Decebal mindjárt azok közül, kik kalapot viselének, az előkelőket Trajánhoz küldé és általuk békét kért, igérvén, hogy a föltételeket hiven teljesitendi. — — Végül a fegyvereket letevén, Traján követeket küldött ez okból a tanácshoz, hogy általa is megerősitessék a béke. Így az egyesség megkötöttvén és Zermizegethusánál a tábornok elhagyván, a többi vidéket őrséggel megerősitvén, Itáliába visszavitetett (103).

Λιων LXVIII.

41. (104.) Decebal, részént mert igen sok dák Trajánhoz átment, részént más okokból, ismét békét kért. De midőn őt rábírní nem lehetett, hogy fegyvereit és magát át-

adja, már nyíltan nem gyűjtött sereget; de ez okból a szomszéd népeket (a jászokat is) a háborura meghíta, állítván, hogy ha általuk elhagynák, ők is veszélynek tennek ki magukat; mert biztosabban és könnyebben megtarthatják szabadságukat, ha a megtámadtatást be nem várva harcolandnak, mint ha Decebalt elveszni hagyják és aztán maguk társak- és szövetségeseiktől megfosztatva kénytelenítettnek az ellenséggel küzdeni.

42. (105.) Jelentetett, hogy Decebal sokat tesz a békekötés ellenére, hogy fegyvereket szerez, a szökevényeket befogadja, a várakat javíttatja, a szomszéd népeket követek által segítségre szólítja, és akik nem engedelmeskednek, megtámadja; már a jászok vidékének egy részét is elfoglalá, melyet midőn később visszakövetelésnek, Traján vissza nem adá.¹⁴⁾ Ezen okokból Decebal ismét ellenségnek jelentetett ki a tanács által. Traján ezen háborút másodszor is maga, és nem más vezérek által, végzé be. De minthogy Decebal Trajánnál sokkal gyöngébb vala, kevés hiányzott, hogy a császár orozva meg nem gyilkoltatott. Decebal szökevényeket küldött Moesiába, hogy Trajánt ölnék meg, kihez azelőtt mindig könnyű volt a bemenet, és a háboru idején mindenkivel örömet beszélgetett. De a büntényt a szökevények nem merték végrehajtani, miután egyik közülük gyanuba esvén, elfogatott és nagy kínzások közt az ármányokat mind fölfedezé. Decebal Longinust, ki a rómaiak legügyesebb hadvezére volt, rábeszélte, hogy hozzámenjen, mintha kész volna parancsait teljesíteni. Midőn ez megjött, elfogató őt, és nyíltan kérte Traján tanácsát. Miután semmit sem vehetett ki tőle, rendelé, hogy bilincseiből feloldva őrizet alá helyeztessék; azután

¹⁴⁾ Ezen rész valószínűleg a Tisza balpartján volt. Ott állott Ziridana (Sirtanya) és valószínűleg *Σουρόβαρα* (Szuróvára) is, melyek nem dák, hanem jász városok valának. A Tisza nem volt állandóan a jászok határa.

kérte Trajánt, hogy Longinust visszafogadva vele békülne ki. Erre Traján kitérőleg válaszolt, hogy Longinust se nagyrabecsülni, se megvetni ne látszassék, kinek halálát ugyan nem várja, de életben hagyását sem óhajtja nagyon. Midőn ezt Decebal észrevevé és nem tudja mit tessen, Longinus mérget vett be, melyet esetleg szerze magának, és meghalt.

Acton LXVIII.

43. Ez időben Traján kőhidat építtetett a Dunán, melyet én (Dion) eléggé bámulni nem tudok; mert ámbár más nagyszerű művei is vannak Trajánnak, mégis e hid a többieket sokkal felülmulja. Ezen hidnak husz oszlopa van kockakövekből, melyek mindegyike az alapon kívül 150 láb magas, 60 láb széles, 170 lábnyi távolban egymástól boltozatokkal egybekapcsolva. E mű költségei majdnem hihetetlenek; de még csudálatosabb az, hogy ezek egy nagy, örvényekkel teljes és iszapos folyó medrében készültek úgy, hogy a folyó vize el nem vezettetett. — — Ezen hid nekünk (230-ban) már semmi hasznunkra sincs, nem is járnak rajta; de fönmaradtak oszlopai, mintha csak azért készíttettek volna, hogy kitűnjék, miszerint az emberi elmének semmi sem lehetetlen. Ezen hidat Traján készíttette, félvén hogy a Duna befagyásakor a rómaiak, kik az innenső parton laknak, háborúval támadtatnak meg, mi ha megtörténnék, lehessen a sereget könnyen átszállítani. De Adrián császár ellenkezőleg félvén, hogy a barbárok a hid őrségét elnyomván, Moesiába könnyen átmehetnek, azon hid felső részét leszedette.

Acton LXVIII.

44. Így Traján azon hidat elkészíttetvén, a Dunán átjárt, és a háborút oly biztosan viselte, mint gyorsan; de a dákokat így is alig győzhető le. — — Decebal miután látta, hogy királyi székhelye és minden vidéke elfoglaltatott és közeledik azon veszély, hogy maga is elfogassék, megölte magát. Feje Rómába vitetett; így Dacia a

római nép hatalmába került, és (107.) oda Traján gyarmatokat telepített. Decebal kincsei is, melyeket székvárosától nem messze Sargetia patak alá rejtetett, megtaláltattak. Decebal t. i. a folyót foglyok által elvezettetvén és a medret megásatván, nagy mennyiségű ezüstöt, aranyat, legdrágább és legbecsesebb ingóságait, melyek hosszabb ideig fenttarthatók, oda rakatta, s a kincsre erős kőboltozatot rakatván, a folyót előbbi medrébe visszavezetteté. Azonkívül ruhákat és más hasonló tárgyakat a barlangokba rejtetett ugyanazon szolgák által, kiket azután, midőn munkájukat bevégezték, megöletett, nehogy a történeteket elbeszéljék. De Bicilis, Decebal társa és barátja, ki a dolgot ismerte, elfogatván, ezen kincseket fölfedezé.

Ator LXVIII.

45. (107.) Traján, Daciát Decebal legyőzésével meghódítván, provinciává tévé a Dunán tul azon földeket, melyeket most (366.) a thaiphalok, victoalok és theruingek birnak. Azon tartomány tizszer százezer lépésnyi területű volt.¹⁵⁾

Eutropius VIII, 2.

46. Traján először, talán egyedül is terjeszté a római erőket az Isteren tul a dákok tartományába, meghódítván a kalapot viselő dákokat s más népeket Decibal királylyal, és a dardánokat.¹⁶⁾ Egyszersmind napkelet felé mindazon népek, kik az Ind és Eufrát folyók közt laknak, háboruval leverettek, és a persák Kosdroes nevű királyától kezesek követeltettek. Ezalatt ut készítettett a vad népek közt, melyen a Feketetengertől Galliába könnyen utazhatni; a gyanusabb és alkalmas helyeken várak építetttek; a Dunára hid is rakatott és több gyarmat telepítettett.

Aurelius Victor Caes. 13.

¹⁵⁾ Tehát Traján Daciája nyugatra a Tiszaig terjedt és volt oka a Tisza keleti részét a jászoknak vissza nem adni. Azonban észak felé nem terjedt Traján hódítmánya a Tisza kanyarulatáig.

¹⁶⁾ Aurelius Victor e helye meg van rontva, melyet az írók többféleképp magyaráznak. Az eredetiben így áll: „Quippe primus

Adrianus (117—138).

47. (136.) A zsidók elleni háboru bevégeztetvén, az alánok vagyis massageták háboruját inditá Pharasman (iberiai király) és Mediát pusztitá, Armeniát és Kappadokiát is zaklatván. Azután az alánok, részént Vologaesus ajándékaival megnyeretve, részént Flavius Arrianustól, ki Kappadokiát kormányzá, félvén, megnyugvának.

48. (137.) Rómába. mind Vologaesustól, mind a jászoktól követek érkeztek; az előbbieket Pharasmánt vádolák, az utóbbiak a békét kívánták megerősíttetni. Ezeket Adrián a tanácsba vezeté. Midőn a tanács ezen ügyekre a választás teendőivel őt megbízta, mind írásban megfogalmazá, mind szóval elmondá a válaszokat. *Αιωv* LXIX.

Antoninus Pius (138—161).

49. (160. k.) ¹⁷⁾ Felső-Pannonia határai: nyugatról a Kéti (Cetius) és némi részben a Karvanka hegy; délről Istria és Illyris része, egyenközü vonalban, mely a mondott nyugati határtól az Albán hegyen át a Bébi (Vellebit) hegyig, és ismét az Alsó-Pannonia határán vonatik,

aut solus etiam vires romanas trans Istrum propagavit, domitis in provinciam Dacorum pileatis Sacisque nationibus Decibalo rege ac Sardoniis.“ Azonban ha a két S betüt D-re változtatjuk, mely betük a rossz kéziratban egymáshoz szoktak hasonlítani, és a szórendet kissé megbontjuk, mindjárt világos lesz a szöveg így: „vires romanas trans Istrum in provinciam Dacorum propagavit, domitis pileatis Dacis aliisque nationibus Decibalo rege, ac Dardaniis.“

¹⁷⁾ Ptolemaeus földrajza, a második század utó felében iratván és tudományos rendszerben kezeltetvén, igen fontos tényező a jászok történelmének tanulmányánál. Minthogy azonban Strabon, Mela és Plinius adatai után nekünk már részleteiben fölöslegessé kezd válni, itt csak azon részeket adjuk, melyek az előbbieket kiegészítik és megvilágítják.

melynek fekvése $41^{\circ} 30' 45^{\circ} 10'$; északról Norikum említett határa és a Dunának azon része, mely a Kéti (Cetius) hegytől azon helyig terjed, hol Narabon (Rába) folyó ömlik bele, melynek fekvése $41^{\circ} 0' 47^{\circ} 40'$; keletről Alsó-Pannonia a két határ közti vonalnál. — Lakják ezen tartomány északi részeit azalok nyugatról, kytnek keletről; a délieket latobikok Norikum alatt, varkiánok keletre; a középső földet pedig boiok nyugatról és alattuk kelaitianok, keletről pedig jászok (ἱάσσιοι) és alattuk oseriátok.

Πτολεμαῖος II. 13.

50. Alsó-Pannonia határai: nyugatról Felső-Pannonia azon helytől, hol a Narabon (Rába) folyó a Dunába észak felé befoly, a mondott határok közt; délről Illyrikum része, mely a mondott határtól a Dunának azon kanyarodásaig terjed, hol a Sauos (Száva) beömlik, melynek fekvése $45^{\circ} 0' 44^{\circ} 30'$; északról és keletről a Dunának azon része, mely Narabon torkolatától a Száva torkolatáig terjed, mely rész helyzete: Narabon folyó után a kanyarodás Kurtánál $42^{\circ} 0' 47^{\circ} 0'$, a Duna folyó legészakibb kanyarulata $42^{\circ} 30' 48^{\circ} 0'$; ahol a folyó belefoly (a Rába), mely a két Pannonia közt kelet (északkelet) felé foly, a Kéti (Cetius) hegyből eredő és Karrodunonnál (Körmend) összefolyó két patakából keletkezik, melyek közül az északi Savaria (Pinka), a déli Dáros (Lafnitz?) nevet visel $44^{\circ} 20' 45^{\circ} 40'$. A Duna kanyarodása Kornakonnál $44^{\circ} 20' 45^{\circ} 15'$, Akuminkonnál $45^{\circ} 0' 45^{\circ} 20'$, Rhittionnál $45^{\circ} 30' 45^{\circ} 0'$, hol a Száva ömlik belé, mely a Kéti hegyből indulva mindakét Pannoniát érinti $45^{\circ} 0' 44^{\circ} 30'$. — Lakják ezen tartomány nyugati részeit amantinok északra, alattuk herkuniatok, azután andiantok, azután breukok; a keleti részeket pedig északra araviskok, délre skordiskok.

Πτολεμαῖος II. 14.

51. Az átköltözött jászok (ἱάσσιοι οἱ Μετανάσται) határai: északról az európai Sarmatia része, mely délről a

a sarmát hegyek részét képezi a Karpát hegyig; nyugatról és délről Germania része, mely a sarmát hegyektől a Duna kanyarulatáig Karpisnál terjed, és a Duna folyónak azon része, mely innen a belefolyó Tisza (Τιβίσκος hibásan) torkolatáig terjed, mely (Tisza) északról jő le, és torkolatának helye $46^{\circ} 0' 44' 15''$; keletről Dakia a Tisza mellett, mely a Karpát hegyből eredve a keleti részről foly le és aztán megkanyarodik. Azon hegy fekvése $46^{\circ} 0' 48' 30''$. Ezen átköltözött jászok földén városok: Uskenon $43^{\circ} 15' 48' 20''$, Góрманон, ugyanez Clesenburgum némelyeknél $43^{\circ} 40' 48' 15''$, Abieta $43^{\circ} 40' 48' 0''$, Trisson $44^{\circ} 10' 47' 45''$, Párka $43^{\circ} 30' 47' 40''$, Kándanon $44^{\circ} 0' 47' 20''$, Péssion, Furtárka szerintünk $44^{\circ} 40' 47' 0''$, Partiskon $45^{\circ} 0' 46' 40''$.¹⁸⁾

Πτολεμαίος III. 7.

52. Dakia nevezetesebb városai (közt): Ziridana $45^{\circ} 30' 46' 20''$; Zurobara $45^{\circ} 40' 45' 40''$.¹⁹⁾

Πτολεμαίος III. 8.

¹⁸⁾ Ptolemaeusnak három kiadását tanulmányoztam. Az első igen régi latin „Geographia Cl. Ptolemaei Alexandrini olim a Bilibaldo Pirckheimerio translata. Venetiis, 1562.“ A másik görög-latin Wilbergtől, Essendiae 1842; a harmadik tisztán görög, Lipcse 1845. Épen az első helyen említett régi kiadás, mely egy még régibb kiadáson alapszik, nevezi Gormanumot Clesenburgnak és Pessiumot Furtárkának; tehát ez nem csekély nyomatékkaal bír a metanasta jászok magyarságára nézve. A jászok Furt nevű fejedelme a második század közepén élt és a markomann-háboruban részt vett; rájöttem Dion 71-ik könyvében. — Ide vehetjük még Ζιριδανα és Ζουρόβαρα városokat, melyeket Ptolemaeus a Tisza dák oldalára helyez, de időnként a jászok birtokában valának; így lesz: Furtárka, Szuróvára és Sirtanya, de még Kántanya is előkerül; mert a Candanum nem egyéb, mint neutrumja a Candana femininumnak. Ez áll még a görögben is: δανος, δανα, δανον (Κάνδανον, Κάνδανα).

¹⁹⁾ Ziridana némely kiadásban Ziridava alakban is előjő; de miután a Tiszától Erdély nyugati oldaláig egyetlenegy dák város sem fordul elő, és a daka (vagyis geta) városok túlnyomólag a mostani Oláh- és Moldvaországban feküdtek: világos, hogy azon

53. Az európai Sarmatiát (a Don folyóig) lakják leginkább venedek (vendek) az egész venedi öböl körül (a Baltitengernél); Dakia felett peukinek és basternák; az Azovtenger egész oldalán a jászok (ἱάσσυες) és rhoxolánok (ῥωξολανοί); ezekből belebb az amaxobiek és alaun skythák. — A basternák és rhoxolánok közt vannak a hunok (Χοῦνοι). — A Tana folyó kanyarulata alatt vannak: Sándor oltára 63° 0' 57° 0', Caesar oltára 68° 0' 56° 30', és a folyam torkolata közt Tana város (Ταναῖς) 67° 0' 54° 30'.

Πτολεμαῖος III. 5.

54. Az ázsiai (Donontuli) Sarmatiában a Tana folyó északi kanyarulatánál a perierbidek erős népe, ugyanannak déli részén a jászmaták népe (ἱάσματαί vagy ἱάζματαί).

Πτολεμαῖος V. 9.

Marcus Aurelius (161—180).

55. (167—180.) Márk Aurel császár csak egy háborút viselt, a markomannit, de milyenre senki sem emlékezett, annyira, hogy a puniakkal hasonlított össze. Annál súlyosabb e tény, hogy a római seregek mind elvesztek; ez alatt azonban oly nagy dögvész volt, hogy a persa győzelem után Rómában és egész Itáliában s a tartományokban az emberek legnagyobbbrészt, a katonaságnak majdnem minden serege a ragályban veszett el.

Midőn Carnuntumnál iszonyu munkával és mérsékléttel három évig kitartá a terhet, a markomanni háborút bevégezé, melyet ezekkel a quadok, vandalok, sarmaták (jászok), svévek és minden barbárság indított vala. Sok ezer embert ölt meg, és Pannoniát a szolgaságtól megszabadítás hitelesebb itt, mely Ziridana alakban adja e város nevét. Hogy pedig Zurobara a görög kiejtésben Szuróvára, azt tudják azok, kik a görög olvasást az ujjgörög kiejtés szerint gyakorolják.

baditván, Rómában ismét, fiával, Commodus Antoninussal, kit már caesárrá tett, diadalt ült. *Eutropius VIII. 12. 13.*

56. (Dion 71-ik könyve.) ²⁰⁾ Mihelyt Marcus Antoninus — meghalálozván Antoninus (Pius), ki őt örökbe fogadá — a császárságot elnyerte, mindjárt társul és az uralkodás részesévé fogadá Lucius Verust, Lucius Commodus fiát, minthogy ő gyöngé testalkatu volt és a tudományokra adta magát. Mondják ugyanis, hogy nem pirult mint császár és nem szégyenlett soha a tanító lakába járni, sőt gyakran meglátogató Sextus Boeotus bölcselőt, és Hermogenes szónoklati értekezéseinek meghallgatására nem hanyagul járt el; de különösen a Stoicusok szabályait követte. (Ezért mellékneve Antoninus Philosophus.) Lucius (Verus) ellenben izmos ifju vala és a hadügyekre is alkalmasabb. Ennek Márk leányát Lucillát nőül adá, és vejévé tevén, a pártusok elleni háboru viselésére küldé, amely háborut előbb Vologaesus kezdé, ki a rómaiak egész seregét, melyet Severianus Arméniának Elegia városába helyezett, mindenfelől körülvevén, a vezérekkel együtt összenyilazá és elölé; ezért a syriai városoknak igen rettegett volt.

57. (162.) Lucius amint Antiochiába érkezett, nagyszámu katonaságot gyűjtván és legjobb vezéreket választván, ő a városban maradt, hogy mindent rendezhessen és a katonáknak közlekedést szerezzen; a sereget Cassiusra bizá. Cassius a támadó Vologaesust vitézül megállá, és miután az szövetségeseitől elhagyatva hátat fordított, üldözé; Seleucia és Ktesiphonba ért, ezután Seleuciát pusz-

²⁰⁾ A markomanni háboruban a jászok tevékeny részt vettek, de a szövetségben valának még a markomannok, varisták, hermundurok, quadok, svévek, sarmaták, lakringek, búrok, vandalok a victoálokkal, ózok, bessek, kobótok, roxalánok, bastarnák, alánok, peucinek és kostobókok. Ezért czélszerűnek látszik Dion 71-ik könyvét csaknem teljesen átfordítani, ki e háborut érdekesen írja le.

titá és fölégette, Vologaesus királyi székvárosát Ktesiphont a földdel egyenlővé tévé. Midőn azonban visszatért, katonáinak nagy számát elveszté, kik részént éhség, részént betegség által veszének el; mégis Syriába megérkezett a megmaradt katonákkal. Ezen dolgokkal dicsekedett ugyan Lucius, de a szerencse végre nem kedvezett neki; mert nem sokára ezután Márknak, az ő ipának lesekét hányni mondatik, de méreggel megöletett, mielőtt tervét kiviheté.

58. (163.) Márk egész Ázsia kormányára Cassiust rendelé; ő a barbarok ellen, kik az Ister körül vannak, a jászok és markomannok ellen (*Ἰάσους τε καὶ Μάρκομανους*), majd ezek, majd azok ellen folyvást, amig csak élt, háborukat viselt, melyeknél Pannonia volt tartózkodási helye.

59. Ugyanezen időben a germanok, kik a Rajnán tul laknak, egész Itáliáig jöttek, és a rómaiaknak nagy és terhes bajokat okozának; ellenük Márk Pompeianus és Pertinax hadvezéreket küldé. Ezen háboruban legjobban viselte magát Pertinax, ki később császárrá lett. — — Midőn pedig a markomannoknak egyik csatájuk jól sikerült és Marcus Vindex praefectus általuk megöletett, a császár neki három szobrot állított; midőn pedig azokat legyőzé, Germanicus czimet nyert. Germanoknak azokat nevezzük, kik a felsőbb vidékeken laknak.

60. (173.) Ezen időben a rómaiak a jászokat először a földön, azután a folyón győzték meg; nem mintha hajóhadi csata lett volna, hanem annyiban, hogy a beagyott Dunán a futamlók utolértevé, mind ott, mind a szárazon harczoltak. Midőn a jászok a rómaiak által közelről üldöztetének, a rómaiakat elválasztva könnyen hitték legyőzhetni; minthogy azok a jeget nem szokták meg, a rohamot kiállani remélték. Tehát némelyek elülről, mások oldalról támadák meg lovasaikkal a rómaiakat, minthogy lovaik az ily jégen biztosan futni tanultak. Mit a rómaiak észrevevén, még sem féltek, hanem megfordulva és az

ellenséggel szembeszállva a legnagyobb rész lerakja a pajzsokat, és hogy el ne essenek, egyik lábbal rálépnek; így a rohamot először kiállják, azután megragadván a jászok kantárait, pajzsait és lándzsáit, azokat magukhoz huzzák, és az így bebonyolított embereket és lovakat ledöntögetik; nem is birtak azok a sikamlós helyen a rómaiak erejének ellenállani. Ámbár a rómaiak is elesének, mégis aki hanyatt esett, az ellenséget lábaival huzta, és mint a birkózásnál szokott történni, úgy hátra lökte, hogy felülkerekedhetett; aki előre bukott, az előtte levő ellenséget fogaival marczangolá. Mert a barbárok nem ismervén a harcz ezen nemét és könnyű fegyverzetűek lévén, kevésbbé valának képesek ellenállani, minek az lőn következése, hogy a sok közül csak kevesen futának el. Így Márk a sok és nagy csaták után és veszélyek közt a markomannokat és jászokat legyőzé.

61. (174.) Ezek után azok ellen, kik quadoknak neveztetnek, kemény csatája és nagy háboruja támadt, melyből a győzelem remény ellenére vagy inkább az Isten kegyelméből szerencsésen következett, minthogy a rómaiak midőn az ütközetben valának és legnagyobb veszélybe jutának, valóban csudálatosan és isteni módon menekültek meg. Midőn t. i. a quadok által alkalmas helyen körülvétetve pajzsok által összeszorittatának, azalatt a barbárok halogaták a csatát, remélvén, hogy a hőség és szomjuság miatt elveszendnek azok, kiket a körülfekvő helyek elfoglalása által így bekerítének, minthogy semmikép sem juthatnak vízhez. Midőn a rómaiak ily nagy bajokba kerültek, hogy betegség, sebek, napszúrás és szomjuság által gyötörtetének, és sem harczolni, sem máshová huzódni nem birtak, hanem a csatamezőn állva azon helyre szorítva égtek: egyszerre a felhők annyira tornyosultak össze, hogy a legnagyobb zápor hullott nem az isten jótéteménye nélkül. Azt hirlik, hogy az egyiptomi nagy Arnuphis, aki Márk-

kal volt, Mercuriust, különösen azt, ki a levegőben van, és más szellemeket bizonyos varázslati mesterségekkel előhítt, és ezek által idézte elő az esőt.²¹⁾

62. Mihelyt esni kezdett, a rómaiak mindnyájan az égre néztek és az esőt szájukba ereszték; azután pedig az alátartott pajzsaik- és sisakjaikból részént maguk szőrcsöltek, részént lovaiknak adának itálra. Ellenben a barbárok rájuk rohanván, egyszerre ittak és harczoltak, sebesültjeik pedig vérüket sisakjaikba folytatva, a vízzel együtt itták. Ezért a rómaiak nagy károkat szenvedének az ellenségtől zaklattatva, minthogy legnagyobb részt az ivással valának elfoglalva; de sebes jégeső és sok villám csapott az ellen-ségre. Ott tehát látni lehetett a vizet és tüzet egyszerre

²¹⁾ Idáig szól Dion, kinek iratát Xiphilinus kiírásából ismerjük; ezen utóbbi keresztény író a következő sorokkal toldja meg Dion előadását: „Ezeket mondja Dion, de ő nekem hazudni látszik, akarva vagy akaratlanul, nem tudom; hogy szándékosan, inkább gyanitom. Ő tudhatja, hogy egy legio fulminatrix tulajdonnevet visel, ezt ő meg is említi a többiek elsorolásánál, és nem más okból, mást nem is hallani, mint abból, mi e csatában történt, nyerte azon nevet. Amely ok akkor a rómaik üdvére, a barbárok kárára volt, nem azon nagy Arnuphis; minthogy sehol sincs említés arról, hogy Márk a bűvészek társaságának vagy a varázslatoknak örült volna. Amit e dologról tudok, ebből áll: Márknak volt egy legioja a maltai katonákból, kik mindnyájan Krisztust tisztelik; a császár-hoz jött a testőrparancsnok, nem tudván ezen csatában mit tegyen és az egész sereget féltvén. Mondják, hogy előadta legyen, miszerint semmi sincs, mit azok, kik keresztényeknek neveztetnek, imáikkal meg nem nyernének, és hogy van egy egész legio ilyféle emberekből. Márk ezt megtudván, kérte őket, hogy az ő Istenükhöz esedezzenek. Midőn azok ezt megtették, Isten őket azonnal meghallgatá, és az ellenséget villámmal sújtá, a rómaiakat esővel felüdíté. Ezen dolgokra Márk nagyon elcsudálkozván, császári rendelettel a keresztényeket megtisztelé és azon legiot villámosnak (fulminatrix) nevezé. Ezekről egy levél is fönmaradni állittatik. A pogány görögök tudják, hogy azon legio villámosnak neveztetik, és azon dolgokról tanuskodnak; de az okát, hogy miért neveztetett úgy, nem mondják meg.“

esni az égből és ez okból némelyeket nedvesedni és másokat inni, ismét másokat összeégni és végkép elveszni. Nem érte a tűz a rómaiakat, vagy ha néha hozzájuk csapott, mindjárt kialudt; még a zápor sem segített a barbárokon, hanem a lángokat táplálta mint az olaj, annyira, hogy az esőben átázottak is vizet kerestek, vagy megsebesíték magukat, hogy a tüzet vérrel olthassák; egy rész a rómaiakhoz menekült, mintha csak ezeknek lenne a víz üdvös, kiken még Márk is megkönnyörült. Ezért a katonák által hetedszer kiáltatott császárrá. Ámbár ezt máskor meg nem engedé, míg a tanács által el nem határoztatott, most nem utasítá vissza, mintha ezt istenileg nyerné, mi iránt irt is a tanácsnak; Faustina pedig a legiok anyjának neveztetett.

63. (174.) Marcus Antoninus Pannoniában maradt, hogy a barbárok követaineik válaszokat adjon. Többen jövének hozzá szövetséget ígérve, kiknek vezetőjük Battar (*Βατταριος*) egy 12 éves fiu volt. Ezek pénzt kaptak, minthogy Tarb (*Ταρβος*) szomszéd fejedelmet, ki Daciába tört és ezüstöt követelt, háborúval fenyegetőzván, ha nem kapna, megzabolázták. Mások békét kértek, mint a quadok, és megnyerték azt, hogy így a markomannoktól elszakasztassanak, és azért is, mert sok lovat és ökröt adának, sőt minden szőkevényt és foglyokat is, elébb 13 ezeret, azután a többit is kiadni ígérték. Megtiltatott azonban nekik a többiekkel közlekedni és kereskedni, a markomannokkal és jászokkal is. Megesküvének, hogy ezeket se be nem fogadják, se az ő földjeiken utat csinálni nem engedik, velük nem közlekednek, hanem maguk a quadok is a rómaiak javát mozdítandják elő és azok számára a szükségesekről gondoskodnak. Résztént ezek jövének Márkhoz, résztént mások számosan neki hűséget ígérni, résztént nemzetek, résztént tartományok szerint követeket küldének. Ezek közül némelyek a római katonaságba bevétettek és máshová küldettek

a foglyok- és szökevényekkel együtt, ahányan ezt megnyerheték; mások földet és szántókat nyertek részént Daciában, részént Pannoniában, részént Moesiában, Germaniában, még Itáliában is. Ezek közül a Ravennában lakók annyira törekedtek, hogy azon várost is elfoglalni merészelték; miért is többé a barbárok közül nem csak nem bocsátott többet Itáliába, hanem azokat is, kik elébb oda jövének, más gyarmatokba vitette.

64. Az astingok pedig, kiknek vezéreik Rhaus és Rhaptus valának, megjelentek, hogy Daciában lakhassanak, a szövetség föltétele alatt pénzt és szántóföldeket szerezni remélvén; de semmit sem nyervén, nejeiket és gyermekeiket Clemensnél zálogul hagyák és a kostubókok vidékének fegyveres elfoglalására indultak; de midőn ezeket leverték Dáciát is háborgaták. Tehát félvén a dankringek, nehogy Clemens félelemből őket az ő általuk lakott földre zudítsa, a semmi rosztat nem gyanítókra ütöttek és sokkal hatalmasabbak lettek náluknál, annyira, hogy az astingek a rómaiak ellen semmi ellenségeskedést sem terveztek többé, hanem sok kéréssel sürgették Márkot, adna nekik pénzt és földet azon föltét alatt, hogy az ellene hadat viselő nemzetek ellen hadakozandanak. De alig teljesítettek valamit abból, mit ígértek vala. A gotinok pedig, kik Márknak hasonlókat izentek, vezérül nyerék Tarrunius Paternust, kinek latin levelekben megbízatása volt azokat a markomannok ellen vezetni; de nem csak ezt nem tették, hanem Paternust súlyos bántalmakkal is illették, miért azután ők elvesztek.

65. A jászok is követeket küldének Márkhoz békét kérni, kik mitsem nyertek. Mert Márk ezen emberfajt hűtlennnek ismervén, és a quadok által is megcsalván, háborura akart kilépni. Mert a quadok nekik nem csak a háboruban mint szövetségesek segélyt nyujtának; hanem azelőtt is a hozzájuk menekvő markomannokat, midőn még

a háboru folyt, minthogy a római erőt tovább ki nem bírhaták, befogadták; a béke szabályaiban foglaltakból sem teljesítettek, a foglyokat sem adák ki mind, hanem csak keveset és azokat, kiket sem eladásra, sem munkára nem használhattak. Ha néhány vénet átadának, rokonaikat maguknál tarták, hogy ezekhez ismét vissza szökjenek. Számüzvén végre Furt (*Φουρτιος*) fejedelmüket, saját hatalmukból Ariogaesust választák fejedelmükké.²²⁾ Ezért a császár ennek törvénytelen választását nem akará megerősíteni, és a szövetséget sem ujítá meg, ámbár ötvenezer fogoly visszazaadását ígérték.

66. (175.) A markomannoknak azután, midőn köveik által jelenték, hogy a rájuk rótt kötelezettségeknek, nehezen ugyan és alig, de mégis megfeleltek: a határos vidék és szántóföldek felét átengedte, hogy t. i. az Istertől a 38-ik stadiumig álljanak szállásaik és tanyáik; továbbá a vásárok tartására helyeket és napokat tűzött ki, minthogy e tekintetben azelőtt semmi különbség sem volt; megengedé a túsok kicserélését is.

67. Végre a zaklatott jászok is a békepontok meghatározása végett érkeztek, miután maga Szánti esedezve kérte Antoninust. Azelőtt ugyan B a n a d á s t (Banadasp), másik fejedelmüket fogságba tették, minthogy béke végett követeket küldött hozzá; most pedig S z á n t i (*Ζαντιος*, Zanticus) fejedelemmel a főurak mind megjelentek, és azon feltételek alatt, mint a quadok és markomannok, szerződtek, kivéve, hogy kétszeres részt akart az Istertől elmozdítani és más gyarmatokba telepíteni. A császárnak ugyanis az volt szándéka, hogy egészen elenyésszenek. Mert hogy még ekkor is mily erejük volt és a rómaiaknak mily bajokat okozhatnának, csak abból is kitetszik, hogy százezer

²²⁾ A Furt név eredeti, de az Ariogaesus görögbe átfordított név, körülbelül a gy b i r t o k o s t jelent.

foglyot adtak vissza, melyek közül azonban többen eladat-
tak, sokan meghaltak, sokan elszöktek. Ezeken kívül szövetséges név alatt mindjárt nyolcezer lovast állítottak neki, kik közül mintegy ötezeröttszáz Britanniába küldetett.

68. Minthogy pedig Cassius Syriában új dolgokat kísérlett, kénytelen volt Márk akarata ellenére is a jászokkal békét kötni. Mert annyira megijedt azon mozgalom hírére, hogy még a tanácsnak sem írta meg a föltételeket, mi által annak kedvét kereshette volna, mint ezt némelyek tenni szokták.

69. A jászok azonban, újra követeket küldvén, a meghatározott pontokból némelyeket elengedtetni kértek. És sem ezek, sem a búrok a rómaiakkal szövetségre lépni nem akartak, míg Márk szentül nem fogadá, hogy örökké háborut viselend azok ellenségeivel. Ők ugyanis félték, hogy a quadok Márk által megengeszteltetve, mint azelőtt is történt, a határos háborut nekik hagyják.

70. Egyébaránt Márk azon népeket, kik követeik által vele alkudozának, nem mind egyenlő feltételekkel látta el, hanem amint mindegyik megérdemlé: vagy római polgárjogot, vagy mentességet, vagy örökös avagy ideiglenes adómentességet, vagy folytonos éllelmezést nyertek. És mint-hogy a jászok valának azok, kiket magának leghasznosabbaknak ítelt, azokból is, mi rájuk rovatott, sokat sőt mind is elengedé, kivéve azon pontokat, melyek az ő gyűléseikre és kereskedelmükre vonatkoznak: hogy t. i. saját hajóikkal ne éljenek és a Duna szigeteitől tartózkodjanak. De megengedé, hogy kereskedés végett a roxalánokhoz Dacián átjárhassanak, valahányszor azt azok fejedelme nekik megengedi.

71. A quadok és markomannok pedig követeik által jelenték Márknak, hogy huszezer katona, kik az erődökben tartózkodnak, sem a barmok biztos legeltetésére, sem a földek művelésére, sem más teendőik iránt szükségességre

nem fordítanak gondot, hanem mind a szökevényeket, mind többeket a foglyok közül befogadnak, midőn azalatt ők (a rómaiak) nem valami kényelmetlenül töltik életüket, mint-hogy mind fürdők, mind más szükséges dolgaik bőségben vannak. Ezért a quadok, kik az erődök építését nem tűrheték, egész nemzetükkel a semnonokhoz átköltözni és szállásaikat megváltoztatni szándékoztak. Antoninus azonban, értesülvén határozatukról, azon utakat, melyeken áthaladniok kellett, elrontatá, és ily módon őket visszatartóztatá. Így nem annyira az ő birtokukat elfoglalni, mint inkább az embereken boszut állni látszott. A zaklatott naristák, mintegy háromezeren, önkényt átmentek a rómaiakhoz és földeket a mi birtokunkon kaptak.

72. (176.) Midőn Márk a polgárháboruhoz (Cassius ellen) készült, sok győzelemről a barbar nemzetek felett és magának Cassiusnak is haláláról értesítettet. Mert Cassius utazás közben Antonius századossal találkozék, ki őt váratlanul nyakán megsebzé; ámbár ezen seb nem volt halálos, minthogy Antonius lova megbotlása miatt a bűntényt bevégzetlenül hagyá; az meg is menekült volna a haláltól, ha e közben a tizedes őt meg nem öli. Ezek a levágott fejjel a császárhoz utaztak. Így Cassius, ki ekkép három hónapon és hat napon át a császárságról álmadozék, lenyakasztatott, fia pedig, ki akkor távol volt, megöletett. Márk, midőn oda érkezett, valamennyi nemzetekkel, kik a lázadást intézék, igen emberségesen bánt, és sem az alsóbb, sem a felsőbb rendű emberek közül senkit sem öletett meg. Ezen idő alatt Faustina meghalt (176).

73. (179.) Minthogy a skytha ügyek az ő jelenlétét ismét követelni látszottak, Crispinát korábban mint akará férjhezadá. Mert a Quintiliusok, ámbár mindaketten okosság, vitézség és legnagyobb javak által jeleskedtek, azon háborút bevégezni nem bírták. Ezért maguk a császárok szükségkép odautazának. — Paternusnak nagy sereget

ad és őt a csata intézésére küldi. A barbárok egész nap harcoltak, végre azonban mindnyájan a rómaiak által leverettek. Márk most tizedszer neveztetett császárnak, ki ha tovább élt volna, azokat, kik Skythiában valának, mind hatalma alá hódítja vala; de elköltözött ez életből márczius 16-án (180) nem betegségben, melyben szenvedett, hanem mint biztosan tudom, az orvosok által megmérgezve, kik ezzel Commodusnak kedveskedtek. Midőn halálát közelegni érzé, Commodust a katonáknak ajánlá; mert nem akará kimutatni, hogy az okozá halálát. A rendeletét kérő katonai parancsnoknak felelé: Menj el keletre; én már nyugatra költözöm.

Λων LXXI.

Commodus (180—192).

74. (180.) Néhány nap mulva, mialatt Commodust az atyja temetésének rendezésével foglalkoztaták, elhatározáék barátai, hogy az ifjut a hadsereg elé vezetik, hogy a katonákhoz beszédet intézzen és, mint ez a trónralépés alkalmával szokás, pénzkiosztással, önkénytes bőkezű ajándékozás által azok hajlamát megnyerje. Elrendeltetett tehát, hogy a szokásos helyen mindnyájan megjelenjenek. Miután tehát Commodus megjelent, az istenitiszteletet elvégzé és az e célra készített állványra lépett, honnan atyai barátaitól, kik igen sokan a legtudósabb férfiak valának jelen, körülvétetve ily beszédet tartott . . . Beszédét végezvén, bőkezűen osztá a pénzt, hogy a katonák hajlamát magának megnyerje; ezután a palotába visszatért. Rövid ideig minden az atyai jóakarók tanácsa szerint intéztetett, kik egész napokon át vele társalogtak és tanácskoztak, nem hagyván neki több nyugalmat, mint amennyit a test mérsékletes üdülésére elégségesnek gondoltak. Lassanként azonban behizelegték magukat hozzá némelyek az udvaroncok közül, kik mindent elkövetének

a fiatal császár kedélyének megrontására. Így az asztali hizelgők, kik a hashoz és ocsmány kéjekhez mérték a boldogságot, néha-néha figyelmeztették őt a város gyönyöreire, és majd a látni és hallani kellemes dolgokat emlegeték, majd az élet kényelmeit, melyek bőven vannak, elősorolák. Ezeken kívül az Ister partjait, melyek minden időben kietlenek, gyalázták. Mikor szünöl, oh császár, összefagyott és kiásott vizet inni? midőn mások meleg forrásokat, hideg folyóvizeket, kellemes illatokat és levegőt élveznek különösen Italiában! Ily dolgokat rakván az ifju szemei elé, kedélyét a gyönyörök kívánására tüzelték. Tehát mindjárt összehíván barátait, a honvágyat előttük nem titkolá; de a gyors változás okait megvallani áttállván, azt mondá, hogy az iránt aggódik, nehogy valamelyik gazdag a nemességből a császár palotáját elfoglalja, és azután összeszedvén eréjét, mintegy erős várból a főhatalmat magának megszerezze; mert a nép válogatott ifjaiból eléggé nagy erőt lehet összegyűjteni. Midőn az ifju ily okokat adott elő, a többiek szemeiket félénken lesütve szótlanul és szomoruan néztek a földre, fölállott Pompeianus, ki a többieket korban meghaladá és rokonságban állott vele, minthogy Commodus nővérét vette nőül, ezeket mondá:

75. Midőn Pompeianus jótanácsu beszédét végezé, az ifju idétlen törekvéseit kissé megfékezte, aki az öreg mondásaira semmi nyomatékos választ nem adhatván, a tanácsot szétbocsátá, a dolgot bővebben megfontolni ígervén. Azután udvaroncza nagyobb és nagyobb kérelmeire már többé semmitsem közölt barátaival; hanem írásba foglalván rendeleteit, és az Ister partjainak védelmére s a barbárok fékezésére a neki tetsző egyének közül előjárókat ki-nevezvén, az elutazást elrendelé. Azok tehát, a rájuk bizott tisztségeknek megfelelően, nem sok idő múlva sokakat fegyverrel meghódítának, némelyeket pedig azok közül

nagy jutalmakkal barátságba vontak. Ez nem is volt nehéz dolog, minthogy a barbárok már természetüknél fogva pénzvággyók, a veszélyeket megvetvén, vagy betörések és zsákmányok által szerzik élelmöket, vagy az eljők adott bérért a békét áruba bocsátják. Amit megtudván Commodus, hogy a nyugalmat pénzért, mi nála bőségesen volt, megváltsa, mitsem tagadott meg a követelőktől. Midőn pedig az elutazás híre a hadsereg közt elterjedt, mindnyájánál egyszerre nagy mozgalom támadt; mindenki Rómába visszatérni óhajtott, az ellenség földét elhagyva a városi gyönyörökre vágytak.

Ἡρωδιανός I. 5. 6.

76. Már a markomannoknak sem élelmük, sem elégséges emberük nem volt a megölettek sokasága és a szántóföldeknek örökös pusztítása miatt. Ez okból két követet a főbbek közül és kettőt az alrendűek közül békékötés végett Commodushoz küldének. Ez pedig minthogy teljesen el nem törölhette őket, mint munkától irtózó és a városi nyugalomra siető ember, részént az atyjától kitűzött, részént más feltételek alatt békét kötött, mint: Hogy a szőkevényeket és foglyokat, kiket ez időben szereztek, Commodusnak visszaadják; bizonyos mennyiségű gabonát is évenként adjanak, mit később nekik elengedett; fegyvereket is követelt tőlök, és 13 ezer katonát a quadoktól, kevesebbet a markomannoktól, de ezért évenként adjanak néhányat. Meghagyá nekik azt is, hogy se gyakrabban, se több helyen az ő országukban gyűléseket ne tartsanak, hanem csak havonként egyszer egy római százados jelenlétében; ezenkívül se a jászokat, se a burokat vagy vándalokat ne háborgassák. Ezen szabályok mellett nekik megadá a békét, és mindazon erődöket, melyek azok határain tul tőlök elvételtek vala, elhagyá. A buroknak is, midőn követeket küldének, megadá a békét; ámbár általuk azelőtt többször kéretvén a béke, ezt megadni nem akará, részént mert még erejük volt, részént mert csak könnyebb-

séget akartak nyerni a további készülődésre. Most, hogy a háboru által megrontattak és kimerítették, a kibékülést elfogadá, a buroktól túszoikat és számos foglyokat, a többiek-től pedig 15 ezeret kapván, a hátralevők is kényszerítették, hogy esküvel ígérjék, miszerint se tanyákat, se legelőket nem keresendének Dacia határaitól öt mérföldnyi távolságban.

77. (190. k.) Commodusnak némely háborui a Dacián tul lakó barbárokkal is voltak, melyekből Albinus és Niger, kik később Sever császár alatt folytaták e háborukat, nagy dicsőséget szerzének maguknak. De a britanniai háboru mindnyája közt legnagyobb volt.

78. Commodus a tanácshoz intézett leveleit így kezdé: Császár Caesar Lucius Aelius Commodus Augustus, Kegyes, Szerencsés, S a r m a t i c u s, Legnagyobb Germanicus, Britannicus, a világ kerektségének lecsendesítője, győzhetetlen római Hercules, legnagyobb főpap, tribuni hatalommal tizennyolczadszor, főhadvezér (császár) nyolczadszor, consul hetedszer, a haza atyja: a consuloknak, praetoroknak, néptribunoknak és Commodus szerencsés tanácsának üdvözlétét küldi.

Ator LXXII.

Harmadik század.

Macrinus (217—218).

79. (218.) Macrinus idejében a dákok mozgalma tört ki, akik Dacia nagy részét pusztiták, és a háboru viselésére jobban és jobban vágyván, ez okból a túszoikat is, kik szövetség czime alatt Caracalla császárnak átadattak, most visszavonták. — — Macrinus érdemetlenül Marcus Agrippát elébb Pannoniába, innen Daciába főparancsnokul küldé; ellenben ezen tartományok főnökeit, Sabinust és

Castinust azon ürügy alatt, hogy az ő tanácsaikra szükség van, valóban pedig, mert nagy tehetségüktől félt és Caracalla iránti barátságukat ismerte, azonnal magához rendelé. Ezért Agrippát Daciába, Decius Triccianust pedig Pannoniába küldé helytartókul. *Acton LXXXVIII.*

Alexander Severus (222—235).

80. (229.) Ami még hátra van, nem kísérhetém (Dion) figyelemmel; mert Rómában nem sokáig maradtam, minthogy betegségbe estem. Midőn Kis-Ázsiából Bithyniába jövék, mindjárt innen Egyiptom helytartói székére mentem; midőn később Italiába visszatérék, egyenesen Dalmatiába, és innen Felső-Pannoniába küldtettem, hogy ezeket kormányozzam. Midőn ezt bevégezém, és Róma városába, azután Campaniába tértem, mindjárt nyugalomba lépék. Elmondom röviden, amik az én második consulságomig (229.) történtek *Acton LXXX.²³⁾*

81. (234.) Alexander Severushoz a persák elleni háboru bevégezésekor Antiochiában — küldöttek és levelek érkeztek az illyr főnököktől, melyek őt nagyon megzomoríták és aggodalmait nagyobbíták. Ezek jelenték, hogy a germánok a Rajnán és Dunán átkelvé, a rómaiak határaiba ellenségesen betörtek, és a partok közelében levő erődöket ostromolják, a városokat és falvakat pusztítják, miért az illyriai népek (Pannonia- és Noricumban) nem kis veszélynek vannak kitétetve, így az ő és a vele levő sereg jelenlétére szükség van. Ezek Sándornak írtó-zást, az illyr katonaságnak szomorúságot okoztak, kik

²³⁾ Dion ezen 80-ik könyvében többnyire a maga viszonyait emlegeti, de ezeket is csak röviden, és ezzel (a magyar történelem nagy kárára!) munkáját befejezi. Utána nagy hézag áll be — egész Ammianus Marcellinusig. Az időközben történetekről a többi kutatók alig adnak valamit a jászokra vonatkozólag.

kétszeres csapással lettek sujtva, mert a persa háboruban is sokat vesztenek és hazulról is rokonaik leöldökléséről értesültek. Ezért haragudának és Sándort vádolák, hogy a dolgokat keleten előbb félelem vagy gondatlanság által elhanyagolá, most pedig az észak felé hívó ügyek iránt késedelmeskedik.

Ἡρωδιανος VI. 7.

Maximinus (235—238).

82. (235.) Midőn a tél beállott, sok fogolylyal és elszedett zsákmánnyal Pannoniába tért vissza (Maximinus), és Sirmiumban, mely azon vidék legnagyobb városának tartatott, rendezé téli szállását a tavaszi hadjáratra készülve.

83. (237.) Maximinus értesülvén I. Gordián ellen-császárrá kikiáltásáról, ellene készült, — összehivatván Sirmium város mezejére katonáit, föllépett az állványra, honnan a barátai által fogalmazott következő beszéd felolvasá: „Tudom, hogy előttetek hihetetlen és meglepő dolgokat fogok mondani, de úgy vélem, azok nem annyira bámulatra, mint nevetésre méltók. Fegyvert emelnek ellenetek és vitézségtek ellen nem a germánok, kik gyakran legyőzettek, nem a sarmaták, kik nálunk naponként békeért esedeznek, stb.“

Ἡρωδιανος VII. 2. 8.

Gallienus (259—268).

84. (265. k.) Gallienus, midőn ifjúságában császárrá tétetett, a birodalmat kezdetben szerencsésen, később kényelmesen, utoljára veszélyesen kormányzá. Mint ifju Galliában és Illyricumban sokat vitézül végzett, megölvén Mursa (Eszék) mellett Ingenuust, ki bibort öltött, és Regalianust. Sokáig kedves és nyugodt, később minden szilajságra hajolván, az állam gyepőlőt diectelen gyáva-

sággal és kétségbeeséssel tágitá. Az alemannok Galliát pusztítva Italiába hatoltak. Dacia, mely Traiantól a Dunán túl terjesztetett, elveszett. Graecia, Macedonia, Pontus, Ázsia a gótok által pusztítottatott. Pannonia a sarmaták és quadok által dulatott. *Eutropius IX. 8.*

85. Gallienus, — neje Saloniana és Pipa nevű mel-
lék-neje szerelmeinek hódolt, kit atyjától a markomannok királyától, szerződésileg átengedvén neki Felső-Pannonia részét, házasság czime alatt nyert. *Aurel. Victor Ep. 47.*

Aurelianus (270—275).

86. (272.) Aurelián — Daciát, melyet Traján a Du-
nán túl szerzett — elbagyá, egész Illyricum és Moesia (a
jászok és gótok által) pusztítottatván, nem remélte azt meg-
tarthatni; kivonván a rómaiakat Dacia városai és falvai-
ból, Moesia közepére helyezé, és ezt nevezé Daciának,
mely most a két Moesiát választja el és a tengerbe folyó
Duna jobb partján van, holott azelőtt balpartján vala.

Eutropius IX. 15.

Probus (275—276).

87. Probus — Galliában és Pannoniában a szőlőter-
mesztést behozá; katonái által Alma hegyet Sirmiumnál
és az Arany hegyet Felső-Moesiánál beültetvén, a tarto-
mánybeli lakosoknak művelésre átadá. Ez számtalan há-
boruit bevégezvén, a békekötés után azt mondá, hogy nem
sokára nem lesz szükség katonákra. Szigorú, vitéz és igaz-
ságos férfiú volt, ki Aureliánt hadi dicsőségben elérte,
erkölcei által pedig felülmulá; mégis Sirmiumban katonai
láadás alkalmával a vas toronyban megöletett.

Eutropius IX. 17.

4*

Carus (282—284).

88. (284.) Ezután Carus, ki Gallia Narbo városában született, lett császárrá, azonnal Carinus és Numerianus nevű fiait caesárokká tette, kikkel két évig uralkodott. De midőn a sarmaták a háborút viselt, jelentést kapott a persák mozgalmairól; keletre utazván, a persák ellen nemes dolgokat vitt véghez, azokat csatában szétveré, Coch és Ctesiphon nevezetes városokat bevette; de midőn Tigris felett tartá táborát, az isten nyila leütése által elveszett.

Eutropius IX. 18.

Negyedik század.

Diocletianus (284—305).

89. (298.) Galerius caesar Diocletianus császárral majd együtt, majd egyenként (a persa háboru után) még több háborút is viseltek: a kárpokat és bastarnákat meghódíták, a sarmatákat meggyőzték. Mindezen nemzetekből a foglyok iszonyu seregeit telepíték le a római határok közé.

Eutropius IX. 25.

90. (304.) Constantius (Chlorus) elébbi nejétől Helenától nyeré Constantinus nevű fiát, ki később hatalmas fejedelem lett; — ez tudományokban kevésbé műveltetvén, mint tús Diocletian- és Galeriusnál ezek alatt Ázsiában vitézül katonáskodott, kit Diocletian és Herculus császárságróli lemondása után Constantius Galeriusztól visszakövetelt; de őt Galerius több veszélynek tette ki. Így a lovag ifju a sarmaták ellen katonáskodván, egy vad barbárt hajánál megragadván, Galerius császár lábaihoz vezeté az esedezőt. Azután Galerius parancsára egy mocsáron át, lovával bele lépvén, utat nyitott a többieknek

a sarmatákhoz, kik közül többeket szétvervén, Galeriusnak győzelmet vívott ki. Ezután Galerius őt atyjának visszaadá (305).

Excerpta 2.

Constantinus (306—337).

91. (330—2.) Konstantin császár — a gótok ellen háborút indított és az esedező sarmatáknak segélyt adott. Ekkor Konstantin császár által közel százezeren éhség és hideg miatt elvesztek. Azután túszoikat kapott, kik közt volt Ararik király fia is.

92. (334.) Így ezekkel békét kötven, a sarmaták ellen fordult, kik kétes hűségűeknek bizonyultak (334). Ezután a sarmaták szolgái minden uraik ellen felázadának, és azokat elkergeték; de az elűzötteket Konstantin örömmel befogadá, és 30 ezernél több vegyes koru és nemű embert Thracia, Kis-Scythia, Macedonia és Italia téerein letelepített (335).

93. (336.) Konstantin a gótok legvitézebb és legnépesebb nemzeteit magán a barbár földön, vagyis a sarmaták vidékén, tönkretette.

Excerpta 31. 32. 34.

Constantius (337—361).

94. (356.) Constantius császár hosszabb ideig kívánván Rómában tartózkodni, hogy tisztább pihenést és gyönyört élvezhessen, gyors és biztos hírnökök által ijesztetett, kik jelenték, hogy a svévek Raetiába törtek, a quadok Valeriát (Pannonia keleti oldalát), a sarmaták, a rablást legjobban értő nép, Felső-Moesiát és második (alsó) Pannoniát fosztogatják. Ezekről értesülvén, Rómába érkezése után harminczadik napon (356. máj. 29.) a városból távozván, Tridenten át Illyricumba sietett.

Amm. Marcellinus XVI. 20.

95. (358.) A császár e közben a (második) télen Sirmiumban pihenván, komoly és gyakori hírnökök jelenték, hogy a sarmaták és quadok vegyesen, szomszédságuk, erkölceik és fegyverzetük hasonlatossága által megegyezve, második Pannoniába és Moesiába szétszórt csapatokban betörték. Kiknek a rablásokra inkább mint nyílt harcra alkalmas lándzsáik hosszabbak, pánczélaik tisztított és könnyített szarvakkal tollak alakjára vászon öltönyeikre varrva, lovaik — többnyire szokásból — heréltek, nehogy a kanczák látására megszaladjanak, vagy titkosabb támadásaiknál sűrűbb nyerítéssel elárulják gazdáikat. Tágabb távolságokban futkoznak másokat üldözve vagy hátat fordítva, gyors és tanult lovaikon ülve még egyet vagy kettőt is vezetnek magukkal, hogy a föl váltás az állatok erejét nevelje és vidámságuk a váltakozó pihenéssel kiegészíthessék.

96. A tavaszi éjnap egyenlőségkor (márczius 21.) a császár a katonaság erős seregét összegyűjtván, kedvezőbb szerencse vezetése mellett megindult; midőn a legalkalmasabb helyre érkezett, a fagyok megolvadása által megáradt Isteren a hajókon átvezetett hidon átkelvén, a zsákmányoló barbárok földére érkezett, akik a gyors utazás által megelőztetve és a harczos seregeket nyakukra közelíteni látván, kiket ezen évszakban még összegyűlni nem reméltek, moccani vagy állni sem bátorkodának, hanem a váratlan veszély kikerülésére mindnyájan futásnak eredtek. Akiknek lépteit elfogá a rettegés, leverettek; akik pedig a gyorsaság által menekültek a haláltól, a hegyek rejtekeibe huzódva látták hazájukat vassal elveszni, melyet megmentettek volna, ha azon tevékenységgel, melylyel elfutának, ellenállanak. Ez Sarmatiának azon részén történt, mely második Pannonia felé néz. Hasonló bátorsággal égetve és rabolva pusztított a katonai had a barbár biratokok Valeria felé eső részein.

97. Ezen csata nagyságától megrettenve a sarmaták fölthagytak a bujkálással, hanem háromfelé osztott sereget vezetve békekérés színe alatt a mieinket biztosabban megtámadhatni gondolák, hogy se nyilainkat ne lödözhes-sük, se a sebek ejtését el ne háríthassuk, se, mi a hadi cselekvényekben legutolsó, futásnak ne eredhessünk. Csak-hamar megérkezének a sarmaták bajtársai a quadok, kik veszélyeikben sokszor válogatás nélkül résztvettek; de ezeket sem segíté a gyors bátorság, a nyílt veszé-lyekbe rohantak. Sokan megöletvén, azon rész, mely megmaradhatott, az ismeretes dombok közt elmenekült. Ezen esemény erejüket és bátorságukat fölkelvén, sűrűbb csapatokban egyesülve a quadok vidékeire sietett a sereg, kik a mult esetből a következményektől félvén, alázatosan békeért esedezve bizalommal járulának a császár színe elé, ki ezek és hasonlók iránt engesztelékenyebb. A föl-tételek megállapítására kitűzött napon Sziszai (Zizais) akkori fejedelem, nem csekély testű ifju, szintén megjelent a sarmaták soraival, kiket csatarend módjára állított fel az esedezés végett; de meglátván a császárt, eldobá fegyereit, és egész mellével mintegy élettelen terült el. És a féle-lemtől elvesztvén szava tehetségét, midőn beszélnie kellett volna, nagyobb könnyőrléket gerjeszte, többszörös törekvésre is keveset mondhatván zokogástól akadályoztatva, megengedtetett, hogy kimagyarázza, amit kíván. Felüdülvén végre és fölkelésre intvén, térdre borulva visszanyert szavával bűnei elengedését és bocsánatot esdeklett. Midőn az esedezés végett a sokaság is előbocsáttatott, melynek szá-ját a néma rettegés bezárá, a fenyegető veszély még kétes levén; miután az a földről fölkelni késztetett és sokáig mutogatá az esedezés jelét, mindnyájan elveték pajzsait és nyilait, s kezeiket könnyörgésre emelték, különfélekét kigondolván, hogy fejedelmüket az alázatos kérdésben felül-mulják. Elővezeté főnökük a többi sarmatákkal Rum o,

Szináfer (Zinafer) és Fragiled alvezéreket (subregulos) és számos előkelőt is, hogy megnyerés reményében hasonlókat kérjenek, kik ámbár szinte kevélykedtek a megadott bántatlanságon, ígérték, hogy az ellenségesen szerzett zsákmányokat megtérítik és magukat vagyonaikkal, gyermekeik- s nejeikkel és földeik területével együtt a római hatalomnak önkényt följajánlák. Felülmulta a méltányosságot a kegyelem, meghagyatván nekik, hogy szállásaikat rettegés nélkül foglalják el. Visszaadák foglyainkat és előhozák a követelt túszoikat; a parancsoknak engedelmeskedni megfogadták.

98. Ezen kegyelmi példa által buzdíttatva elősiettek Arahar (Araharus) és Uzáfer (Usafer) fejedelmek (regales), az előkelők kitünőbbjei, a nemzetségi csapatok vezérei, kik közül az előbbi a hegyentuliak (transiugitani) és quadok részének, az utóbbi némely sarmatáknak volt főnöke, kik vidékeik szomszédsága és vadsága által összeköttetésben állottak. A császár ezen néptől tartván, hogy szövetekezést színlelve, rögtön fegyverre kelnek, a társakat elválasztatá és a sarmaták esedezőit kissé eltávozni parancsolá, míg Arahar és a quadok ügye tárgyalatik. Ezek saját szokásaik szerint bemutatattván, meggörbült testekkel állának, nagy bűneiktől nem tisztulhatván, a sors utolsó csapásaitól félve a parancsolt túszoikat megadák, kik soha sem valának kénytelenek a szövetség zálogait előadni.

99. Ez jogosan és méltányosan bevégeztetvén, Uzáfer bocsáttatott a kihallgatásra Arahar folytonos tiltakozása ellenére, állítván, hogy a béke, melyet ő érdemelt, annak is javára szolgálendő, mint részesnek, ámbár az alsóbb rendű és az ő parancsainak engedelmeskedő. De e kérdés megvitatása után a sarmaták az idegen hatalom alól kivétetni rendeltetének, mint a rómaiak mindenkori véden-
czei (clientes romanorum), kik túszaikat felajánlák és a kikötéseket teljesíteni ígervén, azokat köszönettel fogadják.

100. Ezek után előtolakodott az összegyűlt nemzetek és királyok nagy serege a nyakuk fölött függő kard eltávolításaért esedezni, minthogy Arahárt is büntetlenül távozni tapasztalák. Ezek is hasonló módon békét nyervén, országaik beljének előkelő fiait túszokul nem várt gyorsasággal előállíták, valamint a követelt foglyokat is, kiktől nem kevesebb zokogással váltak meg, mint övéiktől.

101. Az ügyek elintézése után a sarmatákra fordított gond, kik könyörületre érdemesebbek valának, mint gyűlöletre, kiknek hihetetlen mennyire javukra volt ez ügy, hogy valónak lehet tartani azt, mit némelyek állitanak, miszerint a sors a fejedelem hatalmával legyőzetik, vagy készítettik. Hatalmasok és nemesek valának hajdan ezen ország lakói; de az alattomos bujtogatás a szolgákat gonoszságra fegyverzé. És minthogy a barbároknál minden jog az erőben szokott állani, legyőzék uraikat, kikhez ők vad-ságban hasonlók, de számban erősebbek. Azok a félelemtől tanácsaikban megzavarodva a távolabb lakó victoalokhoz folyamodának, a bajban előnyösebbnek tartván védőiknek engedelmeskedni, mint saját rabszolgáiknak szolgálni. Miket elpanaszolván, a bocsánat megnyerése és hűségbe fogadás után, szabadságuk visszaszerzésére segílyt kértek. A császár az ügy gonoszsága által meghatva az egész hadsereg jelenlétében az összehívottakhoz szelidebb szavakat intézett, intvén őket, hogy senki másnak, mint csak neki és a római vezéreknek engedelmeskedjenek. És hogy a szabadság visszaadása méltóságban növekedjék, Sziszait a királyságban megerősíté, ki a látható szerencse ékességeire alkalmasnak és mint a dolog mutatá, hűségesnek látszott. Ezen dicsően végzetek után nem engedtetett meg az eltávozás senkinek sem, míg tetszés szerint vissza nem tértek foglyaink.

102. Ezeknek a barbár földön bevégzése után Bregetióba helyzetetett át a tábor, hogy ott is a quad háboru

maradványai az ott fekvő vidékeken könyek vagy vér által kioltassanak. Ezek királya Vitrodor, Viduar király fia, és Agilimund alkirály, más főrendűek és különféle népek bírái, látván országuk és nemzetségük földén a hadsereget, a katonák lábai elé borulának, és bocsánatot nyervén, a rendeleteket teljesíték, gyermekeiket a megszállás zálogául, hogy a kirótt föltételeket teljesitendik, átadák; végre kivonván kardjaikat, melyeket istenségül tisztelnek, megesküvének a hűség megtartására.

103. Az elmondottak szerencsés bevégzése után, a határoló szolgáltszokhoz a jelvényeket gyorsan átvinni a közjó sürgeté, kiknek sok gonoszságai véghezvitelét nem volt szabad tovább is tűrni. Mert megfélekedzván a régebben áttörő szabad-jászok meglakolásairól, ők is az időt alkalmasnak találták a római határon áttörni; csupán ezen ravaszságban voltak ellenséges uraikhoz hasonló. Elhatároztatott azonban, ezt is gyöngébben torolni meg, mint a bűn nagysága követelte volna, ennyire halogatván a megboszulást, hogy távolabb terjeszkedvén, a mieinket sanyargatni, kevesbedjék erejük, kiket a hosszabb időn át elkövetett bűnök öntudata a veszélyektől rettegni intett. Azért a csata nagyságát maguk ellen közeledni érezvén, ravaszságot készitének és fegyvert és könyörgést. Azonban a hadsereg első megpillantására, mint villám által sujtottak és az utolsó dolgokat várva, életükért esedeztek, ígervén évi adót, erős fiatal ujoncokat és szolgálmányokat; de megtagadni látszottak a máshová költözést, ha kívántatnék, mint ezt mozdulataik és arczeleik által kimutatták, bizván lakhelyeik biztonságában, hol uraik kiűzése után házi isteneiket felálliták. Ezen földeiken ugyanis a berohanó Tisza (Parthiscus) görbülő folyásával az Isterhez keverődik; de midőn magánosan szabadabban foly, hosszú és széles térek mellett lassanként huzódik és azokat a torokat közelében keskenyre szoritja össze. A lakosokat a ró-

maiak betörése ellen a Duna medrével védi, a barbárok betöréseitől pedig saját akadályával biztosakká teszi. Az egész vidék azon része, mely nedvesebb természettel bír és a kiáradó folyók iszapjai által mocsáros és fűzfákkal teljes, járatlanná lesz, kivéve a jól ismerőknek. És ezeken felül a Tiszával határos szigetalaku kerületet e nagyobb folyó érintvén, a szomszéd földektől elválasztá.

104. A császár buzditására velük született kevélységgel a folyam innenső partjára jöttek át, mint az eredmény mutatá, nem a meghagyásokat teljesíteni, hanem hogy ne látszassanak a katonaság jelenlététől rettegni; megálltak makacsul és mutatták, hogy csak azért jövének, hogy a parancsokat visszautasítsák. Mit a császár megtörténhetőknek sejtvén, a sereget titkon több csapatba osztva, ezek őket madár gyorsasággal saját táborukba bezárták. Most egy magasabb sánczra kevés kísérettel fölállván, testőrei fedezete alatt, őket szeliden inté, hogy ne zajongjanak. De elméjük kétségei közt habozva különféle dolgokra ragadtatának és dühösséggel vegyes ravaszsággal csatát kérni szándékoztak; hogy ellenünk közelebb teheszenek rohanást, pajzsukat szándékosan távolabbra dobálgaták, hogy azok fölszedéseért lassanként előrehaladva ravaszság színe nélkül nyerhessenek tért.

105. Már estefelé járván az idő, midőn a hanyatló nap a munkát megszakasztani inti, a katonaság fölemelt zászlók alatt tüzes rohammal tör ellenök, akik összeszorítottva és a sűrűbb élek által nyomatva maga a császár ellen, ki mint mondtuk magasabban állt, intézék támadásukat, őt szemeikkel és szilaj szavakkal szidalmazák. E düh esztelenségét a sereg haragja nem tűrhetvén, midőn a császárt erősen fenyegeték, a homlokat keskenyre alakítván, mely mozdulatot a katonai egyszerűség disznófejnek nevez, tüzes rohammal szétveté őket; jobbról a gyalogság a gyalog csapatokat szabdalja, balról a lovasság a gyors

lovasok csapatai közé tör. A testőrségi csapat más oldalról a felséget vigyázva környezvén, az ellenállók melleit és azután a futamlók hátait vagdalá. Az eleső makacs barbárok nem annyira a halált mint a mieink örömét fájlalni iszonyu morgással mutatták, és az elesettek közül, a holtakon kívül, legtöbben átvágott térdekkel a futás segélyétől megfosztatva, mások csonkitott karokkal, némelyek ugyan sértetlenül, de a rajtok gázolók súlyai alatt összeroskadva, a kinokat látható hallgatással türték. Közülük egyik sem kért bocsánatot, sem fegyverét el nem dobá, sem gyors halálért nem könyörgött, hanem fegyvereiket megtartva, ámbár gyötörtettek, kisebb bűnnek tarták mások ereje által, mint saját öntudatuk ítélete által legyőzetni, és nyögés közt lehetett tőlök hallani, hogy a sorsot nem érdemlék, melyre jutának. Így félórai idő alatt annyi barbár veszett el, hogy csak a győzelem jelölé, miszerint csata volt.

106. Alig végeztetett be az ellenséges nép leverése, a megöltek hozzátartozói csoportonként huzattak elő alacsony gunyhóikból kor és nem különbsége nélkül, és előbbi életük kevélysége eltöröltetvén, a szolgaság legsóbb fokára jutának; rövid idő lefolyása után a megöltek rakásai és a foglyok csapatai valának láthatók. Felbuzdulván tehát a küzdelem vágya és a győzelem haszna által, katonáink azok ellen mentek, kik a csatákat elhagyák vagy gunyhóikban bujkálva lappangnak. Ezeket, midőn azon helyekre ért a barbárok vérét szomjazó katonaság, a könnyű tetőket széthányva leöldözik, és senkit sem mentett meg a legerősebb gerendákból összeállított ház sem a halál veszélyétől. Végre midőn minden felgyújtatott és senki sem lappanghatott tovább, minden életsegély megvonatván, vagy makacsul vesztek el a lángok közt, vagy a tüzet kerülők egyik veszélytől szabadulva az ellenség vasa által terítettének le. Mégis némelyek a tűz erejét és

és a töröket kikerülván, a szomszéd patakok torkára bizák magukat, uszás segélyével a tulsó partokra jutni remélván, kik közül legtöbben elmerülve veszének el, mások nyilakkal lövetének össze annyira, hogy a sok kiontott vértől habzott a folyó. Így mindakét elem által a sarmatszolgákat a győzők boszuja és vitézsége kiirtá.

107. Elhatározottat tehát a dolgok ily rende után mindnyájától elvonni minden reményt és életörömet. A lakhelyek felgyújtása és a családok elrablása után rendeltetett a hajók összegyűjtése azok fölkeresésére, kiket a mi csapatainktól elválasztott a tulsó part; mindjárt nehogy a harczosok készsége ellankadjon, sajkákba szállva a kiküldött könnyű fegyveresek, elfoglalák a sarmaták rejtekeit, kiket a rögtöni látvány mecsalt, nemzetségi csónakaikat és ismert evezőiket megpillantván. Midőn pedig a fénylő dárdákat, melyeket tiszteltek, közelegni látták, a mocsáros helyek menedékeibe jövének, kiket a katonák követve leöldöznének, és ott is győzelmet találtak, hol bátorságosan megállani és valamit merészleni alig hittek volna.

108. Az amiciek (amicenses) előlése vagy szétverése után késedelem nélkül fölkerestettek a piciek (picenses), így nevezetve a szomszéd vidékektől, kiket vigyázóbbakká tettek társaik nyomoruságai, melyekről a hír gyorsasága által értesülének. Ezek elnyomására, minthogy nehéz volt a mindenfelé szétszórtakat az utak nem ismerése miatt követni, a taifálok és szabad-jászok segélye is igénybe vétetett. És minthogy a segélyhadakat a helyek fekvése elkülöníté, a Moesiával határos vidékeket a katonaság választá magának; a taifálok az ő szállásaikhoz legközelebb eső részeket nyerték; a szabad-jászok a velők szemben levő földeket foglalták el.²⁴⁾

²⁴⁾ Ezen leírás szerint az amici jászok a Tisza nyugati, a piciek annak keleti oldalán laktak a Duna, Tisza és Maros közt. Ez is mutatja, hogy a Tisza nem volt állandóan a Jászság keleti határa.

109. A szolga-jászok az ujabban leigázott és levert társaik példáján megrettenve, sokáig haboztak, valjon ellenálljanak, vagy könyörögjenek-e, minthogy mindakét esetre nem csekély okuk volt. Utoljára mégis győzött az öregek gyülekezetének sürgetésére a megadás tanácsa; a különféle győzelmek pálmájához járult azok esedezése, kik a szabadságot fegyverrel támadák meg, és a többiek kérése, kik meggyőzött békeszerető uraikat megvetve erősebbeket tátván, meghajták nyakaikat. Elfogadtatván tehát a közhűség, a dombok erődeit elhagyva nagyobb részük a mezők nagy téerein szétszórt római táborba sietett szüleik, gyermekeik és nejeik kíséretében csekély vagyonukkal, melyeket gyorsaságban összeszedhettek. És így azok, kik lelkeiket kívánták inkább elvesztetni, mint a föld művelésére kényszerítettetni, midőn a szabad örültséget szabadságnak vélték, most a parancsoknak engedelmeskedni és más nyugodt és hű szállásokat elfogadni készek lettek, hogy se háboru által ne zaklattassanak, se lázadások által változniok ne lehessen. Azoknak, mint hihető, közegyetértéssel lett elfogadása után kissé megpihentek a velük született vadság által gonoszságra támadás után, mint ez még elő fog adatni.

110. A dolgok folyamának sikeres eredménye által az egész Illyricumnak (különösen Pannoniának) megfelelő kettős védelem (a jászok és a quadok részéről) ily módon megerősített, mely ügy kettős nagyságára vállalkozott a császár és mindakettőt bevégezte. A száműzött népeket, ámbár mozgalmakkal gyanusak, de ezentul ovatosabban cselekvők, végre visszavezetvén, ősi székeikbe helyezé; azonkívül a kegyelem tetőzésére, nem bármely ismeretlen királyt, hanem azt, kit ők előbb választának maguknak, egy lelki s testi előnyökben kitűnő férfit tett királyukká. Ily jó cselekvények czimeül Constantius már a félénkek előtt magasabbnak tekintetvén, a katonaság egyetértésével

is másodszor Sarmaticusnak neveztetett a legyőzöttek nevééről. Már eltávozni kívánván, összehivatá a testőrcsapatokat, századokat és zászlóaljokat mind, és a tribunálra felülve s körülvéttetve a jelvények és sasok, valamint a sokféle hatalmak seregétől, a hadsereghez nyájasan beszédet tartott. — A beszéd végeztével a gyülekezet gyorsan feloszlott a nagyobb nyeremény reményével, ünnepélyes szavakkal a császárt dicsérve fölkeltek és szokás szerint az istenre hivatkozván, hogy Constantiust nem lehet legyőzni, sátraikat örvendve foglalták el. A császár sátrába visszavezettetvén, két napi pihenéssel felüdült, és Sirmiumba diadalmenettel vonult be; a katonai osztályok pedig ki-tűzött székhelyeikre utaztak (358).

Amm. Marcellinus XVII. 12. 13.

111. (358.) Julius Constantius, ki huszonhárom évig uralkodott, majd külső, majd belső mozgalmakkal vesződ-vén, alig lehetett a háboruktól távol. Ennyi zsarnokság leverése után és időközben a persák rohamát feltartóztat-ván, a sarmat nemzetnek, köztök nagy ünnepélylyel gyűlést tartván, királyt adott. *Aur. Victor* Caes. 42.

112. (359.) Constantiust, ki ekkor is Sirmiumban békével tartott téli szállást, fölzavarák a félelmes és komoly hírnökök, azt jelentvén, mitől ekkor nagyon irtózott, hogy a szolga-jászok, kikről az imént elmondottuk, mikép üzték ki ősi székeikből uraikat, most lassanként elhagy-ván azon helyeiket, hova a mult évben hasznosan telepít-tetének, nehogy változékonyságukban valami ellenséges tervet koholjanak, a határos vidékeket elfoglalák és ott szokásuk szerint szabadon barangolnak, honnan ha ki nem űzetnek, mindent felforgatni készek.

113. A császár tehát a sürgős ügy javítására a ki-vántató eszközökkel megindult, és Valeriába, Pannonia egykori részébe, mely Valeria, Diocletian leánya tisztele-tére szerveztetett és neveztetett így, megérkezett, és a se-

regét bőrökbe bujtatva szétküldözé a Duna (Hister) folyó martjaira, kik által tapasztalá, hogy a barbárok az ő megérkezése előtt barátság színe alatt Pannonia alattomos pusztítására a kemény télen betörést terveztek, midőn még a tavasz melege által fel nem olvadt hó a folyót mindenhol járhatóvá teszi, a mieink melegebb természete pedig a fa-
gyokat kevésbé tűrheté el.

114. Csakhamar tehát a szolga-jászokhoz két ezredes küldetett, mindegyik egy tolmácscsal, kik mérsékeltelten kérdezők, mi okból hagyák el házi isteneiket a béke és szerződés szerint nekik kitűzött helyeken, és miért kóborolnak szerteszét és a határokat a tilalom ellenére lépik át. Mire ők haszontalan és semmis okokkal feleltek a félelemtől hazudásra kényszerülve, és a császártól engedélyt kértek, hogy a haragot félretéve a folyón át hozzá mehes-
senek elmondani, mily bajokat szenvednek, és készek lesz-
nek, ha kivántatik, a római birodalom bármely félreeső helyén letelepedni, hol hosszú időn át a békét mint áldá-
sos istennőt tisztelnék s az adófizetők terhét és nevét el-
vállalnák.

115. Ezekről a tribunok visszatérte után értesülvén a császár, megörült, hogy a megoldhatlannak vélt ügyet minden nehézség nélkül elintézheti, inkább haszonvágytól ösztönöztetvén, mit a hizelgők serege növelt, kik azt hangoztaták, hogy a külügyeket lecsendesítvén és minden-
felé békét szerezvén, majd több gyermeknövelőt (proletárius) nyerend és erős ujonczokat szedethet, a tartománybeli la-
kosok pedig szívesen adnak aranyat gyermekek helyett, mely remény a rómaiak ügyét néhányszor megnehezíté. Te-
hát Acimincum (a mostani Kamenicz) táján sánczot ásat-
ván, egy magasabb töltésre ülőhelyet készíttetett, néhány katonát hajókkal küldött ki a folyó medrének a partok
hosszában megvizsgálására egy Innocentius nevű mérnök-
nek, ezen terv szerzőjének kíséretében, hogy ha a barbá-

rokat zajongni tapasztalják, azokat hátuk mögött váratlanul bekerítsék. Ámbár a szolgál-jászok ezeket sietni láták, még sem gondoltak másra, mint meghajolva könyörgéseket színlélni, de egészen mást tervezni, mint amit jeladásaikkal és szavaikkal mutatának.

116. Meglátván a császárt a magas földhányaton, ki hozzájuk szelid beszédet intézni kívánt, hogy jövdjük iránt őket megnyugtassa, valaki azok közül iszonyu dühre fakadva saruját a császári székhez dobván, felkiáltott: „marha, marha!” mi náluk csatajel.²⁵⁾ Ezt követé a rendetlen sokaság, kik rögtön fölemelvén a barbár zászlót, vadul ordítva egyenesen a császárra törnek. A császár a magaslatról lenézvén, minden tért telve látott futkozó tömegekkel és katonákkal s felfödött kardok és nyársakkal közlő veszélyt: ő a külső katonaság közé vegyült, és ismeretlenül, hogy vezér-e vagy katona, minthogy sem keresésre sem megállásra nem volt idő, gyors lóra kapván, sebes nyargalvást elmenekült. A testőrök közül kevesen, midőn a terjedő tüzet fékezni kívánták, vagy megsebesülve veszték el, vagy a rájuk rohanók sulya alatt földre tiportattak; a császári trón pedig az arany vánkossal senkitől sem védve széttépetett.

117. Nem sokára hire terjedvén, hogy majdnem a végveszélybe sodortatva meredélyen áll a császár, a legrégibb sereg rajta segiteni óhajtván, minthogy még nem tudá, hogy a veszélyen túl van, magában kevélyen bízva a barbárok zajgó és harcziasan kiabáló makacs csapatai közé merül. És minthogy a vitézséggel szűgyenét

²⁵⁾ Itt már nem igényeltetik több adat a jászok magyar nyelvének bebizonyítására, midőn a görög származású latin író világosan mondja, hogy a szolgál-jászok dühös vezére a császárra kiáltá a „marha, marha“ (magyar) szavakat. Hozzáteszi ugyan, hogy a „marha“ szó csatajelnek vétetett; de ezt történetírónk csak a csata után hallá így magyarázni, midőn már egy jász ember sem merte volna megmondani, hogy ők egyenesen a császárt nevezték „marhának.“

tisztázni vágyó csapatunk is előtört, a hitszegő ellenségre haragudván, mindenkit levagdalt kegyelem nélkül, letiporva az élőket, félholtakat s holtakat, és mielőtt jóllaknék a barbárok ölésével a katonaság, a holtak halomra szaporodának vala. Szoríttatának a lázongók, kik részént leölettek, részént rettegés közt szétverettek, kik közül némelyek az élet reményét hiu kérelmekkel táplálták, de sok ütéssel verettek le. Miután mindnyájan kiirtattak és visszatérésre hangzának a trombiták, a mieink közül is, ámbár ritkán, látszottak halottak, kiket a heves roham tiport össze, vagy az ellenséges dühnek ellenállva fődözetlen oldalait mutatván, a balsors elragadá. Különösen feltűnt Cella, a pajzsgyártók ezredésének halála, ki az összeecsapás kezdetén mindnyájuk közt először vegyült a sarmaták tömege közé. Ezen irtózatos dolgok után, elrendelvén a határok biztonságára szükséges intézkedéseket, Constantius Sirmiumba tért vissza a ravasz ellenségen boszut állva, és a legszükségesebb teendőket, melyeket az idő viszonyai igényeltek, elvégezvén, innen Konstantinápoly felé vette útját (359).

Amm. Marcellinus XIX. 11.

Julianus (361—364).

118. (361). Julián a Dunán Sirmiumba, innen Naesusba érkezvén, — Victor (Aurelius) történetírót, kit Sirmiumnál látott, onnan magához hivatá és második Panonia consularis kormányzójává nevezé ki, azonkívül ércszoborral tisztelé meg mint józanságaért utánzandó férfit; később városi főnökké (praefectus urbi) tette őt.

Amm. Marcellinus XXI. 10.

119. (362.) Julián, midőn Palaestinán keresztülutazva Egyiptomba készült, a lázangó bűdös zsidók utálatán gyakran felboszankodván, mondják, hogy fájdalmasan

felkiáltott: O markomannok, o quadok, o sarmaták! végre nálatoknál hitványabbakat találtam.²⁶⁾

Amm. Marcellinus XXII. 5.

Valentinianus (364—375).

120. (371.) A quadok nemzete hirtelen mozgalom által zavartatott fel, mely most kevésbbé irtóztatós, de mily borzasztóan harcias és hatalmas volt azelőtt, mutatják tettei, mint, csak a könnyebbeket említve, az általuk és markomannok által ostromolt Aquileia, az elpusztított Opitergium és sok más nagy gyorsassággal kivivott véres csatáikból kitűnik, alig állhatván ellen a juli álpokon át-törő komoly császár, kit elébb említénk, Márk. És volt is e barbároknak méltó okuk a panasza.

121. Valentinianus ugyanis határai megerősítésének dicőséges, de tulságos vágyától mindjárt uralkodása kezdetétől fogva égvén, a Hister folyón túl a quadok földén, mint már a rómaiak által meghódított területen, őrségi várakat rendelt építtetni, miért a lakosok neheztelvén, ovatosságból követségek által is többször és panaszkodva tiltakozának. De Maximinus, ki minden tilosra vágyott és saját ábrándjait fékezni nem bírta, melyekhez a helytartói önhittség járult, többször vádolá Equitiust, Illyricum akkori táborszernagyát, mint nyakast és hanyagot, ki a rábizott sürgős ügyet még nem végzé be, hozzáadván még tanácsképen, hogy ha kis Marcellianus fiára bizatnék Valeria kormányzása, a vár minden baj nélkül fölépülne.

²⁶⁾ Itt tekintetbe veendő, hogy Julián császár épen az elébbi (361.) évben utazott át Pannonián, és az uri jászok csak két évvel korábban (359.) helyeztettek vissza 25 évi száműzetésükből a szolgajászok által elfoglalva volt birtokaikba. Ha ez időről Julián felkiáltása alappal bír, ez épen a rómaiaknak clinseik feletti zsarnokságát tünteti fel. (Lásd a Kutfőtöredékek 101. 108. 110. számait.)

Mindakettőt csakhamar megnyeré. Kineveztetvén és elutazván, midőn azon helyekhez ért, idéltlenül felfuvalkodva mint fia, semmi nyájas beszédre nem méltatá azokat, kik soha sem tevén kísérletet kívánságaik kivívására, saját vidékeiből száműzettek; a kevésse előbb kezdett mű folytattatik, a kérelmezők seregének a válasz felfüggesztetvén. Utoljára Gabinius királyt, ki az ujítások elhalasztását illedelmesen kérelmezé, mintha kérésébe egyezne, szinlett udvariassággal másokkal együtt asztalához meghívá, de a lakoma utáni távozáskor, a vendégszeretet kötelmének szentségét gonoszul megsértvén, a magát biztonságban érzőt meggyilkoltatá.

122. Ezen iszonyatos dolog szétterjedt hire azonnal mind a quadokat, mind a körülöttük fekvő nemzeteket (a jászokat is) boszura ingerlé, kik a király halálát fájlatva, egyesültek a pusztításra. A Dunán átlépven, midőn a mezei aratás végzésénél ellenséges berohanás nem váratott, megrohanták a népet, és a nagyobb részt leöldöszvén, a megmaradtakat baromcsordáikkal együtt hazahajtották. Könnyen megtörténhetett volna egy jóvá nem tehető bűn is, mely a római szomorú dolgok közé tartoznék; mert kevés híja volt, hogy Constantius leánya, midőn azon nyilvános nyaralóban, melyet pisztrinek neveznek, a Gratiánnali eljegyzésre vitetve étkezett, el nem fogatott; de a kegyes istenség akaratából épen jelen volt Messalla tartományi kormányzó, ki őt birói hintóba helyezvén, a Sirmiumhoz huszonhatodik köig sebes vágatva szállíttatá.

123. Így a császári szűz a szánnalmas szolgaság vesztélyéből szerencsésen kiragadtatott, kinek elrablása, ha csak megszabadítása nem sikerült volna, az államnak nagy csapásokat okoz vala; most a sarmatákkal egyesült quadok szélesebbre terjeszkedve, mint a rablás- és latorságokra igen hajlandó nép, az embereket férfi- és nőnemből, és a barmokat ragadozák, a falvakat fölégeték és a megrohant

lakók nyomorain örvendeztek, kiket egész váratlanul, minden kegyelem nélkül leöldözték. Ezen és hasonló bajok elterjedt rettegése közt a Sirmiumban időző testőrségi főnök Probus, a háboruk borzalmaihoz nem szokván, a dolgok szomorú látványán elszörnyedve, alig meré szemeit fölemelni, és soká habozott, hogy mit tegyen; már gyors lovakat rendelt a legközelebbi éji futásra, de ismét jobban meggondolván magát, mozdulatlan maradt, mondván, hogy mindnyájan azonual őt követnék, kik a falak közé zárva vannak, mi ha megtörténnék, a védtelen város az ellen kezébe jutna. Tehát kissé szünnén rettegése, a sürgős teendők véghezvitelére szánta el magát; a törmeléssel megtelt árkokat kitisztíttatá, a béke hosszú ideje alatt elhanyagolt és ledöntött falak nagy részét a magas tornyok tetejéig fölépítteté; így a munkát gyorsan bevégeztetvén, ennek költségeire a színház építésére már rég összegyűjtött összegeket elégségeseknek találá. És ezen üdvös intézkedéséhez még egy másikat csatolt: a legközelebbi állomásról a nyilazók csapatát a bekövetkezendő ostrom alkalmára berendelé.

124. Ezen akadályok által a barbárok a város ostromával fölhagytak, keveset értvén az ily harcshoz, és a zsákmányok terhe által is visszatartatván, Equitius nyomozására indulának. És midőn foglyaik jeleiből megtudák, hogy az Valeria messze terjedő téreire vonult, gyors léptekkel oda siettek agyarkodva, azon okból keresvén őt halálra, mert általa hitték az ártatlan király megöletését. Midőn gyors futással haragosan rohanának, ellenök két legio küldetett, a pannoniai és a moesia, csatára erős sereg, mely összebeszélés esetén kétségkívül győzelmesen tért volna vissza. De midőn elkülönözve akarták a garázdálkodókat megrohanni, egyenetlenség támadván köztök, az elsőbbség és a méltóság felett czivakodtak; az elmés sarmaták erről értesülvén, nem várván a csata ünnepélyes

jelét, megrohanják az első moesiaí legiót; midőn pedig a katonák a zavarban fegyvereiket lasabban szedék elő, közlők igen sokat levágtak; erre fölbátorodva, rátörtek a pannoniai seregre, és áttörvén a sorok tömegét, erős ütésekkel mind eltörölték volna, ha némelyeket a halál veszélyéből a gyors futás ki nem vesz.

125. A sors ezen szomorú rendelkezései közt Moesia vezére ifjabb Theodosius, akkor serdülő ifju, később igen jeles császár, a szabad-jászokat, kik a lázadó szolgák segélyére hivatva határainkon más oldalról törtek be, néhány-szor kiűzé és leveré, sűrű ütközetekkel megtöré; így az erősen ellenálló összesereglett csoportokat elnyomá, hogy a gyors és vad öldöklőket vérrel elégitse ki. Mire a többiek, kevélységük már lelohadván, féltek, hogy a vitéz vezér a határok szélén barangoló csapatokat leveri vagy megszalasztja, vagy az erdőkben lest hány nekik: az áttörés többszöri hasztalan kísérlete után elvesztvén a küzdés bátorságát, a multak elfeledését és bocsánatát kérték. A legyőzöttek a megadott béke idejében a békekötés ellenére nem cselekvének, leginkább azon félelemből, hogy Illyricum védelmére a galliai katonaságból nagy erő érkezett. (371.)

Amm. Marcellinus. XXIX. 6.

126. (375.) Már serdülvén a tavasz, Valentinián Treverből (Trier) kiindulván, az ismert utakon gyors léptekkel haladt. A kitűzött vidékekre érvén, a sarmaták követsége jelentetik be nála, mely lábaihoz borulva békés esedezéssel könyörgött, hogy engesztelődve és szeliden jönné, mert semmi nagy gonoszságban sem valának az ő népeik részesek vagy egyetértők. Midőn ezt többször ismételve mondák, megfontolt elhatározással válaszolá, hogy ezeket azon helyeken, hol elkövetve lenni mondatnak, legigazságosabb bizonyítékok alapján megvizsgálandja és megtorlandja. Most innen Carnuntum illyricumi városba tért be, mely elhagyatott és szennyos volt ugyan, de a

hadsereg vezérének igen alkalmas, hol a véletlen vagy szándék szerint a legközelebbi állomásból visszanyomható a barbár vágyakat.

127. És ámbár mindnyájuk réme volt, midőn őt keménynek és indulatosnak vélték, ki a birákat mindjárt megbüntetendi, minthogy hitszegésük és pártoskodásuk miatt pusztult el Pannonia széle, mégis midőn oda érkezett, annyira ellágyula, hogy sem Gabinius halála iránt nem tett nyomozást, sem az államon ütött sebeket, melyek megszűntével vagy elhárításával minden jobban menne, bővebben nem vizsgálá, szokása szerint t. i., miszerint a közkatonaság javítása iránt szigorú vala, de elnézőbb a gazdagabbak és keményebb dorgálást érdemlők iránt. Csupán Probus ellen gyult haragra; míg őt látá, fenyegetni meg nem szűnt és nem szelidült, minek okai sem titkosak, sem csekélyek nem valának.

128. A nyári három hónapon át folytonosan Carnuntumban időzván a császár, fegyvereket és élelmet készítettett, hogy ha a véletlen úgy hozná magával, alkalmoszerűleg hecsaphasson a quadokhoz, kik a kegyetlen zavarokat okozák. Azután előre küldé Merobaudot a gyalogsereggel, melyet vezérlött, hogy a barbár falvakat pusztítsa és égesse, segédtszül adatván melléje Sebastianus. Valentinianán a tábort gyorsan Acincumba (Buda) helyezé át, és rögtön hajókat állítván össze, hidat veretett, melyen a tulsó partra ment át a quadok ellen, kik az egyes hegyekről lesték az ő érkezését, hová legtöbben a kételkedők és aggódók közül szeretetteikkel menekülének; de elrémültek, midőn az ő vidékeiken várakozásuk ellenére látták a császári jelvényeket. Előre haladt szoros léptekkel, amennyire lehetett, és korkülönbség nélkül levagdálá az embereket, kiket ekkor is tétovázva talált a hirtelen betörés; a házak leégetése után visszatért mindazokkal sértetlenül, kik vele valának. Acincumban időzván, az ősz hirtelen

beállt, és fagyni is kezdett, miért kényelmes téli szállást keresett, de seholsem találtatott alkalmas, kivéve Saba-riát (Szombathely), ámbár ez is gyöngye meg az idő és a folytonos bajoktól megviselt állapotban volt. Ezért ez, ámbár nagyon szükséges lett, kissé mellőztetvén, ő sérényen megindult, bejárván a folyó partját, és az erődöket örka-tonasággal megrakván, Bregetioba (Szöny) érkezett.

129. Ezekután megjöttek a quadok követői a békét és a multak elfeledését alázatosan kérni, mit hogy aka-dálytalanul megnyerhessenek, ujonczokat és némely a ró-maiak ügyének hasznos dolgokat ígértek. Midőn ezeket elfogadni és a frigyet megkötni tetszett, minthogy őket tovább zaklatni sem az élelem hiánya, sem a rossz évszak nem engedé, Equitius által a gyülekezetbe vezettetének. Midőn a félelemtől bágyadtan és megtörődve meghajlottan álltak, megdorgáltatának, és a szokásos eskümintá szerint hitőkkel is megerősíték, hogy az ellenünk elkövetett go-noszságok nem a nemzet főbbjei határozatából, hanem némely idegen és a partok határain lakó gonosz emberek által vitettek véghez, hozzáadván a tények tisztázására annak erősítését, hogy a jogtalanul és alkalmatlan időben kezdett erőd építése is a falusi nép dühét emelé. Erre a császár iszonyu haragra lobbanván, a válasz elején kevé-lyebben dorgálá szidó hangon az egész nemzetet, mint a jótéteményekről megfeledkezőt és hálátlant. Lassanként lecsillapodván, mintha villám sujtotta volna, szava elállott, és égi tüztől megfojtottnak látszott; rögtön kitörvén vére, és halálos izzadság borítván el, nehogy a silány nézők előtt rogyjon össze, élete titkosabb szolgálai összefutának, és őt belső szobájába vitték. *Amm. Marcellinus. XXX. 5. 6.*

Valens (375—378).

130. (375.) A vészek magva és a különféle csaták eredete, melyekkel a hadi dűh a szokott gyujtogatással

keverve mindent elárasztott, a következő okból származott. A hunok népe, mely a régi emlékekben gyöngén ismeretes és a maeoti mocsárokon túl a jeges oceánnál lakott, a vadság minden módján tulment.²⁷⁾ — Öltözeteik lenszövetből vagy erdei szőrmeállatok bőréből varrva; nincs nekik más házi és más ünnepi ruházatuk: fakó színű öltönyük egyszer nyakukba öltve addig le nem tétetik vagy változtatik, míg tartós ernyedéssel rongyokban le nem lógg. Meggörbült sisakkal fődik fejüket, kecskebőrökkel óják lábszáraikat; saruk semmi alakra sem idomítva akadályozzák a szabad léptekkeli járást. Ez okból a gyalog csatákra kevésbé alkalmasok: ellenben gyors, de alakatlan lovaikon mintegy leszögezve, és némelykor asszonyosan rajtuk ülve, végzik szokott foglalkozásaikat. Ezen nemzetből mindenki éjjel és nappal azokon ülve vásárol és árul, eszik és iszik, a barom keskeny nyakára hajolva alszik és még különféleket álmodik is. A gyűléseken az előadott komoly tárgyak felett ily módon mindnyájan közösen táncskoznak. Semmi királyi szigorral nem kormányoztatnak, hanem az előkelők csoportos vezényletével megelégedve áttörnek, ami eléjük akad. Néha ingerelve harcolnak; de a csatákat csapatonként különféle ordító szavakkal kezdik. Amint a vakmerőségekre könnyűek és hirtelenek, úgy egyszerre szándékosan szétszóródva portyáznak, és a csatát be nem végezve nagy öldöklésekkel nyargalásznak: sem a sánczokba rohanásnál, sem az ellentáborok zsákmányolásánál a szörnyű sebesség miatt nem vésztetnek észre. Azért mondhatók majdnem legelkeseredettebb harcosoknak, hogy távulról hegyes csontokból tühegyként csudálatosan összeállított és elkülönített röpítő

²⁷⁾ Itt a hunok szokásairól azon részleteket adjuk, melyek a jászok szokásainak hasonlatát kitüntetik, a valódi sarmaták szokásaitól pedig eltérnek. (V. ö. a Kutf. 8. 15. 22. 24. 30. 60. 70. 92. 101. 116. számait a 21. 23. 31. számaival és a második rész lefordított adataival.)

nyilaikkal, közlről kardjaikkal minden maguk kimélése nélkül harcolnak ; az ellenségeket pedig, midőn a kardok hátrányát észreveszik, rájuk vetett kötelekkel fogják el, hogy az ellenállóknak tagjaik meghurkolásával a lovagolás vagy járás tehetségét elvegyék.

131. (375.) A hunok összejárván az alánok azon vidékeit, melyeket a greuthungok szomszédságában tanai vidéknek nevezett el a szokás, sokat megölven és kizsákmányolván, a többieket velük egyetértőleg harczolásra hittel erősítve csatolák ; ezek segélyével Ermenrich tágas és termékeny falvait hirtelen betöréssel megrohanák.

132. (376.) A gótok Alvaviv vezérükkel a Duna partjaihoz értek, és Valenshez követeket küldvén, alázatosan esedeztek fölveteléért, igérvén, hogy nyugton fognak élni, és ha az ügy kívánja, segélyt adnak. Mig ezek a külügyekben vitetnek, a rettentő hírek terjesztik, hogy az északi népek a szokottnál ujjabb és nagyobb bajokban forognak : mindazon részeken, melyek a markomannok és quadoktól a Feketetengerig terjednek, a barbár népek a messziről jött nemzetek hirtelen ereje által székeikből kiűzve a Hister folyó körül bolyongnak szeretteikkel szétszóródva.

133. (376.) Athanarik (gót király) a rómaiakban nem bizván, visszavonult, megemlékezvén, hogy egykor Valens az ő szövetségését megvetette, állitván, hogy esküvel fogadá, miszerint sohasem engedi őt a római földre lépni, és ez okból a császár őt a folyam közepén kényszeríté a béke megerősítésére ; ezen gyűlöletet még főnállónak hívén, a k a u k a l a n d i (erdélyi) magas hegyek és erdők miatt bejárhatlan vidékre huzódott minden emberével, onnan a s a r m a t á k a t kiszorítván.

Amm. Marcellin. XXXI. 4. 13.

134. (377.) Kis-Scythia és Moesia tartományaiban minden ennivaló elfogyván, a vadság és inség sürgetésére

a barbárok nagy tömegekben berohanni vágytak. Ezt többször megkisértvén, midőn a mieink élénksége által a zordabb helyeken erősen ellenállva visszaveretének, a végszükségtől kényszerítve, némelyeket a hunok (chuni) és alánok közül a nagy zsákmányok reményével szövetségükbe vonának.

135. (378.) Sebastianus indítványára némelyek a csata megkezdését sürgeték; azonban a lovasság fővezére (magister equitum) *Victor*, sarmata, de kémlelő és óvatos, sok vele érzővel együtt, a társcsászár (Gratián) megérkeztét bevárni tanácsolá, hogy a galliai hadsereggel egyesülve, könnyebben elnyomassék a (gót) barbárok lángholó elbizottsága. De győzött a császár (Valens) gyászos végzete és némely főtisztek hizelgő tanácsa.

Amm. Marcell. XXXI. 8. 12.

(Ezen 135-ik töredékkal a magyarok jász korszakára vonatkozó adatgyűjtemény be van fejezve. Ide járulhat még azon öt töredék, mely a metanasta jászok magyar nemzetisége megállapításához külön fordítottatott le: az arimás, a káspi sarmatak, a rhoxalánok, a jászok véresküje és a mastor szavak értelmezésénél.)

Második rész.

A METANASTA JÁSZOK

MAGYAR NEMZETISÉGE.

I. Átmenet és a kutfők átnézete.

II. A jászok a Tana vidékén.

III. A jászok a Tisza vidékén.

Átmenet.

Az első részben bemutattuk a metanasta jászok történelmére vonatkozó kutfőtöredékeket, melyekből látja az olvasó a magyarok egyik ősi csoportjának ötszáz évi viszontagságait. A történelmi anyag ott össze van gyűjtve, sőt az épület alapjai, oszlopai és falai is készek; csak a kiszépítés, betetőzés hiányzik, hogy a magyarok történelme épületének ezen új része rendszeres alakot nyerjen.

A betetőzést a metanasta jászok magyar nemzetiségének megállapítása adja meg. Ezen kérdés megoldásával a magyar honalapítás története ezer évre terjed ki négy korszakkal:

1. A hun-jászok (iazyges) korszaka Kr. e. 112—378. Kr. u.

2. A nagy-hunok (huni) korszaka Kr. u. 378—456.

3. A hun-székelyek (siculi=székölyi) korszaka 456—568.

4. A várhunok (varchunitae, avarok) korszaka 568—888.

Ezen négy honalapítási korszakra következett a hun-ugarok (hungari) bejövetele, kik legvitézesebb és legerősebb törzsük nevére magukat magyaroknak nevezék el (888). Így Magyarország már ezer évi történelemmel bírt Árpád idejében: Iazygia, Hunnia, Sículia, Avaria és Hungaria nevek alatt.

A hun-magyar nemzetiséghez tartoztak tehát sor szerint: a jászok, hunok, székelyek, avarok,

magyarok, és történelmük egybefüggő folyamat képez a mostani haza területén is. A nevek változtak, de a nemzetiség ugyanaz maradt évezredekén át.

Minket most a jászok nemzetisége érdekel bővebben. A hunok, székelyek és avarok magyar nemzetisége már kétségtelenül be van bizonyítva; a következő értékezés pedig kimutatja a jászok magyar nemzetiségét.

A jászok magyar nemzetiségének megállapításánál először a kutfők, másodszor a jászok tenger-melléki, és harmadszor tiszamelléki viszonyainak ismertetése szükséges.

A tenger-melléki viszonyoknál a Mithridat előtti, alatti és utáni idő képezi a fontosabb időszakokat; a tiszamelléki hazában: a honalapítás küzdelmei (Kr. e. 35—80. Kr. u.), a dák és markomann-háborúk (80—180.), a honrendezés (180—333.), végre a szolga-jászok lázadása általi állami hanyatlás (333—378.) képezik a fontosabb időszakokat.

Magyar irodalmunkban ezen 500 évre terjedő korszak némi megvilágítására tudtommal három iratot találunk: Katona József, Hornyik János és Gyárfás István történelmi munkáiban.

Hornyik János 1860-ban adá ki „Kecskemét város története“ című munkájának első kötetét, melynek előszavában bevallja, hogy a metanasta jászok korszakát Katona József kézírata nyomán Bálint Antal kegyesrendi tanár szerkesztése szerint 1834-ben megjelent „Szabados Kecskemét alsó Magyarország első mezővárosa történetei“ című munkából szedegette. A többi közt ezt mondja:

„Kecskemét előkorát — a történelmi kutfők kezdetétől a magyar nemzet beköltözéseig — csak említeni szándékoztam; de miután Katona István Ka-

locsa város és érseki egyházmegye történetét s Katona József Kecskemét város megkísérlett történeti vázlatát e modorban irták, — a közvéleménynek nevezett szóhagyományt helybeni körülményekre alkalmazni szeretők pedig ezt követelték, — ám legyen: dunatiszaközének a magyar nemzet honalapítása előtti eseményei összeállítását is megkísérletem, és e korszaknak egy egész szakaszt áldoztam.“

Ezen körülmények közt nem tudjuk, hogy ama sok tévedést és hibás fordítást, mely Hornyik nevezett munkájában a metanasta jászok korszakára vonatkozólag előfordul, kinek tulajdonítsuk. Ő ezt is mondja: „Hazám tudósait tisztelettel kérem, hogy igénytelen egyéniségem csupán mint történetkedvelőt — dilettanst, — munkámat pedig mint kalászatot, böngészetet — compilatiót — tekinteni sziveskedjenek, s ez első kötetnél nagybecsű ítéletöket még függesszszék föl.“

Igy tehát a metanasta jászok történetében előforduló hibák egyenesen Katona Józsefnek, a „Bánk bán“ szerzőjének tulajdonítandók.

Tíz év múlva (ez után) jelent meg egy másik terjedelmes munka, mely szintén kiterjed a metanasta jászok korszakára.

G y á r f á s I s t v á n munkája: „A jász-kunok története“ megjelent Kecskeméten 1870-ben. Ez sok tekintetben igen becses munka, de az olvasót borzasztóan fárasztó rendezetlen adathalmazával és határozott véleményének ki nem mondásával a tanulmány nál visszariasztja, és így igen kevés olvasó fog találkozni, ki azt elejétől végig áttanulmányozza. Azonban ez állításom nem kevesbíti Gyárfás munkájának becsét; ami megrovandót találtam, az leginkább csak a metanasta jászok történetére vonatkozik,

ennek szerzését pedig Gyárfás nem is tulajdonítja magának.

Egyébaránt Gyárfás a metanasta jászok korszakára nézve Hornyiknál is kényelmesebben és tévesebben járt el. Gyárfás a 305. lap jegyzetkéjében ezt mondja: „A dunatiszaközi régi jászok történetét a fáradhatlan Hornyik Kecskemét város története I. kötetének 3—68. lapjain részletes hűséggel előadván, vezérfonalul némi változtatással czélszerűnek láttam ezt követni.“ Így aztán se Katonától, se Hornyiktól, se Gyárfástól nem kapunk legkisebb világosságot a jászok eredetére nézve. Katona Lengyelországból hozza be őket a sarmaták közül, holott a metanasta jászok már Krisztus sz. előtt a Tiszánál voltak, midőn a sarmaták a Dontól alig terjeszkedtek vala még a Feketetengerig. Azt ugyan nem ismeri el a három említett író közül egyik sem, hogy a iazyges szláv szó volna; de ott már aztán nem sokat ér a tagadás, hol másrésről az állittatik, hogy a jászok Lengyelországból jöttek be.

Én tehát e két munkát buvárlataimnál épen nem használhatám; csak azt nyerém általuk, hogy kezdetben több tévedésbe sodortatám, melyekből csupán tanulmányaim későbbi folyamán vergődhettem ki.

Azon érdemét Hornyiknak és utána Gyárfásnak mindenesetre hálával ismerem el, hogy ők sok kutfőt megnevezvén, tudtomra adák, hogy mely munkákat kell leginkább megszereznem és tanulmányoznom. De én azon kutfőkben sokkal több használható helyet találtam mint ők, és így amiket gyűjtöttem, mégis csak magam erejéből szerzem.

I. A jászok őskori történelmének kutfői.

Minthogy a jászok eredetének meghatározásánál a főkérdés a körül forog, hol laktak időnként a jászok: tehát az elsőrendű tényező az időszerinti földrajz. Itt lényeges körülmény az, hogy megtudjuk, az illető földrajzi munka mikor íratott és melyik időről nyújt adatokat.

A Krisztus sz. utáni első és második századból csak két görög (Strabon és Ptolemaios) és két latin író (Mela és Plinius) földrajzi munkáját bírjuk; még Tacitus „Germaniáját“ is ide vehetjük ugyan, de a mi célunkra ez már nem nyújt bővebb adatokat. Lássuk a négy földrajzot egyenként.

Pomponius Mela Kr. u. 44. és 54. közt írta „De Situ Orbis“ című munkáját; de adatainak ideje nem egyenlő. Minthogy ő spanyol ember volt és épen az ő idejében tették a rómaiak északi fölfedezéseiket Britanniában s északi Germániában, ezen adatokat Mela a legujabb forrásokból írta össze, talán szemtanu is volt ő e vidéken; de a Dunától keletre és a Feketetenger északi oldalán ő nem járt, és így e vidék földrajzi adatai sokkal régiebbek koránál. A Tanais vidékét régebbi földrajzirók adatai szerint írta le, mi ránk nézve még becsesebbé teszi munkáját, minthogy az ő elődeinek munkái elvesztek, és így tőle második kézből mégis nyerhetünk használható adatokat a Krisztus előtti időkről.

Hogy Mela Európa keleti részét sokkal régibb munkákból ismeri, kitűnik abból, hogy még Pannoniát sem említi, holott Pannonia még Augusztus császár alatt (Kr. e. 35.) kezdett fölfedeztetni és Tiberius alatt már rendezett provincia volt; de Mela az ő spanyol hazájában nem törődött a keleti ügyekkel, és megelégedett az ide vonatkozó sokkal régibb adatok lemásolásával. Amit tehát Mela az iazamatákról ír, ennek idejét a Kr. előtti század elejére (Kr. e. 90. körül) vonatkoztathatjuk; de amit a Visztula keleti oldalán lakó sarmatákról állít, már az ő életidejére (Kr. u. 50. k.) tehetjük; ámbár itt azon tévedést követi el, hogy tulajdonkép a tiszai jászokat írja le az északi sarmaták neve alatt.

Mela földrajza csak rövid tankönyv három könyvben, és mindegyik könyv több fejezetet foglal magában. Idézése ilykép történik: Lib. III. Cap. VII. vagy rövidebben így III. 7.

Strabon földrajza a régiek közt legterjedelmesebb és legérdekesebb. *Strabon* életrajzának legfontosabb adatait saját munkájából össze lehet állítani. Ő előkelő görög családból származott és anyai ágon Nagy-Mithridat pontusi király egyik fővezérétől származott. Született Kr. e. 66-ban az akkori pontusi királyság Amasia városában. Beutazá Európa, Ázsia és Afrika legnevezetesebb részeit, és így állítá össze nagy földrajzat. Miután ő Mithridat és utódai történetét és állami viszonyait közelebbről ismerte, adatai megbecsülhetlen értékkel bírnak a jászok történelmére nézve. Meghalt Kr. u. 24-ben 90 éves korában. Hogy munkáján hosszú ideig dolgozott, nemcsak a nagy terjedelemből, hanem abból is kitetszik, hogy némely dolgot munkája folytán más-más alakban ad elő, amint t. i. újabb változások álltak be. A tanaisi dolgokról úgy ír, mint azokat fiatalabb korában ismerte, mint-hogy öregsége éveit Itáliában tölté. Ezért a jászokra nézve

oly adatokat nyerünk Strabontól, melyek a Kr. előtti egész századra vonatkoznak; tehát Mela adatait folytatják. — Mela és Strabon legfontosabb kutfők a jászok eredetére nézve; de természetesen csak combinatiók és deductiók segélyével használhatók.

Strabon tizenhét könyvben állítá össze „Geographica“ (Γεωγραφικά) czimű munkáját minden alfelosztás nélkül. Az újabb kiadók fejezeteket és szakokat is különböztetnek meg; de legszokottabb a Casaubonus által kiadott legjobb régi kiadás lapjait idézni, mely lapszámok az újabb kiadások oldalain is mindig ki szoktak tétetni. Tehát azon számok, melyek az idézeteknél 1-től 840-ig szoktak használtatni, minden újabb kiadásban a lapok oldalain (margo) megtalálhatók és felüthetők.

Idősb Plinius nagyterjedelmű munkát irt „Historia naturalis“ czim alatt harminczhét könyvben; de ezek közül csak a hat első képezi a földrajzot. Miután tudjuk, hogy Plinius Kr. u. 77-ben végzé be munkáját és 79-ben életét, tehát nála az első század földrajzát találjuk meg.

Plinius munkája könyvek (libri), fejezetek (capita) és szeletek (segmenta) szerint szokott beosztatni; de az idézés rendesen csak könyvek és szeletek szerint szokott történni, így: Lib. III. Segm. V., vagy rövidebben csak ilyképen: III. 5.

Ptolemaeus (Πτολεμαῖος ὁ Κλαύδιος) alexandriai mathematicus; Antoninus Philosophus vagyis Márk-Aurél (161—180) korában irta tudományos rendszerű földrajzát. A jászok városait részletesen ismeri, melyek földrajzi fölvétele a markomann háboru idejében (166—180) legkönnyebben történhetett. Ezen időben (170 körül) uralkodott a jászok Furt nevű fejedelme is, kinek nevééről Pessium városa Furtárka nevet nyert. — Ptolemaeus munkája tehát a második század földrajzát képezi, és minthogy a jászok tiszavidéki városait is leírja, (mit az előbbi három

földrajzíró nem tett), a jászok későbbi történetére nézve legbecsessebb.

Ptolemaeus földrajza nyolcz könyvből áll, mindegyik több fejezettel. Az újabb kiadásokban még §-kat is szoktak megkülönböztetni; de minthogy a fejezetek többnyire a városok neveit és fokait táblás átnézetben adják, meg lehet elégedni a könyv és fejezet idézésével is, így: Lib. III. Cap. VII., vagy rövidebben III. 7.

Ezen négy földrajz nyújtja a jászok eredetére nézve az alapkutatókat. Ezek adatait a történelmi kutatók szerint kell rendezni.

A történelmi kutatókat két osztályba sorozhatjuk, amint t. i. tulnyomólag a tenger melléki vagy a tiszavidéki jászok történetét világítják meg.

A tenger melléki jászok történelme csak Kr. e. 112-ben nyílt meg a görögök és rómaiak előtt, midőn Mithridat először látogatta meg a Tanais körül lakott scythákat, és így a régebbi történetírók munkái nem birhatnak ide vonatkozólag hitelességgel. Dárius bolyongása a geták sivatagján szintén nem nyújthat megbízható adatokat Tanais vidékéről, és így Herodot munkája a jászok eredetére nézve nem használható. Elvetendő Arrhianos és Curtius is, vagy csak összehasonlítólag igen óvatosan használható.

A tenger melléki jászokra vonatkozólag csupán két munka bir kutatói fontossággal: a görög Appián és a latin Justinus.

Appián (Ἀππιανός) Alexandriában született, és a Kr. u. második század első felében írta történelmi munkáit; czélunkra leghasználhatóbb Mithridatról írt története. Appián 24 könyvet írt, melyek közül több elveszett. Idézése oly részekenél, melyek több könyvet képeznek, könyvek szerint, az önálló egyes könyveknél czim szerint történik, így: Mithr. 121. (Ez utolsó cikk a XII. könyvben.)

Justinus tulajdonkép csak kivonatát adja *Trogus Pompeius* nagy történelmének, mely *Krisztus* idejében iratott, de elveszett. *Justinus* irata 44 könyvből áll apró fejezetekkel. Idézése liber és caput szerint történik, legrövidebben így: XXXVIII. 5.

Ide vehető *Freishemius* is, ki *Liviust* kiadván, a hiányzó részeket részletes kutatások alapján kiegészíté. De minthogy ezen író csak gyűjtő, de nem kortársa *Liviusnak*, az ő *Supplementái* csak segítségül, de kűtfőkül nem szolgálhatók.

A tiszavidéki (metanasta) jászok történelmének alapkűfői ezek:

Florus csak kis munkát írt; de minthogy ez *Livius* kivonatát képezi és az elveszett részeket röviden visszaadja, ránk nézve becses. Ezen kűtfőből tudjuk először hitelesen, hogy a jászok már *Augusztus* császár idejében a Tiszánál laktak. *Florus* kétféle kiadásban van forgalomban: *L. Annaeus Florus* és ismét *Julus Florus* név alatt. Az előbbi négy, az utóbbi két könyvre van osztva, de a szöveg ugyanaz. Idézése tehát többnyire kétszeresen történik, így: *Florus* II. 28. (IV. 12.)

Tacitus született Kr. u. 55, meghalt 120 körül. Neje *Agricola* consul leánya volt (77); így részént ipa britanniai, részént *Domitián* kottok elleni hadjáratai alkalmával megismerkedett a germánok életviszonyaival, kikről egy földrajzi könyvet írt 97-ben. Ezután jelentek meg nagy történelmi munkái, az *Annalok* és a *Historiák*; de több könyv közülük elveszett. Ő kezdé észrevenni a jászok, svévek és dákok fontosságát, a *Historiák* bevezetésében panaszosan mondván: Ellenünk támadtak a sarmaták és svévek nemzetei; megnemesített kűlcsönös csatákkal a dák!

Tacitus könyvek, néha szakok szerint is szokott idéztetni, kitétetvén a munka czimének első betűje is:

(*Annales*), *H*(istoriae), *G*(ermania), *A*(gricola), *O*(ratores).
Igy: *H.* III. 5. *G.* 42.

Dio Cassius (*Δίων Κασσιός*) született Nikaeában Kr. u. 155, meghalt Campaniában 230 körül. Igen terjedelmes történelmet írt görög nyelven, melynek 34 első könyve elveszett, a megmaradt könyvek a 35-iktől a 80-ikig terjednek, és a rómaiak történetét Lucullustól kezdve a Kr. u. 229-ik évig foglalják magukban. Dion nem csak részletes előadásáért, hanem azért is becses, hogy ő egy ideig Pannonia helytartója volt, és így Pannonia, Iazygia, és Dacia iránt különösen érdeklődik. Hol mint kortárs ír, igen érdekesen adja a jászok történetét. Idézése rendesen csak a könyvek szerint történik; az újabb kiadások szakaszokat is különböztetnek meg, így: LXXI. 7.

Plutarch (*Πλούταρχος*) a Kr. u. második század elején írta történelmi és bölcséleti munkáit. Ránk nézve csak kevés része (Lucullus és Pompeius élete) bír némi érdekel; de kutfői adatokat nem igen találunk nála. Idézése az életrajzok czimének megnevezésével és fejezetének számaival történik, így: Lucull. 6. Pomp. 15.

Suetonius szintén életrajzokban adja történelmi munkáját Caesartól Domitianusig, és így imittamott használható pontokat találunk benne a jászok megtelepülése idejéből a többi írók szintén gyér adatai mellé. Idézése az életrajz czimének és fejezetének megjelölésével történik, így: Domit. 6.

Eutropius kis tankönyvet írt Róma építésétől kezdve a Kr. u. 366-ig terjedőleg, és így a jászok korszakát majdnem teljesen felöleli; de tömött rövidsége mellett csak kevés adatot nyújt azon népről, mely akkor világtörténelmi jelentőséggel nem birt. Felosztatik tíz könyvre, ezek ismét fejezetekre. Idézése ezek szerint történik, így: IX. 25.

Herodianus (*Ἡρωδιανός*) nyolcz könyvben írta meg a római császárok viselt dolgait Márk-Aurélától kezdve Maxi-

minusig, vagyis 180-tól 238-ig; tehát épen kortársa volt Dionnak, kinek elveszett részeit néhol kipótolja. Idézése könyvek és fejezetek szerint történik, így: VII. 8.

Aurelius Victor neve alatt négyféle történelmi munka ismeretes: 1. A római nép eredete (*Origo gentis romanae*) előadja Róma történetét a legrégibb (Romulus előtti) időkről; 2. Róma jeles férfairól (*Viri illustres*), magában foglalja a királyok, consulok s mások történetét 86 fejezetben; 3. A császárokról (*Caesares*) Octavianustól Canstantinusig 42 fejezetben; 4. Rövidlet a császárok erkölcseiről (*Epitome*) Octavianustól Thodosiusig 48 fejezetben. Az egész munka tömött rövidséggel íratott, és így érdekesebb részleteket nem nyerhetünk belőle; de legalább említést tesz néha-néha a jászokról is. Idézése a cím megemlítése és fejezete száma által történik, így: *Caes.* 42. *Epit.* 8.

Ammianus Marcellinus történelmi munkájának végén (378.) görög származásának vallja magát; de latin nyelven írta ránk nézve igen becses munkáját, előadván a császárok tetteit Nervától Valens halálaig harminczegy könyvben, melyek közül azonban a 13 első könyv elveszett; a 14-ik könyv Gallus császárral kezdődik. Így az egész munka a 353-tól 378-ig történeteket bő részletességgel írja le. Idézése könyvek és fejezetek szerint történik, így: XVI. 20.

Ezen munka némely kiadásához egy toldalék van csatolva „*Excerpta auctoris ignoti*“ cím alatt, mely némi adatokat nyújt Konstantin császárról; folytatásképp adatik egy kronika-töredék Zeno és Anastasius kelet-római császárokról, kiterjeszkedve Odoaker és Theodorik királyokra is. E toldalékban Konstantin tettei érdekelnek minket, kinek négyszeri érintkezése a jászokkal röviden előadatik. Innen így idézhetjük: *Excerpt.* 3. 31. 32. 34.

Lehet még kutfőkül használni: *Dionysios Pe-*

riegetes görög versekben irt földrajzát és Jordanes (máskép Jornandes) „De Rebus Gaethicis“ czimű munkáját; de ezek már inkább a gothok és hunok történelmét világítják meg.

Mellékes apróságokat még némely más, különösen egyházi munkákból is szemelgethetünk; de azok már oly csekély és ovatosan használandó járulékok, hogy azokat bizvást el is hagyhatjuk a történelem érezhető kára nélkül.

II. A jászok a Tana vidékén

Krisztus születése előtt.

I. Mithridat előtt.

Kr. e. 112-ig.

Történelmi adatok.

A Krisztus születése előtti időkből a magyarok eléről nincs más kutfőnk, mint azon regényes elbeszélés a fehér gím-ünőről, mely Hunort és Magort a krími félszigetbe vezette, kik azután alán és bolgár nőket ragadván el, nem sokára elfoglalák Scythiát és így a Tana folyó vidékein telepedtek meg.¹⁾

Ezen elbeszélés csak annyiban bír fontossággal, hogy a magyar hagyományok a Tana (Don) vidékére helyezik a magyarok eredetét, és ezt a későbbi kutatók nem czáfolják meg. Így tehát nem lesz elhibázott munka, ha a magyarok egyikét töredékét a Krisztus sz. előtti században is a Tana partjain kutatjuk.

Minthogy Mithridat igen sok (Aurelius Victor szerint ötven) nyelvet megtanult²⁾ és így a tanavidéki scythákkal is tudott beszélni; valószínű, hogy ezen scytha népcsoportok nyelvjárásai nem nagyon tértek el egymás-

¹⁾ Kézai krónikája I. 3. 4. 5.

²⁾ Aurelius Victor: „Mithridates rex Ponti, oriundus a septem Persis, magna vi animi et corporis, ut sexingens equos reget, quinquaginta gentium ore loqueretur.“ De Viris Illustribus 76.

tól, és azért volt oly könnyű Mithridatnak ily sok nyelvet megtanulnia, mert a tanai scythák csak tájszókban eltérő nemzetiséget képeztek.

Mithridatnak nyelvismeretei segélyével sikerült a scythák belügyeinek titkaiba is behatolnia, és azok belviszályait figyelemmel kísérve hasznára fordítania, mire az alkalom nem sokára meg is jött.

A Kr. e. 112-ik évet megelőző időben a tanai scythák betörvén a krími félszigetbe, onnan kiűzék a tauri scythákat, és az egész félszigetet elfoglalván, a tengerszorostól keletre eső bosporán fejedelmeket is adózóikká tették. Ekkor a bosporánok és más görögök, kik a tenger közelében laktak, Pontus ország királyához Mithridathoz folyamodának segélyért, ki ezen alkalmat örömmel fogadta a scythák legyőzésére. A scythák ekkor e vidéken három nagy csoportban laktak: a királyiak (basilii) vitéz katonák valának Scilur³⁾ király kormányja alatt; a földmivelők (georgi) nagy kereskedést űztek gabonával, és nemcsak a többi scythákat, hanem a görög bosporánokat is ellátták élelmi szerekkel; a vándorlók (nomades) jó vadászok és a csatákban jó íjászok (nyilazók) valának.⁴⁾ Mithridat tehát nagy reményekkel kecsegtetheté magát, ha ezen scytháktól élelmi szereket és harcosokat szerezhet; így nem annyira alatvalókat, mint inkább csak szövetségeseket kívánt a scythákban nyerni. Erre az alkalom más oldalról is kínálkozott. Scilurnak ötven fia volt, kik közül többen akartak királyságot nyerni, tehát a pártoskodások köztők napirenden valának.⁵⁾ Mithridat mind-ezen körülményeket ügyesen fölhasználva, célját elérte. A scythák a félszigetben és a tenger melléken legyőzettek, a távolabb lakók pedig a pontusi király szövetségeseivé

³⁾ Strabon 306. 309. 312.

⁴⁾ Strabon 311.

⁵⁾ Strabon 309. Kutfőtöredékek 4. sz.

lettek; de ez alkalommal a bosporán fejedelmek is a pontusi király hűbéreseivé váltak.⁶⁾

Igy most megnyílt a pontusi király és népe előtt az addig ismeretlen Scythia; ezentúl ismeretes lett a föld a tudósok előtt is. Kr. e. 112-ik évtől kezdve tehát már biztos uton nyomozhatjuk itt a magyarok eredetét.⁷⁾

Földrajzi adatok.

Minthogy a scythák földének déli része csak Kr. e. 112-ben fődőztetett fel, az ezen időnél korábban létezett viszonyok csak a benlakók elbeszéléseiből lehettek főbb vonásokban ismeretesekké; de a följegyzések hiánya, a nyelv idegenszerűsége stb. a multa igen kevés világot nyújtott. Ezért Strabonnál csak néhány általános adatot találunk ezen időről:

„A legrégebbi görög íróknál általában úgy találjuk, hogy ők az északi népeket a scythák és celtoscythák közös neve alatt foglalják egybe. Később ezen igen terjedelmes nevet megosztani kezdték, és mindazon népek, kik az Ister folyon túl, a Fekete- és Adriatengeren felül északra laknak, különbség nélkül hyperboreák, sauromaták és arimások (αριμάσποι), azok pedig, kik a Káspitengeren túl laknak, sákok (σακoi) és massagetáknak neveztetek; de senki sem tud ezen népekről valami biztosat mondani, mindamellett, hogy Cyrus háborujáról is beszélnek, mely a massageták ellen viseltetett. — Nagy-Sándor történetíróinak sem lehet könnyen hinni és ovatosság nélkül rájuk nem hivatkozhatunk; mert részént a vágy, hő-sük tetteit nagyítani, gyakran ösztönzé őket az igazság mellőzésére, részént azon tudat, hogy bátran hazudhatnak, minthogy oly dolgokról beszélnek, melynek Áz sia tulsó ré-

⁶⁾ Strabon 309. Justin XXXVII. 3.

⁷⁾ Strabon 14. Kutfőtör. 4. sz.

szén, igen távol a mi határainktól történtek. A rómaiak és pártusok uralma újabb időben (Kr. u. 20. körül) ezen vidékeket az előbbieknél sokkal jobban ismertették meg: mert ezen népek történetírói mindezen földeket és népeket sokkal hitelesebben irták le a régieknél, mit ők könnyebben és biztosabban is tehettek, mert pontosabb adatokkal rendelkezének.⁸⁾

Ezen előadásból annyi tűnik ki, hogy hyperboreák vagyis a legészakiabb népek a Kárpátoktól északra, a sauromaták ellenben a Kaszitengernél laktak; a középtért elfoglalák az arimások, kikről Pomponius Mela ennyit mond:

„Az európai Scythia lakói közt elsők a scythák, ezek közt azok, kikről állítják, hogy egy szemük van, arimások (arimaspoë); ezektől tovább az essedonok a meotidáig.“⁹⁾ Tehát az arimás nevezet egyszemes vagy inkább csak egy szemmel néző értelmében vettett. Ezek a Don körül laktak.

Nyelvészeti adatok.

A Kr. e. 112. éven túl még népismereti adatokkal nem rendelkezünk; de van két szó, mely nyelvészeti értelmezést megtűr ez időről. E két szó: Arimás és Tana.

Mi lehet az arimás vagy (mint a görögök és latinok irták) arimaspo?

Először is megmondjuk, hogy miért írjuk mi e szót magyarosan arimásnak. A régi íróknál nem találunk a susogó s hang jelölésére oly betűt, milyenek a későbbi német nyelvben az *sch*, az angolban *sh*, a szlávban az *š* jegyek. Azonban a latinok is csak kénytelenek voltak legalább az idegen szavakban susogó s hangot jelölni a *szi-*

⁸⁾ Strabon 507. 508.

⁹⁾ Pomponius Mela II. 1.

szegő *s* (magyarosan *sz*) ellében. Miután pedig a latinban az *s* a *p* betű előtt szintén susogóan hangzik, az idegen susogó *s* kiírására *sp* használtatott. Ezért a jászok Banadasp nevű fejedelme Banadás-nak olvasandó, valamint az arimasp = arimás. A latin *oe* és a görög *oi* a többes-ragot adja.

Most lássuk az arimás szó értelményét. Ezen szó értelmezői így okoskodnak: az „arimaspoë“ két szóból áll, némelyek szerint ari (egy) és masp (szem), mások szerint arima (egy), spoë (szem); de egyik értelmező sem vitatja meg a nyelvtani alapot. Csak ráfogni, hogy ari vagy arima egyet jelent, igen könnyű dolog.

Minthogy Strabon és előtte Herodot, kik görög nyelven irtak, ezen szót nem tekintik görögnek, hanem ők is a későbbi írókkal együtt scythia szóknak tartják, mi is annak tartjuk; de nem tekinthetjük az ari vagy arima szót számnévnek, hanem az főnév valamely baj (kancsal-ság), rossz szokás (hunyorlátás) vagy más ily fogalom megnevezésére. Az arima szó tehát elavult magyar főnév lehet a karima hasonlatára, és megfelel az egyszem fogalmának („singulus oculus“ Mela szerint); így azután mint a karimás hangzik az arimás vagyis egyszemes. Ha ez áll, mi nagyon valószínű, miután a régiek értelmezésével is teljesen megegyező, úgy a népisme i adat is támogatja a nyelvészetit; mert az íjjal lövők csakugyan egy szemmel néznek a cél felé.

De ennek történelmi és földrajzi alapja is van. Tudjuk, hogy a magyar nemzet a hunok ivadéka, és a régi hagyomány szerint Hunor és Magyar valának ősapái, kik épen a Fekete- és Azovtenger északi vidékein laktak az őskorban. Ha most a hunor és magyar szókhöz olvasztjuk az arimás szót, lesz: hun-orimás, magyar-arimás. Ha pedig a hunorimás-t nyelvtanilag közelebbről tekintjük, önkénytelenül is előáll az egy-

s z e m e s fogalma: hunyorimás = hunyorítás. Tudjuk, hogy a jászok és hunok jó nyilazók valának, de a cél eltalálására csak egy szemmel célloztak, tehát hunyorítaniok kellett; minthogy pedig egész életük nyilazás közt telt el, sőt még a nők és gyermekek is gyakorlák e mesterséget, bizony nem volt csuda, hogy még akkor is hunyorgattak egyik szemükkel, midőn erre nem volt szükség. Ezért neveztettek az idegenek által egyszemeseknek vagyis a r i m á s o k n a k.

Ezen megállapításból kitűnik az is, hogy a Krisztus sz. előtti századokban a hunok és magyarok a Fekete- és Azovtenger északi vidékein laktak, és azok valának a régi írók által említett a r i m á s o k, hunarimások és magyarimások = hunyók, hunok.

Ez nem csak nyelvészeti, hanem positiv földrajz-történelmi adattal is bizonyítható; mert Ptolemaeus világosan írja a Kr. u. második században: „A basternák és rhoxolánok közt vannak a hunok.“¹⁰⁾ Már pedig, ha még a Kr. utáni második században (a sarmaták bejövetele után) is maradtak ott hunok, annál inkább (még pedig nagy területen) voltak ott hunok a Kr. előtti századokban. És a hunok szomszédai valának a jászok még a Kr. utáni második században is, mint ez alább bővebben lesz előadva. Ezek a régi írók szerint mind a r i m á s o k valának.¹¹⁾

A másik magyar szó a Kr. előtti időből a T a n a folyó és város neve. A görögök így irták e szót: *Ταναΐς*. Hogy az is szótág csak a görögös kiejtésre szolgál, nem

¹⁰⁾ Ptolemaeusnál: „*Μεταχὺ δὲ Βαστρυνῶν καὶ Ῥωξολανῶν Χοῦροι.*“ III. 5. Kutfőtöredékek 53. sz.

¹¹⁾ Az a r i m á szó kiveszett a magyar nyelvből; de most fölélesezthetjük azt a „monocle“ elnevezésére. Ez mindenesetre ér annyit mind az é v a d, és többet mint az i v a d, mely nem a „sai-son“ra, hanem az i v a d é k r a emlékeztet.

szükség bizonyítani; az csak olyan toldalék, mint a magyar városoknál pl. Szeged-inum, Pest-inum, vagy más tulajdonnevekben pl. Carpath-us, Pirkheimer-ius.

A görög Tanaïs tehát magyarul Tana vagyis tanya. E folyónál tanyáztak a hunok és magyarok, és ennek torkolatánál volt Tanya város is. Hogy most az oroszok Don néven nevezik, ez által nézetünk még inkább megerősített. A német nyelvészek közül Grimm Jakab kifejté a hangeltolódás (Lautverschiebung) rendszerét, mely szerint a szavak betűi az évszázadok és ezredek alatt a rokon betűkre mennek át; így a *t* lassanként *d*-re változott a Tana szóban. Az első *a* hang tulajdonkép nem változott meg; de minthogy a szlávok a magyar *a* tompa hangját nem tudják kimondani, helyette az *o* betűt vették fel.¹²⁾ Az utósó *a* hang most már elkopott, mint ez a magyar nyelv történetében szintén ismeretes szabály. Tehát a mostani Don szó épen annyit jelent mint a régi Tanya = Dan(ya).

Ezen nyelvészeti következtetést támogatja a tör-

¹²⁾ A német írók is, midőn a magyar *a*-t akarják utánozni, az *o* betűt használják: „Wie der Deutsche Michel, so ist der Magyar Mischko.“ Az is szokásuk, hogy a tulajdonnevekben midőn a magyar *a*-t ír, ők ékezetet tesznek rá (*á*), ellenben midőn mi *á*-t írunk, ők az ékezetet elhagyják (*a*); mert azt hiszik, hogy a magyarban is nyújtott (*á*) hangja van az *a*-nak mint a németben, és így az ékezet épen a tompa (*a*) hang jelölésére szolgál. — Ez alkalommal legyen szabad egy történetkét elmondanom. Egyszer utazásom alkalmával bementem a vendéglő éttermébe, hol épen két német katonatiszt beszélgetett. Egyiknek lábánál kutyája feküdt; a szembenülő tiszt rászól a kutyára magyaros kiejtéssel: „Miska!“ A kutya gazdája így felelt erre: „Ich bitte, er heisst Mischko und nicht Mischka; er ist keine Sie, sondern ein Er!“ A tiszt ur azt gondolá, hogy a magyar nyelv hasonlít az olaszhoz, hol az *o* végzetű nevek himnemek, az *a* végzetűek nőnemek. Talán a német írók is ezen véleményben vannak, és azért írják a Magyar Miskát Mischko-nak, mert a Miskát talán valami gyöngéd hölgynek képzelik!

Szombathy I. Kútf.

ténelem, mert csakugyan említik a Tanaist a legrégebb történetírók; támogatja a földrajz, mert Strabon szerint az arimások, Ptolemaeus szerint a hunok itt tanyáztak; támogatja a népismeret, mert a hunok és jászok többször vándoroltak ugyan és nagyjából székérenélők (hamaxobii) valának, de központi tanyájuk a Don folyónál volt, és Strabon szerint a Tana nagy barbár kereskedőváros vala.¹³⁾

A Tana egy időben Szíl-nek is nevezetett, miről alább leszen szó.

II. Mithridat alatt.

Kr. e. 112—63.

Történelmi adatok.

Mithridat elfoglalván a krími félszigetet és a bosporán fejedelmek földeit, a többi scythákat pedig szövetségeseivé tévén, oly hatalomra kezdett vergődni, hogy a rómaiak birodalmát is meghódítani törekedett.

Mithridat tervének kivitelére hatalmas segílyt remélt a sauromaták-ban, kiket a rómaiak rövidebben sarmaták-nak neveztek. Ezeket szövetségbe híta, és jutalmul átengedé nekik a Volga és Don közti földet, melyet a scythák, mint ekkor már Mithridat alattvalói vagy szövetségesei, uruk Mithridat és új szövetségesei a sauromaták ellenében meg nem tagadhattak és nem védelmezhettek. A sarmaták ezen betódulása Kr. e. 90. körül történt.¹⁴⁾

A sauromaták a Kaszpitenger északkeleti oldaláról nagy sereggel jöttek át a Volgán, és az itt lakott hunokat és magyarokat részint elszakították egymástól, részint északkelet felé szorították. A hunok azon része, mely a Don

¹³⁾ Strabon 310. Kufőtör. 4. sz.

¹⁴⁾ Justin XXXVIII. 3. Kufőtör. 2. 3. sz.

nyugati oldalán lakott, megtartá ősi tanyáját a jászok és alánok közt; a hunok nagyobb része azonban, a hozzájuk tartozó magyarokkal együtt, az Ural hegységhez és Ázsia északnyugati részeibe húzódott, honnan a történelem folyamán később ismét előkerültek.

A Don nyugati oldalán maradt scythák még jó ideig (körülbelül Mithridat haláláig Kr. e. 63.) békében megtarthatták tanyáikat, és így a kis-hunok és mellettük a jászok egy ideig még a Don közelében laktak tovább is, mint ez a földrajzi adatokból ki fog világlni.

Földrajzi adatok.

Strabon a sauromaták ősi lakhelyére vonatkozólag a Kaszitengert említi, melyet ő és utána még több földrajzíró csak a szibériai tenger délre lenyúló öblének tartott, mely körte-alakban rajzoltatott a térképeken keskeny tengerszorosból szélesen elterülő körbe. Ezért Kézai krónikája is kerek tengernek nevezi. Strabon így ír:

„A Kaszitenger, mely máskép hyrkani tengernek is nevezetik, nem egyéb öblnél, melyet az északi jeges-tenger magából délfelé bocsát. Kezdetben nagyon keskeny, de mindig szélesebb lesz, kivált a végénél, hol ötezer stadiumra szélesedik ki. Ezen tenger már az ismeretlen országokkal határos. — Ha (északról délfelé) belehajózunk, jobb kézről (nyugatról) laknak a scythák és sauromaták, kik ezen tenger és a Tana közt vannak, és mint említők, nomadok (vándorlók). A baloldalon, és így keletfelé ismét nomadok laknak.“¹⁵⁾

Ebből kitetszik, hogy a sarmaták a Kaszitenger északi oldalán jöttek be a Donig; de Strabon, ki az ottani száraz földről mit sem tudott, erről hallgatni kénytelen. Plinius szerint a sarmaták a médek ivadéakai,¹⁶⁾

¹⁵⁾ Strabon 507.

¹⁶⁾ Plinius VI. 7. Kutf. 31. sz.

mi nevükből is kitetszik: *σαυρο* = lándzsás, *ματα* = méd. Némelyek szerint a latin *sarmata* magyar susogó *s*-sel olvasandó, és ekkor *sar* = fehér. És így *sarmata* = fehér médet jelentene. Mindakét értelmezés megállhat. A *sarmaták* kezdetben csak a Donig nyomultak be és az ott levő hun-magyar tömeget kétfelé szakasztották; ekkor a hun-magyarok egyik csoportja, a *jászok* a Don tövéhez szorítottának le.

Ezen *jászok*, úgy mint a hun-magyarok is, a Donnak mindakét oldalán laktak. A keleti oldalon levő rész kénytelen lett a *sauromatáknak* meghódolni, és ezért őket Pomponius Mela nem *iazyges*, hanem *iazamatae* (*jász-maták*) néven említi, mert a *sar-maták* néptestébe mintegy beolvadván, szintén *maták* lettek,¹⁷⁾ de megtarták külön (*jász*) nevezetüket még a második században is (Kr. u. 170.); még Ptolemaeus is e néven nevezi őket: *ἱαζαμάται*.¹⁸⁾

Né p i s m e i a d a t o k.

A *jászok* szokásairól tudtommal csak Mela földrajzában találunk ez időről (Kr. e. 90. k.) adatokat. Különösen kiemeltetik, hogy a *jász-matáknál* a nők is csatároznak és az ily vitézkedés kötelesség.¹⁹⁾ Ilyforma adatokat fogunk találni a későbbi „*metanasta*“ *jászokról* is.

N y e l v é s z e t i a d a t o k.

Már az eddig előadottakban is kimutattuk történelmi és földrajzi, sőt némileg népismei adatokkal is támoogatott nyelvészeti okokkal, hogy a Tana vidékén már a Kr. előtti második században (Kr. e. 112. körül) hun-

¹⁷⁾ Pomponius Mela I. 19. Kutf. 15. sz.

¹⁸⁾ Ptolemaeus V. 9. Kutf. 54. sz.

¹⁹⁾ Mela I. 19. Kutf. 15. sz.

magyarok laktak, és hogy a Tana és arimás szavak a hun-magyar nyelvhez tartoznak. Most mutassuk ki, hogy a jászok szintén nemcsak állami, hanem nyelvi tekintetben is a hun-magyarokhoz tartoztak vala. Lássuk először is az iazyges szót. A görög írók használták e szót először az íjászok megnevezésére, és így ennek görög elemzését kell bemutatnunk.

Hogy e szó ἰάζυγες többes számban áll, kitűnik abból, hogy Strabonnál és Dionnál (más görög íróknál is) előjönnek ezen alakok: ἰάζυγων (genitiv), ἰάζυξι (dativ) és ἰάζυγας (accusativ) mind többesben; csak egyszer olvasám egyes számban Dionnál, midőn Adrián császár meg akar halni: „előhivatá Mastort, egy barbár jász embert“ (μετεπέμψατο Μάστορα ἄνδρα βάρβαρον ἰάζυγα).²⁰⁾ Ha most tekintetbe vesszük azt, hogy a többes dativban a ἰάζυξι tulajdonkép iászukszi kiejtésnek felel meg, látjuk hogy a többi esetekben is *k* betűnek kellene állani a *g* helyett; de a görög nyelv mindig a széphangzást szokta követni, és így a rokonos mássalhangzók elcserélése nemcsak szokás, hanem épen szabály is. Kellemetlenül esnék a görög fülnek az ἰάζυγες kiejtése. Tehát elhagyva a többes nominativ *es* ragát és a *g*-t elcserélve *k*-ra, lesz ἰάζυκ (iászuk). Most ha meggondoljuk, hogy a görög *y* néha *ü*, néha *u*, ismét *o* és *ö* hanggal is mondatott ki (Συλλα = Sulla, Ρυμεταλκ = Rhometalcus, Μυσία = Moesia): világos, hogy az ἰάζυκ szó íászok vagy legalább is iászuknak-nak olvasandó; ez pedig mindakét alakban tagadhatlan magyar többesszám, melynek egyese íász vagy a régi kihangzós (pl. Bules-u) írásmóddal íász-u. Ezért iratik még most is a régi Jászvásár (Moldvában) *y*-nal, így Iászy, hol az *y* csak a kihangzó *u*-t helyettesíti, de ma már nem kellene kimondani. Iász-u = iász vagy jász.

Az iazyges szó tehát csak úgy csuszott be a gö-

²⁰⁾ Dion LXIX. végénél.

rög és innént a latin irodalomba, mint pl. az *alp-es-ek* szó a magyarba; a magyar (jász-ok) többesraghoz adatott még a görög (ες) többesrag, az egyes szám csak kivételesen használtatván. Ezen tévedést már Plinius és Ptolemaeus észrevették, vagy tulajdonkép önkénytelen kijavíták, midőn a metanasta jászok pannoniai gyarmatát iasi és Ἰάσιοι névvel jelölték meg; de a keleti jászoknál meghagyták a régebbi írók iazyges szavát a történelmi hűség tekintetéből.²¹⁾ Hogy az egyes szám accusativusában ἰάζυγα áll, ez annyiban megerősíti értelmezésünket, hogy tulajdonkép iászu a tö, melynek végbetűje szebb hangzás végett *g*-re változott; de a görögök nem törődtek az-
zal, hogy már a magyar (jász-uk v. -ok) szó többesben áll, valamint a magyar írók sem gondolják meg, hogy *alp-ok* helyett hibás az *alp-es-ek* kiírása, midőn az *es* rag a latin többest adja.

Fennmaradt még e korból két szó, melyek szintén a jászok által használtattak: a Szíl és a Temerind. E két szót Plinius tartotta fenn számunkra, ki a Kr. u. első században élt, és így nem későbbi hun vagy magyar, hanem valóságos ősi jász-magyar szók ezek a Tana és Maeotis partjairól.

Plinius ezt mondja: „A Tanát magát a scythák Szílnak nevezik, a Maeotot Temerindnek, mi annyit jelent, mint tenger szülője. („Tanain ipsum scythae Silin vocant, Maeotin Temerinda, quod significat matrem maris.“)²²⁾

Itt az *in* és *a* rag az egyes szám accusativusát jelöli a görögös latin declinatio szerint, és így a nominativ nem lehet más mint Sil és Temerind.

Mikor és miért nevezhették el a jászok a Tana folyót Szílnak? Elnevezték a sauromaták beköltözése után a

²¹⁾ Plinius III. 28. Ptolemaeus II. 13. Kutfőtör. 27. 49. sz.

²²⁾ Plinius VI. 7. Kutfőtör. 31. sz.

Kr. előtti században, és használták még Plinius korában; mert ekkor a Tana folyó már nem tanyát, hanem szomoru határszélét képezett a scythák és sauromaták közt. Ekkor Tana városa sem képezé már a jászoknak tanyáját, mert ezen város ezen időben el is pusztított. Plinius hozzá teszi a főnebbi szavak után: A Tana torkolatánál hasonnevű város volt (*Oppidum in Tanais quoque ostio fuit*). Elejénte azt hittem, hogy ez csak tollhiba est (van) helyett; de lassanként rájöttem Strabonnál, hogy Tana városa csakugyan elpusztított. Strabon nagy munkája hetedik könyvében még azt mondja: „Itt fekszik egy hasonnevű város (a Tana torkolatánál), mely Panticapaeum után a bárbar városok közt legnagyobb.“²³⁾ De alább a tizenegyedik könyvben már így szól: „Ott, hol a Tana folyó a tengerbe szakad, egy város fekszik, mely szintén Tana nevet visel. Csak nem rég pusztított el Polemon király által, minthogy irányában engedetlenséget tanusított; különben ez volt mind az európai, mind az ázsiai nomadok kereskedelmi helye. A nomadok ide rabszolgákat, szőrméket és más árukat hoznak, melyek náluk otthonosak, és becserélik ruhák, bor és más az élet kényelmeire szolgáló dolgokért.“²⁴⁾ Tehát Tana városa Kr. u. 10. körül pusztult el, és így Plinius 77-ben alapos tudattal mondhatta a v o l t -ot. Azonban Strabon szavai szerint talán nem egészen pusztított el; már később (Kr. u. 170. körül) Ptolemaeus ismét említi Tana városát; csak hogy ekkor már nem a független jászok, hanem a sauromaták és az általuk meghódított jászmaták számára építtetett föl.²⁵⁾

A Temerind név is a jászoktól alkalmaztatott az Azovtenger jelölésére; mert a szabad jászok laktak ott a sauromaták bejövetele előtt, és a jász-maták maradtak

²³⁾ Strabon 410. Kutfőtör. 4. sz.

²⁴⁾ Strabon 493.

²⁵⁾ Ptolemaeus V. 9. Kutfőtör. 54. sz.

ott a sauromaták bejövetele után; a jász-maták laktak ott még Plinius idejében is. Ha pedig a *Temerind* szó Plinius szerint annyi mint „tenger szülője (*mater maris*)“, világos, hogy azon ős jász szó a mostani magyar kiejtéssel *Tengerindító*. Ez nagyon természetes; hisz még most is van hasonló szavunk: így pl. némely vikéken a *tányért tányérnak* mondják. Ha e két utóbbi szó egyet jelent, úgy a *temer* és *tenger* is egyet jelenthet. Hogy pedig a *Maeotist* épen *tengerindító*nak nevezék a jászok, ez is igen egyszerű okból történt: *Homer*, *Herodot*, maga *Strabon*, sőt *Mela* és *Plinius* is, nem egy helyen mutatják, hogy ők és kortársaik a nagyobb tenger-részeket vizgyűjtő medenczéknek, a tengerszorosokat pedig megannyi vizbocsátó csatornáknak tartották; minthogy pedig a *Tana* folyót az *Ural* hegyből jöni képzelték, az volt hiedelmük, hogy a *Tana* a tenger forrása, és e szerint a *Maeotis* a tenger indítója, a *Pontus* ennek folytatása és így tovább. A *Tana* egyik kis mellékfolyója most is *Temer-nik*, egy város pedig az *Azovtenger* keleti partja és egy nagy tó közt most is *Temer-juk*. A *Székelyföldön* is van egy *Nik*, a *Nyikó* folyócska.

Ezek szerint a *Szíl* és *Temerind* ős jász szók magyarsága történelmi és földrajzi, sőt népismei adatokkal is támogatva levén, kétségtelen magyar szavakul veendő.

III. *Mithridat* után.

Kr. e. 63—1.

Történelmi adatok.

Amig *Mithridat* élt, lehetetlen hogy a sauromaták a *Don* folyón hódítva átléptek volna. Ők *Mithridat* szövetségesei és némileg alattvalói is valának, uruk pedig nagy gondot fordított *scytháira*, kikre ép oly szüksége volt mint

a sauromatákra, és így ezek talán terjeszkedtek ugyan észak felé, honnan a hun-magyarokat mindinkább a finnekhez vagy kelet felé Ázsiába szoríthatták, ez valószínű; de a jászokat és hunokat a Don nyugati oldalán nem háborgatták, erre okuk és alkalmuk nem volt Mithridat életében.

Azonban megváltoztak a viszonyok Mithridat halála (Kr. e. 63.) után. Ekkor a krími félsziget és a bospóránok földje a rómaiak hatalma és általuk kinevezett fejedelmek kormánya alá került, kiknek elég dolgot adott nyugtalan és rendetlenségekhez szokott alattvalóikat fékezni, a rómaiak számára adókat és seregeket szerezni. Így aztán a sauromatákkal senki sem törődött többé. Ezek birtak annyi eszélylyel, hogy a római birodalmat becsapásaiktól megkímélték; de annál szabadabban dulhattak a scythák vidékein. Különösen érdekükben állott a tengerpart felé terjeszkedniök, hol a jászok tanyáztak. Ezek a nagy erőnek ellen nem állhatván, nyugat felé kezdtek húzódni és az elhagyott területet részént szándékosan, hogy az utánuk nyomuló sauromaták élelmet ne találjanak, részént a háboru dúlásai által elpusztíták. A Don torkolatának nyugati vidéke még Strabon idejében is pusztaság volt.²⁶⁾

Azonban a jászok minden törekvése függetlenségük megóvására hasztalan volt; a tulnyomó erőnek végre megkelle hódolniok. Ezen meghódolás Kr. e. 50—40 körül történhetett. Ekkor ők is bekebelezettek a nagy sarmat birodalomba; de nem olvadtak be annyira, mint a jász-maták a Don keleti torkolatánál. A tenger melléki jászok nem lettek matákká, mint keleti testvéreik; megtarták nevüket is (iazyges, jászok), csak a történetírók nevezék el őket sarmat jászoknak vagy jász sarmatáknak, minthogy sarmat főuralom alatt éltek és teljes függetlenséggel többé nem birtak.

²⁶⁾ Strabon 310. Kutfőtör. 4. sz.

Azonban folyvást égett bennök a vágy a sarmat hatalom alóli szabadulásra. Midőn tehát meghallák, hogy Daciában zavar van, és hogy Oktavián caesar Pannoniát kezdi hódítani: lovasaik fölkerelkedtek és a Duna völgyében előbbre és előbbre nyomulának, míg végre Pannónia és Dacia (a rómaiak és dákok birodalma) között uj hazát alkottak maguknak. A jászok egy része megmaradt a tengernél a hunok és roxalánok szomszédságában, és fönntarták a közlekedést az uj és régi haza között. Ezért volt képes a maroknyi jász nép a római és dák birodalom közt négyszáz évig fönntmaradni. Az uj haza lakosai a Tiszánál a görök írók által „metanasta“ vagyis átvezetett, átköltözött jászoknak neveztettek el. A közlekedés a Dunán és tengeren a három jász haza közt folyvást fönntartott; ámbár a rómaiak többször iparkodtak a jászok forgalmát gátolni vagy legalább nehezíteni.

Krisztus idejében tehát már három csoportban laktak a jászok: a Donnál a jász-maták (iazmatae), a Feketetengernél a sarmat jászok (iazzyges sarmatae), a Tiszánál a független átköltözött jászok (iazzyges metanastae), kik azonban a rómaiktól, minthogy a sarmat birodalomból jöttek és a sarmat jászokkal tovább is közlekedésben maradtak, általában szintén sarmatáknak (sarmatae) vagy egyszerűen jászoknak (iazzyges) szoktak nevezettni. Ugy látszik, a jászok nem is tiltakoztak legalább kezdetben a sarmata nevezet ellen, mert így a rómaiak előtt úgy tűntek fel mint a nagy hódító sarmaták kiegészítő részei; ezért nem merték a rómaiak őket irtó háborukkal zaklatni, félvén a nagy sarmat hatalomtól.

Földrajzi adatok.

Mela még csak a Don tövénél lakó jász-matákról (iazamatae) szól, mint oly író, ki a keleti állapotokat csak régi iratokból ismeri. Különben is a többi jászok még a

régebbi időben közel laktak egymáshoz a Don mindkét oldalán. — Azonban *Strabon*, ki a keleti viszonyokat figyelemmel kísérte és talán szemtanu is volt (minthogy fiatalabb korában Kisásziában lakott), már megnevezi a tenger melléki jászokat (*ἰάζυρες*); de nem szól a jász-matákról, mint-hogy ezek az ő idejében (Kr. u. 15. körül) már teljesen beolvadtak és sauromatákká lettek. A jászokat már a Fekete-tengernél említi: „A Duna torkolatától északra van a geták sivatagja, azután következnek a tiramelléki geták, azután a jász sarmaták.” Ezek után említi a többi sarmatákat és főlebb északra a rhoxalánokat. Tehát ekkor már a sarmat birodalom a Tira (Denester) folyóig terjedt.²⁷⁾

Plinius a jász-sarmatákat már a Tiszánál említi és a tenger mellékiekről nem is szól; mert nem tartja érdemesnek az apró részletekre súlyt fektetni, vagy azt hiszi, hogy a jász-sarmaták mindnyájan átjöttek a Tiszához. *Plinius* nem ismerte *Strabon* munkáját; azért ír oly hézagosan a keleti állapotokról. Így végzi e fejezetet: A scythák neve mindenfelől átmegy a sarmaták- és germánokhoz.²⁸⁾ Tehát Kr. u. 77-ben már a Visztula választá el egymástól Germaniát és Sarmatiát. *Mela* is a Visztulát említi (Kr. u. 50. körül) Sarmatia határául.²⁹⁾ Ezek szerint Kr. e. 63-ig csak a Donig laktak a sarmaták; Kr. u. 15. körül a Denesterig, Kr. u. 50. körül már a Visztuláig terjeszkedének. Azonban a metanasta jászok már Kr.

²⁷⁾ *Strabon* 306. Kutf. 6. sz.

²⁸⁾ *Plinius* IV. 25. Kutf. 30. sz.

²⁹⁾ *Mela* II. könyvének I. fejezetében még „Buces amnis“ (Bug) mellett említi a sauromatákat; III. könyve IV. fejezetében már a Vistula keleti oldalára helyezi őket. Világos, hogy előbbi állítása a Kr. előtti, az utóbbi a Kr. utáni időre vonatkozik, midőn Germania már az Elbéig meg volt hódítva, és így *Mela* innen újabb adatok nyomán írhatott, sőt itt szemtanu is lehetett; mint-hogy spanyol hazájából elmehetett Germaniába, de soha sem járt a Don folyónál.

e. 35. körül a Tiszánál tanyáztak uj hazájukban, még midőn a sarmaták csak a Deneszterig nyomultak előre.

Népismei adatok.

Strabon ekkép ismerteti a rhoxalánokat, kik a jászok és hunok szomszédai valának :

„A bastarnákon tul legészakiabbak a rhoxalánok, kik a Tanais és Borystenes közti földeket birják; mert mindaz, mit az északi vidékeken Germaniától kezdve egész a Káspitengerig ismerünk, nagy síkságot képez. Hogy a rhoxalánokon tul még laknak-e más népek, nem tudjuk. (Tehát még az első század elején nem tudták, hogy a jászokon és rhoxalánokon tul északra a hunok laktak.) A rhoxalánokról annyit tudunk, hogy Tasius vezérök alatt mint Palacusnak Scilur fiának segélyhada küzdöttek Mithridates Eupator vezérei ellen. Ámbár a rhoxalánokat általában vitézeknek tartották, még sem állhattak meg az ő ötvenezer emberükkel Diophant Mithridat vezérének hatvanezer embere előtt, kiktől leveretének, mit nem lehet csudálni; mert minden barbár és könnyű fegyverzetű nép, ha mégoly vitéz is, a jól fegyverzett és helyesen fegyelmezett sereg előtt csak olyan mint egy meztelen csoport. Pánczéluk, sisakjuk és pajzsuk ökörbőrből készült, többi fegyverük lándzsák, kard és íj. És amily fegyverzete van a rhoxalánoknak, majdnem olyan a többi scytháké is. A nomádok sátrai, melyek alatt élnek, durva vászonból állnak, mely a szekerek fölé vonatik, és ezen sátraik körül legeltetik nyájaikat, melyek tejét, húsát és sajtját élvezik. Az ő vándorlásaikban a legelőket követik, minthogy folyvást a fű után járnak: télen át a maeoti mocsárok közt, nyáron a síkságon tartózkodnak.“³⁰⁾

P. Mela érdekes népismei adatot nyújt a tanavi-

³⁰⁾ *Strabon* 306. 307.

déki belsőbb lakosokról, mi a hunok és magyarok egyik szokását képezte, és így látható, hogy a Tana északi lakói hunok és magyarok (vagy közös elnevezéssel arimások) valának már a Kr. előtti időben is. Mela így szól:

„A belebb lakók szokásai zordabbak és vidékük míveletlenebb. A háborukat és öldökléseket szeretik. — Még szövetségkötéseik sem vérnélküliek; megsebezik magukat akik szerződnek, és a kifolyt vért, miután (borral) elegyítették, megízlelik. Ezt az eskü legbiztosabb zálogának tekintik. A lakomák alkalmával elbeszélni, hogy mindegyik hányat ölt meg, legörvendetesebb és leggyakoribb társalgás; akik legtöbbet említettek, összekocczantott poharakkal felköszöntetnek s rájuk isznak. Ez a mulatók közt kiváló tisztelet.“⁸¹⁾

Nyelvészeti adatok.

Strabon földrajza szerint a Kr. e. század közepén már a Deneszterig kezdtek nyomulni a sarmaták, és így a jászok az Azovtengertől a Feketetengerhez huzódtak. Ekkor történhetett az, hogy a jászok egy része vagy talán az egész nép a tirageták földére települt, kik ekkor részént egymás közt, részént a rómaiakkal kezdének háboruszkodni. Ekkor keletkezhetett tehát Jászvásár, mely még most is Jassy (Iász) nevet visel. Vannak ott más magyaros hangzású városok is: Kis-Enő, Balta stb. Ezekről azonban nem tudhatjuk, hogy épen a jászok építették-e; mert építhették a későbbi hunok is (mint a Jassytól északnyugatra eső Budát), építhették még a magyarok is atelközi tartózkodásuk alkalmával. De Jász (Jassy) város nem keletkezhetett másoktól, mint épen a jászoktól; mert neve is erre mutat. A régi iratokban, így még egy 1412-ből fenmaradt okmányban is Forum-Iazygum (Jászvásár) néven említ-

⁸¹⁾ Pomp. Mela II. 1.

tetik.³²⁾ Egyelőre ennyit hozhatunk fel a jászok nyelvéről keleti hazájukból; még lesznek több adataink tiszamelléki új honukból is.

III. A jászok a Tisza vidékén.

Kr. e. 35—378. Kr. u.

IV. A két első század.

Kr. e. 35—180. Kr. u.

Történelmi adatok.

Minthogy itt nem a jászok történelmének megírása, hanem csak magyar nemzetiségének kimutatása czéloztatik, tehát most a legszükségesebb történelmi adatok közlésére szorítkozhatunk, csupán csak azon czélból adván azokat, hogy a földrajzi, népismeai és nyelvészeti adatok a történelmi alapot ne nélkülözzék.

A dákok Bireviszt (*Βιρεβίστης*) királyuk alatt a hatalom magas polczán állottak a Kr. előtti század közepén; de Kr. e. 35. körül, midőn keletről a sarmaták, nyugatról a rómaiak mindinkább körükbe nyomulának, belzavarok is támadtak közöttük, míg végre Bireviszt a néplázadás alkalmával megöletett (Kr. e. 32.) és a dák birodalom több fejedelem közt felosztatván, tetemesen meggyöngült.³³⁾ Ezen időben kezdtek a Borysten (Deneper) és Tyra (Deneszter) folyamok közt tartózkodó jászok a Duna

³²⁾ Horvát István: Rajzolatok 88—96. I. Gyárfás: Jász-kunok tört. 289. I.

³³⁾ Strabon 303—305. Kutf. 6. szám.

és Tisza közé huzódni, rokonaik nagyobb részét a tenger-nél hagyván.³⁴⁾ Ez utóbbiak azután a sarmaták által nyomtatva az erdélyi Kárpátokig terjeszkedének és itt Jassy városát alapíták, mely Jászvásár (Forum Iazygum)nak neveztetett.

A Tiszához költözött jászok a görögök által „metanastae iazyges“-nek, a rómaiak által azonban csak egyszerűen iazyges vagy (miután tengeremelléki rokonaik a sarmaták hatalma alatt álltak) sarmatáknak is neveztettek.

A jászok tisztai hazája tehát Kr. e. 35. és 32. közt keletkezett,³⁵⁾ és fönmaradt Kr. u. 378-ig, mely idő után a rokon hunok birodalmába olvadt be.

A beköltözésre vonatkozó történelmi adatok közül egyik lényeges körülmény az, hogy a jászok épen a sarmaták elől huzódtak nyugat felé; tehát a sarmaták a jászoknak nem rokonaik, hanem hódítóik, ellenségeik valának. A Feketetengernél a valódi sarmaták csak Mithridat halála (Kr. e. 63.) után kezdének mutatkozni és csak Krisztus idejében terjeszkedének a Kárpátokig, midőn a metanasta jászok már a Tiszánál tanyáztak. Csak ezután (a Kr. utáni első század első felében) huzódtak a valódi sarmaták a Visztula folyóig, midőn a metanasták már régen ismeretesek valának vitézségükről a rómaiak előtt. Hisz Tacitus már Kr. u. 49-ben történt csatározásuknál nem is nevezi őket egyszerűen sarmatáknak, hanem megkülönböztetve említi őket, egyszer „sarmatae iazyges“, másszor tisztán „iazyges“ nevezettel.³⁶⁾ Még később (Kr. u. 77.) mondja Plinius, hogy a scythák neve elvész a sarmata névben.³⁷⁾

³⁴⁾ Strabon 294. Kutf. 6. sz.

³⁵⁾ Dion XLIX. Florus II. 29. Aurel. Victor V. Illustr. 79. Kutf. 7. 8. 9. sz.

³⁶⁾ Tacitus An. XII. Kutf. 22. sz.

³⁷⁾ Plinius IV. 25. Kutf. 30. sz.

Világos tehát, hogy a jászok nem valának sarmaták; mert ekkor nem lett volna okuk épen a sarmaták elől menekülniök. Nem is olvassuk egész ötszázéves történelmük folyamán, hogy csak valaha is szövetségbe volna a valódi sarmatákkal. Csak annyit találunk, hogy a rhoxalánokkal valának szövetségben, de ezekre is csak oly alappal ruházták a rómaiak a sarmata elnevezést, mint a jászokra. A rhoxalánok sem voltak valódi sarmaták, hanem alánok az ősi időkben, kik a hunok és jászok szomszédságában laktak s valószínűleg szintén magyar nyelvjárással beszéltek. A görög ῥωξ (rhox) szó szakadást jelent; több író őket nem is roxolán, hanem rhoxalán néven nevezé: tehát ezek elszakadt alánok voltak, kik valószínűleg úgy váltak el a tanai alánoktól, mint a metanasta jászok a tengeremelléki jászoktól; t. i. nem akarának a sarmaták hatalma alá kerülni, ezért huzódtak nyugat felé a jászokkal együtt.

Ezek szerint nincs egyetlenegy adat sem a történelemben, mely a jászokat a sarmatákkal rokonságban lenni tanúsítaná; ellenben van igen sok érv az ellenkezőre, vagyis arra, hogy a jászok a sarmatákat hódítóik, elnyomók, ellenségeik, vagy állami tekintetben uraik gyanánt ismerték, de rokonaiknak nem.

És így a jászok magyar nemzetisége a történelmi adatokból legalább negative (t. i. hogy nem sarmaták) világosan ki van mutatva. A pozitív bizonyítékot meg fogják adni a földrajzi, népismei és ezekkel karöltve a nyelvészeti adatok.

Földrajzi adatok.

Már Octavianus (44—0—14) idejéről mondja *Florus*: „A dákok hegyek közt laknak. A sarmaták (jászok) a sík mezőkön nyargalásznak. Ezeket is ugyanazon Lentulus által a Dunától eltávolítani elég volt.“³⁸⁾ Te-

³⁸⁾ Florus II. 29. Kutf. 8. sz.

hát kétségtelen, hogy Augusztus császár idejében a jászok már a Dunánál (és Tiszánál) laktak a dákok szomszédságában.

Strabon szintén ezt állítja; de mint igazságszerető író nem szól határozottan, mert nem látta a metanasta jászokat.³⁹⁾ Ő a Kr. előtti években Ázsiában, Kr. e. 24. körül pedig Arábia és Egyptom térein tartózkodott. Csak Augusztus császár végéiben lakott Rómában, midőn munkája első része már készen állott; ezért ír ő ez időben ovatosan és csak hallomás (de mégis alapos tudósítás) szerint a tiszai jászokról.

Mela a tiszai jászokat összezavarja a Visztula melletti sarmatákkal. Az Adriától a Kárpátokig terjedő egész földterületről nem szól semmit; még azt sem tudja, hogy Pannonia már az ő életében rendezett római provincia volt. Őt tehát itt nem használhatjuk.

Plinius (Kr. u. 77.) már részletesebben meghatározza a jászok földét, említi azok pannoniai telepét is; de még városaikról nem szól.⁴⁰⁾

Ptolemaeus egész részletességgel írja le a metanasta jászok birodalmát, a tenger melléki és tanai jászokéval együtt.⁴¹⁾ Ezt tehát bővebben kell vizsgálatunk tárgyává tennünk.

A metanasta jászok városai.

Hogy a jászok városainak kijelölésében minél biztosabban haladhassunk, a görög szöveget egy újabb (Wilberg-féle 1842.), a latin szöveget egy régi (olim a Bilibaldo Pirckheimerio translata, nunc redacta a Josepho Moletio, — Velenceze 1562.) kiadás szerint állapítjuk meg. Ezek szerint a Duna és Tisza között *Ptolemaeus* a következő nyolcz várost jelöli ki:

³⁹⁾ Strabon 294. Kutf. 6. sz.

⁴⁰⁾ Plinius IV. 24. 25. Kutf. 27. 30. sz.

⁴¹⁾ Ptolemaeus II. 13. 14. III. 5. 7. 8. V. 9. Kutf. 49—54. sz.
Szombathy I. Kutf.

1. Ὀύσκειον, Uscenum 43° 15', 48° 20';
2. Βόρμανον, Gormanum (Clesenburgum a nonnullis)
43° 40', 48° 15';
3. Ἀβιητα, Abieta 43° 20', 48° 0';
4. Τρισσόον, Trissum 44° 10', 47° 45';
5. Πάρκα, Parca 43° 30', 47° 40';
6. Κάνθανον, Candanum 44° 0', 47° 40';
7. Πέσσιον, Pessium (Furtarca haec ipsa nobis est)
44° 40', 47° 0';
8. Παρτίσκον, Partiscum 45° 0', 46° 40'.
Dacia tiszaparti határán előjönnek még:
9. Ζιρίδανα, Ziridana 45° 30', 46° 20';
10. Ζυρόβαρα, Zurobara 45° 40', 45° 40'.

Ezen városok nevei és fekvés-számai némely kiadásokban eltérnek egymástól. Így az 1. szám alatti város neve a Wilberg által *A*-val jegyzett kéziratban így áll: Ὀύσκειον, fekvés-száma pedig az *E*-jegyű kéziratban 48° 20' helyett 48° 30'.

A 2. város a *D.* kéziratban Ὀρμανον vulgo Γόρμανον (Gormanum). Az ékezés is különböző: *F*-nél az első ó, *E*-nél a közép szótagban az á, *M*-nél az utolsó ó betűn áll az ékezet.

A 3. város *E.* Ἀβιητα, *M.* Ἀβίητα, *A.* Ἀδρίητα, *S.* Abrieta. Wilbergnél Abieta 43° 20' helyett 43° 40'.

A 4. város (Trissum) 47° 45' helyett Wilbergnél 47° 15'.

A 6. város (Kándanon) fekvése Wilberg szerint 47° 40' helyett 47° 20'.

A 7. város *M.* kéziratban Πάσσιον, a 44° 40' helyett 44° 20'.

A 8. város ékezése vulgo az első szótagon áll: Παρτίσκον.

A 9. város *S.* kéziratban is Ziridana, de 45° 30' helyett 45° 20'.

A 10. város *S*-ben Zuribara.

A Nobbe-féle (Lipce 1843.) kiadásban Abieta $43^{\circ} 20'$ helyett $43^{\circ} 40'$; Trisson $47^{\circ} 45'$ helyett $47^{\circ} 30'$; Kándanon $47^{\circ} 40'$ helyett $47^{\circ} 20'$; Ziridana $48^{\circ} 0'$, $46^{\circ} 30'$

Most állapítsuk meg ezen városok fekvésének helyeit.

Hornyik és Gyárfás azt állítják, hogy a kijelölt számok azért nem használhatók, mert Ptolemaeus nem Ferrótól, hanem Alexandriától számítá a fokokat. Ez téves állítás, mely még ha állana is, semmi nehézséget sem okozna a kijelölésnél. Hisz a németek Ferrótól, az angolok Greenwichről, a francziák Páristól számítják a hosszúsági fokokat, számításuk még sem okoz nagy nehézségeket.

Ptolemaeusnak más hibája van. Ő a hosszúsági fokokat a Boldogok szigetétől (Ferrótól) kezdve egy hatoddal rövidebbre mérte, és így az ő hosszúsági fokai pl. a mi 38-ik fokunknál már körülbelül 45-re emelkedtek. Ellenben a szélességi fokoknál alig mutatkozik valamely jelentékenyebb eltérés. Ő Alexandriát a 31-ik fok alá helyezi hol most is megközelítőleg jelölik a térképek.

A jász városok fekvésének meghatározása tehát kényelmesen megtörténhetik, ha a Duna és Tisza helyzetének némely pontjait Ptolemaeus szerint kijelöljük, és aztán ezekhez mérjük a városok fekvését.

Ptolemaeus szerint a Duna legészakiaabb görbülete $42^{\circ} 30'$, $48^{\circ} 0'$. Tehát ez Pozson vidékét jelöli, mely szintén 48° a szélesség szerint; a hosszúság itt mellékes kérdés. Cornacumnál a Duna görbülése $44^{\circ} 20'$, $45^{\circ} 15'$. E város a Dráva torkolata közelében feküdt; tehát most $36^{\circ} 30'$, $45^{\circ} 30'$, és így a szélesség majdnem egyez a mostanival. Acimincumnál $45^{\circ} 0'$, $45^{\circ} 20'$. Ez Kamenicz vidéke, most $37^{\circ} 45'$, $45^{\circ} 15'$. A szélesség ismét egyez. A Száva torkolata (Zimonymál) $45^{\circ} 0'$, $44^{\circ} 30'$; most $38^{\circ} 15'$, $44^{\circ} 40'$. A szélesség ismét egyez. A Tibiscus torkolata $46^{\circ} 0'$, $44^{\circ} 15'$; ez körülbelül a Temes torkolatának felel meg, ha a Száva torkolatának jelölésével

hasonlíttjuk össze. Itt tehát Ptolemaeus a Tisza és Temes folyók iránt tévedésben van. Ő a Tiszát akarja Tibiscusnak nevezni, mely a többi régi írónál Tissia vagy Pathiscus, és épen a Temes a Tibiscus. Ugy látszik, a jászok földje csakugyan a Temesig és nem csak a Tiszáig terült kelet felé. Ptolemaeus a Marost nem említi, mi szintén arra mutat, hogy a Tiszát a Temessel azonosítja. Ezekből kitűnik, hogy Ptolemaeus szélességi fokai csak kevésbé térnek el a mostani jelöléstől; a hosszúsági fokok pedig körülbelül egy hatoddal rövidebbek a mostaniaknál, és így a mostani fokszámok $\frac{5}{6}$ -át teszik Ptolemaeus hosszúsági számainak. Ezen aránnyal kiszámíthatjuk a jászok városainak fekvését, ha nem is teljes pontossággal, de mégis megnyugtató megközelítéssel.

Lenne tehát a földrajzi hosszúság szerint: Uskenum $36^{\circ} 5'$, Gormanum $36^{\circ} 30'$, Abieta $36^{\circ} 10'$, Trisson $36^{\circ} 50'$, Párka $36^{\circ} 20'$, Kándanon $36^{\circ} 40'$, Pessium $37^{\circ} 20'$, Partiscum $37^{\circ} 30'$, Ziridana $38^{\circ} 0'$, Zurovara $38^{\circ} 10'$.

Minthogy a Duna Vácztól Eszék tájáig déli irányban körülbelül a $36\frac{1}{2}$ hosszúsági fokon huzódik, a Tisza pedig szintén ezen irányban körülbelül a 38-ik délkörön fut: világos, hogy a Dunához közel állottak: Uskenum, Abieta és Párka városok; a Dunától távolabb kelet felé Gormanum, Trisson, Kándanon; a Tiszához közelebb Pessium és Partiscum; a Tisza keleti oldalán Ziridana és Zurovara.

Ha most a szélességi fokokat is megnézzük, látni fogjuk, hogy Uskenon Vácztól északra, Abieta Pest tájékán, Párka Kalocsa táján állott; Gormanum Gyöngyös táján, Trisson Jász-Berény tájá, Kándanon Kecskemét táján állhatott; Pessium Félégyháza, Partiscum Szeged helyén feküdt; Ziridana Szegeddel, Zurovara Zentával szemben állhatott. Teljes bizonyossággal egyiknek helye sem állapítható meg, de a megközelítés valószínű.

Kalocsa tájékán országot is indult nyugatról kelet felé a Dunán és Tiszán át Partiscumon keresztül; valószínű tehát, hogy Partiscum volt a jászok kereskedelmi, Kándanon pedig kormányzási főhelye. A Duna melletti kereskedelmi város volt Párka az országot által Partiscummal egybekötve.

Népi smei adatok.

Pomponius Mela a Vistula széleig terjeszkedő sarmatákról irván, majdnem olyanokul írja le a sarmatákat mint a jász-matákat ismerteté. Így valószínű, hogy ő a tiszai jászok szokásairól hallott, de minthogy ezeket is sarmatáknak nevezék, a visztulai sarmatákra vonatkoztatá leírását, mi onnét is kitűnik, hogy a Karpát hegységről mit sem tud, és így Sarmatiát a Duna által határolja, mondván:

„Sarmatia a tengertől szélesebben terjed, mint azon részek, melyek a Vistula által választatnak el, honnan hátrább huzódik és az Ister folyóig terjeszkedik. A nép viselkedésében és fegyverzetében hasonlít a pártusokhoz, de valamint az éghajlat, úgy kedélye is zordabb. Nem laknak városokban (Kr. u. 50. körül) és állandó szállásokban sem. Amint hívogatják a legelők, amint a futó vagy úzó ellenség kívánja, úgy eszközeiket és vagyonukat magukkal hurczolva folyvást táborokban laknak. E nép harczias, szabad, féktelen és annyira rettenetes és kemény, hogy a nők is a férfiakkal együtt harczolnak; hogy pedig erre alkalmasak legyenek, a csecsemő lányoknak jobboldali emlőjét kiégetik: így a vágásokra mozgó karnál férfias lesz a mell. Ijakat feszíteni, lovagolni, vadászni a leányok gyakorlata; vágni az ellenséget a megnöttek kötelessége, annyira, hogy nem ölni bűnnek tartatik és ennek büntetése a szűznek maradás. ⁴²⁾

⁴²⁾ P. Mela III. 4.

Tacitus is szól röviden a jászok és sarmaták harcmodoráról, összehasonlítva a rómaiakéval; miből kitűnik, hogy a jászok gyors lovaik és nyilazási ügyességeik által szoktak győzni, míg a többi sarmaták inkább nehéz lándzsáikkal ügyetlenkedtek.⁴³⁾

Ezen népismei adatok tanúsítják, hogy a jászok nem is hasonlítottak a sarmatákhoz, hanem igenis a hunokhoz és magyarokhoz.

Nyelvészeti adatok.

Az első és második században a történetírók oly fukarok a jászok történeteire, hogy alig emlékeznek meg róluk néhány szóval; és így ezen időben csak nyomait találjuk a jászoknak; de történelmüket alig. Csak a második század vége felé, midőn *Dion* már szemtanúként írja le a jászok tetteit, nyerünk bővebb adatokat; de ezen rész is csak megcsonkítva és *Xiphilinus* kiírása szerint második kézből jutott el hozzánk.

Dion-ból néhány személynevet, *Ptolemaeus*-ból néhány városnevet elemezhetünk nyelvészetileg.

Dion *Adrián* császár haláláról szólván, elmondja, hogy meguntván kinos vizibetegségét, öngyilkosságra mérget és kardot kért, de nem adtak neki. „Ekkor, a pénzt és biztosságot ígérőnek sem engedelmeskedvén senki, előbivatá *Mastort*, egy barbár jász embert, kinek szolgálataival élt vadászatainál, annak nagy ereje és bátorsága végett, és részént fenyegetésekkel, részént ígéretekkel vele megfogadtatja, hogy őt megöli.“⁴⁴⁾

Ezen leírásból kitűnik, hogy az említett jász ember *Adrián* császárnál a vadászat mestere (*magister venationum*) volt; az ily alárendelt személyeket pedig a római császárok és főurak barbár nevükön szokták szólítani, kü-

⁴³⁾ *Tacitus* Ann. VI. XII. Hist. I. III. Kutfőtör. 21—25. sz.

⁴⁴⁾ *Dion* LXIX. végénél.

lönösen foglalkozásuk szerint. Tehát itt a *Mastor* nevezet nem egyéb, mint magyarosan kimondott *mastor* vagyis *mester*. Ezen adat nyelvtörténelmi tekintetben is érdekes: a latin *magister*-ből lett a *jász mastor*, a német *meister*-ből a magyar *mester*.

Dion továbbá még három *jász* fejedelmet nevez meg, ezek: *Furtios* (*Furtius*), *Banadaspos* (*Banadaspus*) és *Zantikos* (*Zanticus*), még egy törvénytelen fejedelmet is említ *Ariogaisos* (*Ariogaesus*) névvel.⁴⁵⁾

Ha most a három első nevet a főebb kifejtett szabályok szerint elemezzük, látjuk, hogy az első név nem más mint *Furt*, akitől vette *Pessium* város is a Tisza közelében *Furt-árka* nevezetét; a második név *Banadás*, mert az *asp* szótag a magyar *ás* képzőnek felel meg, az *us* (*os*) pedig csak ragozási toldalék; a harmadik névben az *icus* (*ikos*) szótag megfelel a magyar *i* képzőnek, a *z* pedig a magyar *sz*-nek, lesz tehát *Szánti*; a negyedik név nem személynév, hanem Dion valószínűleg görögül kérdezte: ki az a törvénytelen fejedelem? és görögül válaszolták neki: egy nagybirtokos (*ἀριόγαισος*). Ezt ő személynévnek vette, mely szó német kifejezés szerint: sehr begütert, igen sok földdel bíró.

Ezekből kitetszik, hogy a *Furt*, *Banadás* és *Szánti* annyira magyarosan hangzó személynévnek, hogy a most divatozó névmagyarosításoknál is bátran használhatók lennének.

Ptolemaeus földrajzából is nyerünk néhány magyaros hangzású városnevet, ha azokat kissé elemezzük.

Uskenum. Az *um* (*on*) ragot elhagyva, *Usken*. Ily alakban számos régi nevünk van, melyek hasonlatára ez *Őskény* olvasásnak felel meg. Itt még az is valószínű, hogy a második szótag nem *ken*, hanem *keu* (valamint a hunok budai átkelő helye nem *Kelen*, hanem *Keleuföld*

⁴⁵⁾ Dion LXXI. Kutf. 65. 67. sz.

vagyis Kelőföld). Az *eu* és *en* valamint a görög *eu* és *ev* egymáshoz hasonlítván, igen gyakran fölcseréltettek. Így tehát *Uskeu* = *Öskő*. Most is vannak *Öskő* vagy *Öskü* és *Órkény* helyneveink, és épen Vácztól északra van *Kékkő* és *Hollókő*, azon vidéken, mely a jászok „Transjugitanorum“ régiója volt.⁴⁶⁾

Gormanum. Itt Ptolemaeus egyik régi kiadásának azon toldaléka, hogy ez némelyeknél *Clesenburgum*, igen fontos. Tacitus említi, hogy a régi németeknél a borostyánkő neve *Gles*,⁴⁷⁾ ez pedig részént a tenger fővénye, részént homokos göröngyök közt találtatik. A göröngy neve most németül *Klosz*, többesben *Klöße*, összetételekben *Klößen*.

Miután *Gormanum* városa a szomszéd quad-németek által *Glesenburg* vagy *Klößenburg* néven nevezetett, ezen város jász-magyar neve *Göröngyvár* lehetett, mi a latin névből is kilátszik, hol az *o* a mostani kiejtés szerint *ö*-nek is olvasható; lesz tehát: görm, görön, göröngy. Az sem lehetetlen, hogy *Gyöngyvár* volt neve;

⁴⁶⁾ Amm. Marcellinus (XVII. 12.) mondja: „alter Transjugitanorum Quadorumque parti praeerat.“ Tehát ezen vidék az *Ipoly* és *Cserhát* közt volt. A *cserhát* szó második része most is *iugum* (*montis*) értelményét adja. *Kuttfőtör.* 98. sz.

⁴⁷⁾ Tacitus (Germ. 45.) így szól: „Sed et mare scrutantur, ac soli omnium succinum, quod ipsi *glesum* vocant, inter vada atque ipso litore legunt. Nec quae natura quaeve ratio gignat, ut barbaris, quaesitum compertumve. Diu quin etiam inter cetera eiectionamenta maris iacebat, donec luxuria nostra dedit nomen. Ipsi nullo usu; rude legitur, informe perfertur, pretiumque mirantes accipiunt. Succum tamen arborum esse intelligas, quia terrena quaedam atque etiam volucris animalia plerumque interlucent, quae implicata humore mox durescente materia clauduntur.“ Érdekes itt megemlíteni, hogy Plinius (IV. 30.) a dán szigeteket „*Glessariae insulae*“ néven nevezi: „in Germanicum mare sparsae *Glessariae*, quas *Electridas* graeci recentiores appellavere, quod ibi electrum (borostyánkő) nasceretur.“

mert a borostyánkő gyöngyökké is fűzetett. És minthogy Gormanum a mostani Gyöngyös táján feküdt, az is lehetséges, hogy Gyöngyös épen a régi Glesenburg nevét örökölte.

Kándanon. Már főnebb láttuk, hogy a hangeltolás (Lautverschiebung) alapján Tanából lett a Don; tehát a dana a városok régi neveinél a tanya érteménynek felel meg. Minthogy pedig a latin írók nem keresték a tana szó értelmét, azt hitték, hogy ez csak valami latin vagy görög toldalék, és így azt nőnemű (danus—a—um) végzetnek tartották; a város (oppidum, πόλις) pedig semlegesnemű lévén, a dana szót elváltakoztaták semlegesnemű danum- és δανον-ra. Így keletkezett aztán a Kán-danum (Κάνδανον) Kán-dana helyett.

A Kándanon (Candanum) tehát nem egyéb mint Kándana vagyis Kán-tanya. Ez annyiból is valószínű, mert e város épen a kis Jászország közepén (Kecskemét táján) feküdt, és így beillett fővárosnak, a kán tanyájának; sőt védelméről is volt gondoskodva. Északról védte Göröngyvár (Gormanum) és Óskő (Uskeuum), délkeletről Furtárka (Pessium), mely helyek (nevük szerint) erődök voltak.

Pessium. Ptolemaeus régi latin kiadásában e névhez hozzátétele: „ez Furtárka szerintünk.“ Már ha e toldalékot nem Ptolemaeus, hanem Pirkheimer régi német író tette is Ptolemaeus munkájába, mégis annyi áll, hogy e várost a jász-magyarok régente Furtárkának nevezték, úgy mint Gormanumot a quad-németek Glesenburgnak. Hogy pedig egyik jász fejedelem Furt nevet viselt és épen Ptolemaeus kortársa volt (Kr. u. 170. k.), az történelmileg bebizonyított valóság.⁴⁸⁾ Itt tehát semmi bővebb elemzés nem szükséges; mert a latin Pessium

⁴⁸⁾ Ptolemaeus III. 7. Dion LXXI. Kutf. 51. 65. sz.

és görög Pession jászul Furt-árka volt. Hogy pedig Furt árka tisztán érthető magyar szó, ez minden magyarily beszélő ember előtt világos.

Párka. Ez is tiszta magyar szó. Hogy itt nem a mythologiai „Parcae“ nevezet forog kérdésben, az kitűnik abból, hogy a latinok e szót nem is szokták egyes számban használni; a jászok pedig nem sokat törődtek a római mythológiával. Inkább valószínű az, hogy Párka a Duna mellett, Partiscum pedig a Tiszánál ápolta a kereskedelmet, és e két város a Pannoniából Daciába vezető országot által is egymással össze volt kötve; tehát párja (párkája) volt ez Partiscumnak.

Partiscum. Ez a Tisza partján állott (Szeged táján); neve partoska érteménynyel bir, és keleti irányban párja volt Párkának. A partis olykép hangzik partos mellett, mint a koldis és koldus. Itt is érvényesíthető azon elemzés, mely a Kándanumnál alkalmaztatott: a Partoska nagyon nőneműnek látszott a latinok és görögök előtt; ők jobbnak tarták neutrumba tenni *um* (on) végzettel.

Zurobara (Ζυρόβαρα). Ez az ujgörög kiejtés szerint (mely a philologok állítása szerint az ógörög szavak kiejtésének is megfelel) világosan Szuróvára. A *z* kiejtése folyvást ingatag volt az irodalomban 2000 év óta: egyszer *sz*, másszor *z*, harmadszor *zs* vagy *s* (sch) hang jelölésére használtatott. Hogy egy kiadásban Zuribara áll, ez azt tanúsítja, hogy csakugyan két magyar szót képez, az *i* a Szur genitivusát akarja jelölni: Szur(nak) vára. Hogy ki vagy mi volt e Zur, Sur, Szur vagy Szuró, jelenleg még határozottan megmondani nem lehet; de a magyaros hangzás az első (Szuró) résznél és a magyar értemény a másodiknál (vár) kétségtelen.

Ziridana. Miután már kimutattuk, hogy a dana és tana a mostani kiejtés szeriut tanya, e város magyar

neve meg van állapítva. Hogy mit jelent az első rész (Ziri), az némileg a Zur vagy Zuro megfejtésének sorsától is függ. E város tehát Sirtanya vagy Zsirtanya lenne; a második *i* genitívust mutat, ámbár mint magyar *i* képző is megállhat. Legvalóbbbszinű a Sirtanya, hol valamely nagy csata után sokan lettek eltemetve, és a gyásztér azután várossá alakult át. Bármiként történt e város keletkezése és elnevezése, annyi áll, hogy e név magyar hangzással, sőt magyar érteménnyel is bir.⁴⁹⁾

Abieta. Ez latin szó; töje abies—tis, származéka abietus—a—um = jegenyés vagy jegenyézett. Civitas v. villa Abieta = Jegenyés helység. Trissum (Τρισσόν) görög szó = háromféle: πόλισμα Τρισσον = Háromvár; talán három fallal kerített város volt (πόλισμα ὀχυρόν v. τεῖχος)

Igy a 10 jász város közül 8-nál kimutattuk a magyar hangzást és érteményt; bár ennyit tudnánk a hunok és avarok városairól is felmutatni!

V. A két utolsó század.

Kr. u. 180—378.

Történelmi adatok.

A markomann háboru mozgalmai után ismét hallgatnak történelmi adataink a jászok belviszonyairól; mert

⁴⁹⁾ Minthogy a Ziridana város neve némely kiadásban „Ziridava” alakban is előjön, fölvilágosításul megemlítjük, hogy a *v* betű *n* helyébe csak tévedésből jöhetett, mi a görög *v* és *ν* hasonlóságából és abból származhatik, hogy Erdély keleti határain számos *dava* (vagyis *geta*) végzetű város volt. De Erdély nyugati oldalától a Tiszáig nem laktak *geták*, és nem is fordul elő itt egyetlenegy *dava* végzetű város sem, és így azon kiadás hitelesebb e város nevének leírására nézve, melyben Ziridana áll (nem Ziridava). Igaz, hogy a *geta* városok is némely kiadásban *dana* végzettel állanak; de azok ismét épen ezen alakban hibásak.

letűnt a történetírók egéről Dion, és nem tűnt fel még Ammianus Marcellinus. A kűháboruk nyomait megellejük a többi írónál is; de a belviszonyokról alig mutatkozik valami használható adat. A negyedik század második felében élénkű meg a jászok történelme ismét, Ammianus Marcellinus által, ki a többi nemzetekéi mellett élénken rajzolja a jászok történeteit is. Ha Dion és Marcellinus minden könyve fönmaradt volna, valószínűleg sokkal többet tudhatnánk jász-magyar őseinkről; de hiában a panas, meg kell elégednűnk azzal, mit megtalálhatunk.

Nagy-Konstantin idejében (334.) kezdődött a szolgáljászok lázadása és elszakadása a szabad-jászoktól. Azok 358-ban győzettek le; de egy év mulva ismét megtagadták az engedelmességet, mig végre majdnem teljesen kiirtattak.⁵⁰⁾

Földrajzi adatok.

Ammianus Marcellinus leírása szerint a szolgáljászok közül azok, kik a Tisza és Duna által képezett félsziget alaku vidéken laktak, amicenses, a Tisza és Temes folyók közt lakók pedig picenses névvel említetnek. Hozzá teszi még, hogy a Moesiával határos vidéken a római katonák, a taifalok határán a taifalok, a nyugati oldalon a szabad-jászok üldözék a picieket. Ezen előadásból világos, hogy a jászok földje csakugyan a Temes folyóig terjedt, mint ezt már Ptolemaeus leírása is gyaníttatá. A Temes torkolata a Dunának azon részén van, mely már Moesiával határos volt; a taifalok földje pedig Erdély

⁵⁰⁾ A jászok tiszavidéki államának története a markomann háboruig a Kutfőtöredékek 8-ik számától a 73-ikig terjed; ezen időtől a szolgáljászok lázadásaig terjedő történetet a 74—91. számok foglalják magukban. Ezen tul a szolgáljászok lázadásai vannak leírva a 92—116. számokban. A jászok történetének végszaka a 117. szám-tól kezdve a 135-ik számmal fejeztetik be.

délnyugati határán terült.⁵¹⁾ Még Traján császár vette el a jászoktól ezen temesi részt; de úgy látszik nem sokára visszafoglalták azok ismét, sőt tovább is terjeszkedtek egészen be Erdélyig; mert, midőn a gótok 376-ban Kaukalandot (a két Küküllő vidékét) elfoglalák, innen a jászokat kellett kiszorítaniok.⁵²⁾

Ezekből az is kitűnik, hogy Sirtanya és Szuróvára csakugyan jász városok valának; csak Traján idejében⁵³⁾ jutottak a rómaiak kezébe, valószínűleg a markomann háboruig (106—180), és ezért sorozta azokat Ptolemaeus a daciai városok közé.⁵⁴⁾

Népismei adatok.

Ammianus Marcellinusból érdekes népismei adatokat nyerünk; de ezek már semmi új nyomatékot nem adnak a jászok nemzetiségének megállapításához. Az mutatkozik ezen író előadásából, hogy a jászok, a quadokkal folytonosan érintkezvén, barátkozván, sőt velük össze is házasodván, lassanként a quad-németek szokásait, viseletét és harczmodorát kezdék utánozni; de azért nemzeti szokásaikból nem vetkőztek ki. A pikkelyes viselet a negyedik században jöhetett a jászoknál divatba, midőn a quadokkal századok óta barátságban, a victoalakoknál, valamint a thrákok és macedonoknál is negyedszázadig (333—358) száműzetésben éltek s a taifákkal is megbarátkozának.⁵⁵⁾

Nyelvészeti adatok.

A metanasta jászok utolsó századából ismét maradtak

⁵¹⁾ Amm. Marcellinus XVII. 12. Kutf. 108. sz.

⁵²⁾ Amm. Marcellinus XXXI. 4. Kutf. 129. sz.

⁵³⁾ Dion LXVIII. Kutf. 42. sz.

⁵⁴⁾ Ptolemaeus III. 8. Kutf. 52. sz.

⁵⁵⁾ Excerpta 32. — Amm. Marcellinus XVII. 12. — Kutf. 92. 95. 97. 101. sz.

fenn személynévek és egy tárgynév is, melyekből a magyar nemzetiséget következtetni lehet.

A 358-iki háboru alkalmával Zizais volt a jászok fejedelme; alvezérek valának: Rumo (vagy Rumon), Zinafer, Fragiled és Usafer.⁵⁶⁾ Egy quad-német vezér volt Arahar (Aracher).

Ezek közül az első név valószínűleg görögösen van írva; mert ámbár Marcellinus latin nyelven írta történelmét, de görög nemzetiségű katona volt, s munkáján igen gyakran érezhető a görög szófűzés és a gyakorlatlanság a latin nyelvben. Tehát Zizais a mostani kiejtéssel Sziszai (vagy Sisa).

A Zinafer és Usafer latinosított magyar nevek. Az afer latin szó áfrikait, de barnát is jelent; tudjuk azt is, hogy a latinban a melléknév a főnév után szokott tétetni. A Zinafer tehát Barna-szin, az Usafer Barna-úz (vagy Barna-óz). A jászok beköltözése előtt Pannoniában és a Tisza vidékén kelta ózok laktak, kik tehát a jászoknak meg is hódolának. Hogy azután a jászokkal összeházasodván, rokonságba is jöhettek és főbb méltóságokra is juthattak, igen természetes.

Rumo (vagy Rumon) szintén óz származásu lehetett. Minthogy ezen név Marcellinusnál accusativban (Rumonem) jön elő, nem tudhatjuk biztosan, hogy az alanyeset *n*-nel vagy *n* nélkül mondatott-e ki. Rumon inkább oláh származásu lehetett, miután a negyedik században már rumun (román) nyelven beszéltek a daciai geták utódai. A jászok is oly türelmesek voltak az idegen nemzetségek iránt mint a magyarok. Fragiled legvalóbbszinűleg quad származásu volt, és talán rokonság útján emelkedett alvezérségre. Német értelménye: Frage-ledig (kérdésen tuli). Az is lehetséges, hogy itt betűcsere van „Fragelid“ he-

⁵⁶⁾ Amm. Marcellinus XVII. 12. Kutf. 97. 98. sz.

lyett, mely esetben a német értemény Frage-leid (kérdést átvéve) lenne.

Ezekből kitetszik, hogy a Szin-aferben az első szó (szin) teljesen magyar; a Sziszai magyarosan hangzik; a többiek pedig nem is valának törzsökös jász-magyarok.

Utoljára találunk még Marcellinusnál egy tagadhatlanul tiszta magyar szót, melyet a szolgál-jászok egyik vezére dühében mondott a császárra: marha!

Marcellinus részletesen elmondja, hogy a szolgál-jászok egyik vezére, meglátván Constantius császárt az emelvényen állani, ellene szitkozódni kezdett, és szitkai közt saruját a császár felé dobá, kiáltván: „marha, marha!“ ⁵⁷⁾

E szavak így magyarul vannak Marcellinus munkájába bejegyezve. Ő ugyan e szavakat csatajelnek mondja, melynek kimondása után a szolgál-jászok előránták ruháik alatt rejtett fegyvereiket és előrontottak a hozzájuk beszélni szándékozó Constantius császár felé, ki gyors lovon menekült meg.

E szavak nem képeztek valódi csata-jelszót, hanem csak a jászok dühét kelték fel. A sarunak dobása a császár felé, ez volt tulajdonkép a csatajel. Nem is volt e jelenet rendezett csata, hanem csak egy csőcselék-csoport dühös rohama. A véres száju demagog valószínűleg ilyformán beszélt szolgatársaihoz: „Nézzétek azt a császárt, ki vérrel szerzett szabadságtokat elvenni akarja, hogy az isten verje meg! Rohanjuk meg őt, öljük meg; oda rohanjunk, hová sarumát dobom: haljon meg a marha, marha!“

Hogy Marcellinus ez utóbbi szavakat csatajelnek vevé, ez vagy onnét származott, hogy csakugyan csata következett

⁵⁷⁾ „Quidam ex illis furore percitus truci, calceo suo in tribunal contorto, *marha, marha!* quod est apud eos signum bellum, exclamavit; eumque sequuta incondita multitudo, vexillo elato repente barbarico, ululans ferum in ipsum principem ferebatur.“
Amm. Marcellinus XIX. 11. Kutf. 116. sz.

utána, vagy onnét, hogy a csata után a megmaradt szolgálások már rettegtek a császár boszujától, és nem merték megmondani, hogy ők tulajdonkép a császárt nevezték marhának, hanem inkább Marcellinus előtt csatajelnek mondták e szót.

Bármint történt is e jelenet, annyi bizonyos, hogy a marha szó magyar köznévi, és ezt épen a szolgálások egyike mondotta, ki bizonyosan anyanyelvén beszélt szolgálásaihoz.

ZÁRSZÓ.

A jelen értekezésben elmondott, hogy a Don folyónál Kr. e. 112-ben nyílt meg magyar nemzetünk ősi hazája és történelme a világ számára, és ekkor a nagy hun birodalom egyik csoportját képezte a jász nemzet. E nép Krisztus előtt 90-ben jutott az akkor bejövő sarmaták szomszédságába, és azon rész, mely a Don keleti partján tanyázott, csakugyan a sarmaták uralma alá került, kik azután már jászmatáknak neveztettek el.

A Don nyugati partján megmaradának a jászok Mithridat halálaig (Kr. e. 63.); de ekkor megindult a sarmaták hódító hadjárata nyugat felé is. A jászok a Feketetenger partjaihoz húzódtak, de a sarmaták követék őket, és lassanként ezeket is meghódították. Ekkor a jászok, minthogy a sarmat birodalomhoz csatoltattak, sarmat-jászoknak vagy jász-sarmatáknak kezdenek hivatni; de mindenkép iparkodának a sarmat iga alól menekülni, és talán nem is lettek teljesen meghódítva. Még egy tekintélyes várost is alapítának, mely most is fennáll, ez Jászvásár (Jassy).

Látván a jászok közül többen, hogy a rómaiak határán alkalom nyílik új hazát alapítani, fölkerelkedének s a Tisza vidékén telepedtek meg (Kr. e. 35. k.). Ezeket a görög írók átköltözött jászoknak (iazzyges metanastae) nevezték el; de a rómaiak csak egyszerűen sarmatáknak vagy jász-sarmatáknak nevezték ezentúl is. Ugy látszik, ekkor nem is tiltakozának a jászok a sarmata nevezés ellen; mert ezek folyvást terjeszték hódításaikat az északi nagy síkságon, és a jászok ily hódító nagy nemzethez tartozni nem tarták szégyennek legalább a rómaiak előtt, kik ilyképen ovakodtak őket megtámadni vagy kiirtani. Azonban a jászok más részről mindig gyűlölték a sarmatákat, és annyira ellenséges indulattal tekinték azokat, hogy 500 évi történelmük folyamán egyszer sem szövetkeztek velök.

Jó és balsors váltakozásai közt éltek ők tiszai hazájukban, ügyes politikával fenntartván magukat az őket környező ellenséges népek közt; de megóvták nemzetiségüket és szokásaikat a hunok beköltözéseig, kikkel aztán mint várvavárt rokonaikkal összeolvadtak (378).

Ezen történelmi kimutatás tanúsítja, hogy a jászok épen nem valának sarmaták, kikkel nem is álltak rokonságban, hanem inkább gyűlölték őket és kerülték.

Ki van mutatva továbbá földrajzilag, hogy ők a donmelléki hazájukban a hunok szomszédságában laktak, és midőn a Don keleti oldalán lakott hunokat a sarmaták észak és kelet felé kiszoríták, a hunok egyik csoportja, kiket kis-hunoknak nevezhetünk, a Don nyugati oldalán maradt a jászok szomszédságában, míg végre ezek nyugatra huzódván, a kis-hunok észak felé vonulva kerülték ki a sarmaták igáját,

hol még a második században megtaláljuk őket. A jászok földrajzi helyzete tehát a hunok társaságában tartá őket, kikkel egy nemzetiséget képeztek.

Tiszamelléki uj hazájukban is egész földrajzuk magyar nemzetiségükről tanuskodik.

Népismei külsejük szintén tanusítja, hogy ők nem sarmaták, hanem a hunok és magyarok rokonai: életmódjuk, harczmodoruk, viseletük a hunokéhoz és magyarokéhoz hasonlított, de nem a sarmatákéhoz.

Végül kétségtelenné teszik a jászok magyar nemzetiségét fennmaradt szavaik, melyek részént tisztán magyar szavak, részént magyarosan hangzanak. És így magyar nemzetiségüket a nyelvészeti adatok is bőven tanusítják.

A jászok saját régi szavai valának: *arimás* (hunyo), *tanya* (lakhely), *szíl* (határszéli folyó), *temerind* (tengerindító), *jász* (ijász) és a *marha* (barom) köznevek. Városneveikben is magyar szavakat találunk: *Jász* (Iassy), *Óskő* (Uskeuon), *Kán-tanya* (Kándana), *Furt-árka* (Pessium), *Partoska* (Partisca), *Párka* (annak párja), *Szuró-vára* (Συροβουρα), *Sir-tanya* (Ziridana). Személyneveik is magyar érteménynyel vagy legalább magyaros hangzással bírtak: *Furt* (Furtius), *Szánti* (Zanticus), *Szissai* (Zizais), *Banadás* (Banadasp), *Szin-áfer* (Barna-szin, Zinafer). Ezek fejedelmeik és vezéreik nevei. Volt még egy jász származású vadász-mester is Rómában: *Mastor* (mester).

Ezen elősorolt szók kétségtelen magyar érteményű vagy hangzású szavak, melyek a jászok nyelvén mindennapi használatban voltak, és tiszta magyar érteményük a történelmi, földrajzi és népismei adatok által is támogatottak. Így a nyelvészeti, népismei, földrajzi és történelmi viszonyok egyaránt min-

den kétségen kívül helyezik a metanasta jászok magyar nemzetiségét, és ezzel együtt a magyar nemzet kétezer éves történelmi életét is. Ily részletesen földerített kétezer éves multtal kevés nemzet dicsekedhetik.

És most lelkünk elmerenghet nemzetünk kétezer éves nagyszerű multján. Az idők nagy távolába visszaröpíthetjük képzeletünket a gondolat gyors szárnyain, és kalandozni engedhetjük az iszonyu harcok és törekvések, az anyag és szellem küzdelmeinek, az állami, nemzeti és egyéni élet változatainak bonyodalmas, de tanulságos tömkelegében.

Nemzetem, dicső magyar nemzet! Fennmaradál te az ellenséges vagy legalább nem rokonszenvező népek tömegében; gondolj erre és meríts tanulságot, tanulj politikai és egyéni életbölcseiséget őseid történelmének nyílt könyvéből. Kerüld egyaránt az elbizakodás vagy elcsüggedés vakmerőségeit; mert e nemzet, mely már a történelem ismert mezején is kétezer évig fennáll, fennállhat még és fenn fog állani másik kétezer évig és tovább is!

Néhány év mulva (1888-ban) lesz ezer éve, hogy Árpád, a magyarnak nevezett nemzet első fejedelme, e haza földére lépett; de ugyanakkor lesz már kétezer éve annak, hogy a magyar nemzet más név alatt a nemzetek történelmébe lépett. E nemzet többször jött a Tisza partjaira hazát alkotni, és e honalkotás történelme maga ezer évre terjed. Magyarország fennállott először a Don mellékén (112. Kr. e.), de alig nyolczvan év mulva (Kr. e. 32.) már megalapította a tiszai Iazygiát; négyszáz-tíz év mulva (378.) megalakult a tiszai Hunnia, mely nyolczvan év mulva (458.) ismét felbomlott

ugyan, de fennmaradt Erdély bércei közt egy töredéke, a kis Sículia, mely száztiz évig várta rokonai új bejövetelét, az avarokat (568.), és ismét feltámadt Hunnia más néven Avaria; ez ugyan végre elhanyaglott és idegen uralom alá került, valamint a kis Siculia is, de ott sem nyögött sokáig; 888-ban megjött Árpád a magyar rokonokkal és föléledt újra a végleges Hun-ugaria, mostani szép édes hazánk, a kedves „Magyarország.“

Két ezer év hosszú során át a magyar név külsőleg ugyan változni látszott; de a nemzet nem változott. E nemzet élt már a történelem előtti korban is ugyanazon nyelvvvel, ugyanazon nemzeti szellemmel, csak a név változott, ez is csak külsőleg. Történelme megnyíltával (Kr. e. 112.) már a hun név ismeretes volt, csak nem használtatott; a nagy hun tömeg arimás név alatt volt ismeretes, és e hun nép egyik törzse a hun-ijász. E törzs alapított először hazát a Tisza vidékén; aztán jött a főtörzs, a központi nagy-hun nép, melynek fennmaradt töredéke később nevet cserélt, hogy az ellenség közt megmaradhasson, a hun-székely; ismét jött a hun nép másik tömege, a vár-hun (avar), végre a hun-ugar (hungar), mely legvitézebb törzse nevét vette föl, és lett az egész nemzet államilag és egyénileg magyar.

Kétezer éves multtal bir tehát a magyar nemzet; történelme telve a zordság és nagylelkűség, az eszély és büszkeség, a szív- és kar-nemesség, a pogányság és kereszténység, az anyag és szellem hősi küzdelmeivel; de egész hosszú életén áthuzódik az állami és egyéni életbölcseiség és a kiolthatlan hazaszeretet éltető szelleme, mely mély tanulságokat rejt magában.

A magyar nemzet kétezer éves történelme bő anyagot nyújt a tudósnak gondolkozásra, a költőnek képzelődésre, a gyermeknek tanulásra, az érettebb férfinak és nőnek okulásra, az egész nemzetnek hazaszeretete, közszelleme és önbizalma fenntartására, élesztésére.

Becsüljük meg e nagy és szép történelmet, mely a nemzet iránytűje az élet tengerén, és szeressük édes szép hazánkat, melyért őseink oly gyakran és oly sok vért ontának!

Légy hive rendületlenül
Hazádnak, oh magyar!
Ez éltetőd, s ha bukni kell,
Hantjával ez takar;
A nagy világon e kívül
Nincsen számodra hely:
Áldjon vagy verjen sors keze,
Itt élned, halnod kell!

I.

Időrendi tartalommutató.

A. A tanavidéki jászok.

1. *Mithridat előtt. (—112. Kr. e.)*

A Krisztus előtti második században a tanavidéki scythák általában arimásoknak (hunyóknak) nevezettek; több törzsre oszolva egy terjedelmes nyelvcsaládot képező magyar (hun) nemzetiséghez tartoztak. . . . 91. 93. 95. lap.

A Kr. e. második század végén az arimás (hun-magyar) scythák királya Szílur elfoglalja a kimmeriai (krimi) félszigetet és a bosporán fejedelmeket is adózóivá teszi. 92. lap.

2. *Mithridat alatt. (112—63.)*

Kr. e. 112. Mithridat vezérei Szílur király ellen háborút vezetvén, fölfedezik a tanavidéki scythák országát, és ezzel megnyílik a hun-magyar-jász nemzet történelme. 93. l.

Kr. e. 100 körül. Mithridat folytatja és bevégezi a háborút Szílur fiai ellen. (Kutfőtöredék 1. sz.) . 1. lap.

Kr. e. 90. Mithridat a rómaiak elleni háboru segítésére behíja a sauromatákat a Kaspitenger keleti oldaláról, és átengedi nekik az arimások tanyájának egy részét. (2. sz.) 1. 93. 95. 99. lap.

Kr. e. 89. Mithridat a sauromaták és hun-magyar-jász hadakon kívül más népektől is gyűjt hadsereget a rómaiak ellen. (3. sz.) 2. 98. lap.

Kr. e. 88. Mithridat birodalmát a Tana vidékén észak felé is terjeszti. (4. sz.) 3. 99. lap.

Kr. e. 65. Pompeius római serege egy részével a tanai vidéken táboroz (5. sz.) 4. lap.

3. *Mithridat után.* (63—1.)

Kr. e. 63. Mithridat halálával a sauromaták (sarmaták) megkezdik hódító hadjárataikat nyugati irányban; meghódítják és beolvasztják a Don keleti oldalán lakó jászokat, kik ezentúl jász-matáknak (iazamatae) neveztetnek. (15. sz.) 10. 100. lap.

Kr. e. 60. k. A Don nyugati oldalán lakó jászok (iazgyes) a sarmaták miatt visszahúzódnak a Szíl- és Temerindtől. (31. sz.) . . . 23. 101. 102. 103. lap.

Kr. e. 50. k. A jászok a Feketetengertől a Kárpát-hegyek felé szoríttatnak. 105. lap.

Kr. e. 40. k. A jászok a Kárpátok keleti oldalán Jászvásárt (Jassy) kezdik alapítani. . . . 109. lap.

Kr. e. 35. k. A jászok egy része a többitől elválva a Tisza vidékére átköltözik; ezek a görög írók által metanasta (átvezetett) jászoknak neveztetnek. (6. sz.) 4. 106. lap.

B. A tiszavidéki jászok.

1. *A honalapítás.* (Kr. e. 35—80. Kr. u.)

Kr. e. 35. Daciában belviszályok dülnek, a metanasta jászok beavatkoznak; Oktavián caesar megkezdí Pannonia meghódítását. (6. 7. sz.) 4. 6. lap.

34. Pannonia és Dalmatia fellázad (7. sz.) 7. lap.

32. Bireviszt dák király megöletvén, Dacia földaraboltatik; a jászok Tisza vidékén megtelepednek. (6. sz.) 5. lap.

30. Kotizó a dák fejedelmek közt főhatalomra vergődik; a jászok vele tartanak. (8. sz.) 8. lap.

25. A jászok erősödnek és daczolnak Augusztus császár seregével. (9. sz.) 8. lap.

15. A jászok Thraciában zsákmányolván, a Dunán viasszaszorítottatnak. (10. sz.) 9. lap.

12. Kotizo dák király elestével a jászok Pannoniában kalandoznak, felhasználván a paannonok és dalmaták lázadásait, kik ellen Tiberius hadat vezet. (11. sz.) . . . 9. lap.

Kr. u. 7. A jászok Macedoniáig kalandoznak. (16. sz.) 12. lap.

8. Dalmatia és Pannonia a rómaik által végkép meghódítottván, provinciákká alakítottatnak. (16. sz.) . . 11. lap.

14. Augusztus császár halálával Pannoniában katonai lázadás támad. (17. sz.) 13. lap.

17. Marbód, a svévek és markomannok királya, háboruba keveredik Armin cherusk királylyal; a svévek a cheruskokhoz pártolnak át, Marbód a markomannoknál (a March folyóig) telepedik meg. (18. sz.) 14. lap.

18. Katualda (Kattwalder) goton vezér Marbódot Marcomanniából kiűzi; ő pedig elűzetik Vibil hermundi vezér által. (19. szám.) 15. lap.

19. Marbód és Katvalda kísérei letelepítettnek a March és Ipoly közt, és a quadok országát alkotják Vannius királylyal. (19. sz.) 15. lap.

33. k. A jászok Pannoniában kalandoznak. (20. sz.) 16. lap.

49. Vannius quad király elűzetik Vangio és Sido által a hermundiak és ligiak segélyével; Pannoniában jász-telep alapítottatik. (22. 27. sz.) 17. 21. lap.

69. A jász törzsfőnökök Vespasián császár javára Cremona ostrománál harcolnak. (24. 25. sz.) . 19. 20. lap.

2. A dák és markomann háboruk. (80—180.)

81. Domitián császár a kattok ellen hadat indít; a jászok és dákok ellen háborut tervez. (32. sz.) . 23. lap.

83. A jászok a svévek társaságában a ligiak ellen harcolnak Moesiában. (33. sz.) 24. lap.

84. A jászok Domitián legióját a vezérrel együtt el-
ölik. (32. 37. sz.) 23. 25. lap.
88. Decebal dák király a jászok segélyével Domitián
seregét meggyőzi és a császárt adófizetésre kényszeríti.
(34—36. sz.) 24. 25. lap.
79. k. A jászok az ózokat adófizetésre szorítják. (38.
szám.) 26. lap.
101. Traján császár Decebal dák király ellen háborút
indít, mely a sarmisegethuzai békekötéssel megszakad 103-ban.
(40. sz.) 27. lap.
104. Decebal a jászoktól, minthogy őt a rómaiak el-
len nem segíték, a Tisza és Temes közti földet elveszi.
(41. sz.) 28. lap.
105. Traján ismét hadat vezet Decebal ellen. (42.
szám.) 29. lap.
106. Traján a Dunán köhidat építtet. (43. sz.) 30. lap.
107. Traján Decebalt legyőzi, ez magát megöli, kin-
csei fölfedeztetnek; Dacia római provinciává alakittatik.
(44—46. sz.) 30. 31. lap.
137. Adrián császár a jászok elleni háborút békekötés-
sel befejezi. (48. sz.) 32. lap.
138. Adrián magát jász származásu vadász-mestere
(Mastor) által akarja megöletni. 118. lap.
160. k. A jász-telep Pannoniában gyarapodik (49.
szám.) 33. lap.
166. A markomann háboru megkezdetik a jászok és
sok más népek részvéte mellett. (55. sz.) . . . 35. lap.
167. Mark-Aurél Pannoniát választja tartózkodási he-
lyéül. (58. sz.) , 37. lap.
173. A jászok a Duna jegén csatát vesztenek. (60.
szám.) 37. lap.
174. A villámos (fulminatrix) csata a quadok és jászok
veszteségével végződik. (61. 62. sz.) . . . 38. 39. lap.

174. A quadok békekötéssel ígérk, hogy a jászokkal nem közlekednek. (63. sz.) 40. lap.
174. A jászok számúzik Furt nevü fejedelmüket. (65. sz.) 41. lap.
175. A markomannok a rómaiakkal békét kötnek. (66. szám.) 42. lap.
175. A jászok Banadás fejedelmüket fogságba teszik; Szánti által békét kötnek. (67—70. sz.) . 42. 43. lap.
177. A markomann háboru ujrakezdődik és tart Márk-Aurél haláláig. (71—73. sz.) 43. 44. lap.
180. A markomann háboru Commodus császár által befejeztetik. (74—78. sz.) 45—48. lap.

3. A honrendezés. (180—333.)

200. k. A jászok városai: Őskő (Usken), Kántanya (Kándana), Furt-árka (Pessium), Partoska (Partisca), Párka, Göröngyvár (Gormanum), Jegenyés (Abieta), Háromvár (Trisson), Sirtanya (Ziridana), Szuró-vára (*Συροβαρα*). A jásztelep is fennáll Pannoniában. (49—52. sz.) 32. 120. lap.
218. A dákok mozgalma kitörvén, Dacia provinciái alkotmánya bomladozni kezd. (79. sz.) . . . 48. lap.
235. Maximinus Sirmiumból a jászokat ellenőrizni. (82. sz.) 50. lap.
237. Maximinus Pannoniát elhagyván, a jászok hadikalandokat kezdenek. (83. sz.) 50. lap.
260. k. A jászok és quadok Pannoniát dúlják. (84. 85. szám.) 50. 51. lap.
272. Aurélián császár kivonja a rómaiakat Daciából és Moesiában telepíti le. Ezen telep új vagy parti Dacia nevet nyer. (86. sz.) 51. lap.
276. Probus háboruit bevégezvén, Sirmiumban a szőlőtermesztést behozza. (87. sz.) 51. lap.
283. Carus a jászokkal háborut viselvén, a persák ellen indul. (88. sz.) 52. lap.

298. Diocletian császár a jászokat meggyőzi, és a hadifoglyokat a római birodalomba telepíti. (89. sz.) 52. lap.

304. Konstantin császári herceg a jászok elleni háboruban kitünteti magát. (90. sz.) 52. lap.

330. Konstantin császár a gótok ellen segílyt kérő jászoknak segílyt ad. (91. sz.) 53. lap.

4. Az állami hanyatlás. (333—378.)

333. Konstantin császár a jászok ellen hadat indít. A szolgál-jászok uraikat elűzik; ezeket a császár a birodalom több helyére telepíti. (92. sz.) 53. lap.

336. Konstantin a gótokat a (tengermelléki) jászok földén meggyőzi. (93. sz.) 53. lap.

356. A jászok Moesiát és Pannoniát háborgatják. (94. szám.) 53. lap.

358. A jászok a quadokkal együtt Pannoniában és Moesiában kalandoznak. Ekkor a jászok már a quadok viselkedését és szokásait kezdék utánogni. (95. sz.) . 54. lap.

358. (márczius végén.) Constantius a Dunán hidat veretvén, megtámadja a jászokat hazájuk déli oldalán (96. szám.) 54. lap.

358. (ápril.) Constantius a quadok földén folytatja a hadjáratot. A quadok, utánuk a jászok is Sziszai fejedelmük által békét kérnek; majd Rumon, Szináfer és Uzáfer alvezérek is békét nyernek a császártól. (97—102.) sz. 55. lap.

358. (május.) Constantius megtámadja a szolgál-jászokat a Duna jobb partján. (103—105. sz.) . . 58 lap.

358. (június.) Az amici szolgál-jászok, azután a piciek leveretnek, a megmaradtak a birodalomba telepítettnek; a szabad-jászok birtokaikba visszahelyeztetnek (106—111. szám.) 60. lap.

359. (február.) A széttelepített szolgál-jászok visszaszökvén, Pannoniát háborgatják; Constantius Sirmiumból csapatokat küld ellenük. (112—114. sz.) . . . 63. lap.

359. (ápril.) Acimincumnál (Kamenicz) Constantius összehíja a szolgál-jászokat, kik egyik vezérük „marha“ kiáltása után a császárra rohannak. (115—117. sz.) 64. lap.

362. Julián császár a jászokról és zsidókról kedvezőtlenül nyilatkozik. (118. 119. sz.) 66. lap.

371. A quadok királya Gabin (Gawein) a római kormányzó által meggyilkoltatván, Pannonia a quadok és jászok által pusztítottatik. (120—125. sz.) . . . 67. lap.

375. Constantius boszuló hadjáratot vezet a quadok és jászok ellen, melynek bevégezése után Bregetioban (Szőny) a békekötés alkalmával szélhűtésben meghal. (126—129. szám.) 70. lap.

375. A hunok bejönnek Európába s a keleti gótokat legyőzik; harczmodoruk és szokásaik hasonlítanak a jászokéhoz. (130. 131. sz.) 72. lap.

376. A hunok jöttére a Duna és Kárpátok közti népek bolyongani kezdenek. (132. 133. sz.) . . 74. lap.

377. A jászok a hunokhoz csatlakoznak. (134. sz.) 74. lap.

378. Adrianopolnál Valens császár elesik és a barbár népek győznek. (135. sz.) 75. lap.

II.

Sorrendi tárgymutató.

Felajánlás	III. lap.
Előszó	VII. „

Első rész.

Kutatótöredékek.

A Krisztus előtti század.

Mithridates (112—63.) 1—5. sz.	1. „
Octavianus (44—0—14.) 6—11. sz.	4. „

Első század.

Augustus végevei (1—14.) 12—16. sz.	9. „
Tiberius (14—37.) 17—21. sz.	13. „
Claudius (41—54.) 22. sz.	17. „
Otho és Vitellius (69.) 23. sz.	18. „
Vespasianus (69—78.) 24—31. sz.	19. „
Domitianus (81—96.) 32—37. sz.	23. „
Nerva (96—98.) 38—39. sz.	26. „

Második század.

Traianus (98—117.) 40—46. sz.	27. „
Adrianus (117—138.) 47—48. sz.	32. „
Antoninus Pius (138—161.) 49—54. sz.	32. „
Marcus Aurelius (161—180.) 55—73. sz.	35. „
Commodus (180—192.) 74—78. sz.	45. „

Harmadik század.

Macrinus (217—218.)	79. sz.	48. lap.
Alexander Severus (222—235.)	80—81. sz.	49. "
Maximinus (235—238.)	82—83. sz.	50. "
Gallienus (259—268.)	84—85. sz.	50. "
Aurelianus (270—275.)	86. sz.	51. "
Probus (275—276.)	87. sz.	51. "
Carus (282—284.)	88. sz.	52. "

Negyedik század.

Diocletianus (284—305.)	89—90. sz.	52. "
Constantinus (306—337.)	91—93. sz.	53. "
Constantius (337—361.)	94—117. sz.	53. "
Julianus (361—364.)	118—119. sz.	66. "
Valentinianus (364—375.)	120—129. sz.	67. "
Valens (375—378.)	130—135. sz.	72. "

Második rész.

A metanasta jászok magyar nemzetisége.

Átmenet. (Katona. Hornyik. Gyárfás.) . . . 79. "

I. A jászok őskori történelmének kútfői.

Pomponius Mela (15. sz.) és 94.	109. 117. lapon.	83. "
Strabon (4. 6. 12. 14. sz.) és 93.	99. 101. 108. l.	84. "
Plinius (26—31. sz.) és 102.	120. l.	85. "
Ptolemaeus (49—54. sz.)		85. "
Justinus (3. sz.)		87. "
Florus (8. sz.) és Freinhemius (1. 2. sz.)		87. "
Tacitus (18. 19. 21—25. 38. 39. sz.) és 120.	l.	87. "
Dion Cassius (5. 7. 10. 11. 16. 17. 33—36.		
40—44. 47. 48. 56—73. 76—80 sz.) és		
101. 118. lapon		88. "
Suetonius (32. sz.)		88. "

Eutropius (37. 45. 55. 84. 86—89. sz.) . . .	88. lap.
Herodianus (74. 75. 81—83. sz.) . . .	88. "
Aurelius Victor (9. 20. 46. 85. 111. sz.) . .	89. "
Ammianus Marcellinus (94—110. 112—135. sz.)	89. "
Excerpta auctoris ignoti (90—93. sz.) . . .	89. "

II. A jászok a Tana vidékén.

I. Mithridat előtt. (Kr. e.—112.)

Történelmi adatok.	91. "
Földrajzi adatok (Arimások.)	93. "
Nyelvészeti adatok (Arimás. Tana [103 l.]) . .	94. "

II. Mithridat alatt. (112—63.)

Történelmi adatok	98. "
Földrajzi adatok (Kaspi sarmaták)	99. "
Népismeai adatok	100. "
Nyelvészeti adatok (Iazyges. Szíl. Temerind.) .	100. "

III. Mithridat után. (63—1.)

Történelmi adatok	104. "
Földrajzi adatok	106. "
Népismeai adatok (Rhoxalánok. Ős-hunok véresküje.)	108. "
Nyelvészeti adatok (Jászvásár.)	109. "

III. A jászok a Tisza vidékén.

IV. A két első század.

Történelmi adatok	110. "
Földrajzi adatok. (A metanasta jászok városai.) .	112. "
Népismeai adatok (Sarmat-jászok.)	117. "
Nyelvészeti adatok. (Mastor [101. l.] Furt. Bana- dás. Szánti. — Őskő. Göröngyvár. Kánta- nya. Furtárka. Párka. Partoska. Szuróvára. Sirtanya. Háromvár. Jegenyés.)	118. "

V. A két utolsó század.

Történelmi adatok	123. lap.
Földrajzi adatok	124. „
Népismeai adatok. (Divatváltozás.)	125. „
Nyelvészeti adatok. (Sziszai. Barna-Szín. Barna- Óz. Marha.)	126. „
Zárszó	128. „
I. Időrendi tartalommutató	134. „
II. Sorrendi tartalommutató	141. „

Javítandók.

A 6. számú töredék fölé (4. lap) czímül irandó: **Octavianus** (44—0—14). — A kutfőtöredékek négy számánál az évszámok így javítandók: 24. (69), 25. (69), 58. (166), 73. (177). — A 96. lap¹⁰⁾ jegyzetében az első görög szó: *Μεταξὺ*.

